

poloviny roku 1415, kdy Havlík písemně napadl Jakoubkovu snůšku autorit.²²²

Nejen Havlík, ale i Hus podcenili zápalnou přitažlivost kalicha, jenž laikům přinášel podstatně rozšířenou komunikaci s posvátnou sférou (*sacrum*) a celému hnutí pak všeobecně viditelný znak odlišnosti od římskokatolické strany. Ta se nespokojila jen s polemikou. Již 7. dubna 1415 doktor Jan Náz ve shromáždění Německého „národa“ koncilu dal zaprotokolovat zprávy o „strašlivých, hrozných a ohavných činech“, které páší Husovi stoupenci v Čechách. Nic nebylo platné, že čeští šlechtici přítomní v Kostnici 13. května oficiálně proti nactiutrhačným pomluvám protestovali. Pověsti, „kterak se již předrahocenná krev Kristova po Čechách roznáší v lahvích a že ševci slyší zpovědi a tělo Kristovo jiným podávají“, se dále šířily a nemalou měrou podporovaly učené protiut-rakvistické traktáty konciliárních a jiných teoretiků. Zákaz přijímání laiků pod obojí způsobou, který vyhlásilo 13. generální zasedání koncilu dne 15. června, vyznačil počátek dalekosáhlé roztržky českého reformního hnutí s koncilem. Již o šest dní později mistr Jan Hus písemně vyzval svého zástupce Havlíka, aby se neprotivil svátosti kalicha Páně, nedotíral na mistra Jakoubka a zamezil tak roztržce mezi věrnými, z níž se raduje ďábel. Dosavadní obyčej ani lidská zloba koncilu nemohou se měřit s pravdou Kristova příkladu. Pár dní před smrtí vůdce české reformace plnou vahou své autority stvrdil svátostný symbol kalicha.²²³

KONFESNÍ SVAZY A KOALICE NÁSTUP RADIKÁLNÍHO PROUDU

Od počátku koncilu byla Praha s Kostnicí spojena červenou linkou expresních informací. V ojedinělých případech komunikace tam i zpět proběhla do pěti šesti týdnů, během téže doby se zpravidla ozývala reakce na druhé straně. Zpráva o Husově zatčení dorazila do českých zemí zhruba v polovině prosince 1414, takže nemohla zastihnout mistra Jeronýma Pražského, který se tři dny před vánočními svátky objevil s královým listem na krakovském dvoře. Zřejmě šlo o diplomatický dozvuk druhé fáze války Polsko-litevské koruny s řádem německých rytířů, kterou na podzim dočasně přerušilo dvouleté příměří. Lacek z Kravař spolu s jinými moravskými válečníky se již z tažení vrátil domů, a proto není vyloučeno, že Jeroným volil zpáteční cestu přes Moravu. Tam se již na počátku ledna 1415 o porušení Husova glejtu vědělo. Ať již iniciativa k prvním protestům reformně orientované

šlechty vyšla od Jeronýma či odjinud, skutečností zůstává, že devět předních pánů a úředníků Markrabství moravského oficiálně požádalo krále Zikmunda, aby okamžitě zjednal nápravu. Jména pánů, kteří se sjeli do Lackova Velkého Meziříčí, vážila neméně, než jejich funkce. Moravští baroni byli již pány v zemi a neohlíželi se na postoje svého titulárního markraběte Václava.²²⁴

Intervence moravských pánů vešla v Kostnici ve známost před 13. únorem 1415, ve dnech zesíleného tlaku na papeže Jana XXIII., jehož vynucená abdikace byla již přede dveřmi. Souběžně s prudkými diskusemi, v nichž se rozhodovalo o dalším průběhu koncilu, členové komise pro věci víry ve svém vyšetřování polevili. Nejčastěji se v minulých týdnech v Husově cele objevoval carhradský patriarcha Jan, jeden ze tří členů papežem ustavené komise. Spolu s ním přicházeli různí biskupové a doktoři, které zpravidla doprovázeli čeští podněcovači. „Nikdo mi neškodí více než Páleč,“ posteskl si Hus na počátku ledna. Neméně ho mrzelo, že přes všechnu opatrnost z jeho strany se Michal de Causis zmocnil řady kompromitujících listů a dokumentů. Usnadnil mu to i mistr Jakoubek ze Stříbra, jenž podle Husových slov sice hojně kázal, aby si lidé dávali pozor před pokrytci, ale sám se od nich dal snadno oklamat. Výsledky se dotýkaly Viklefových bludných článků, na pořad se však dostávaly i žaloby proti Husovi, zejména jeho účast v odpustkovém boji a provokativní odvolání ke Kristu.²²⁵

Na počátku března Jan XXIII. ustoupil vzrůstajícímu nátlaku a zvláštním dekretem vyhlásil svou ochotu vzdát se stolce, pokud tak učiní oba další papeži. Navenek se tvářil bezstarostně, potají se však chystal k útěku. Když v noci z 20. na 21. března vzal nohy na ramena, Husovi italští strážci propadli panice a čtvrtého dne se vydali na cestu do svých domovů. Ve zmatku, který nastal, nikdo nejevil o Husa zájem. Místní biskup se zřekl odpovědnosti zvláštním listem, kardinálové pouhým vzkazem. Vše nyní bylo v rukou krále Zikmunda. Jediný jeho pokyn by stačil, aby Hus svobodně vyšel z vězení. Neučinil tak, neboť takřka přes noc se Husova pře stala prvořadým nástrojem jeho záměru stůj co stůj udržet v chodu narušený běh koncilu. Většina italských kardinálů následovala svého papeže, takže hrozilo nebezpečí, že se koncil rozejde. Za této situace Zikmund chtěl mít Husa pod zámek, aby ve vhodném čase mohl jeho záležitost vrhnout na pořad dne a zaměstnat zbylou část kardinálů, doktorů i právníků. Kostnický biskup Otto uslechl králova příkazu, ujal se Husa a v noci na 25. března ho dal po lodi dopravit na svůj pevný hrad v Gottliebenu.

Príslib brzkého veřejného slyšení zřejmě uklidnil Husovy průvodce, o jejichž aktivitě v těchto dnech není nic slyšet. Čtvrtého dubna se v Kostnici objevil mistr Jeroným, když však na jeho veřejné vyhlášky nepřišla žádná pozitivní reakce, tajně se vydal na cestu zpět. Koncil ho postihl soudním pňhonem, Jeronýmovi se nicméně podařilo proniknout až do Hiršavy (Hirschau) poblíž Sulzbachu, kde se sám prozradil obhajobou Husovy pověsti. Bavorský falckrabě Jan oznámil jeho zatčení koncilu a na jeho příkaz ho

23. května přivedl v poutech do Kostnice. Mezitím se Husova procesus ujala v pořadí již třetí vyšetřovací komise, z níž byli pod tlakem národních kurií dočasně vyloučeni kardinálové Petr d'Ailly, Vilém Fillastre a jejich právní poradce František Zabarella. Jelikož žalobní akta komise se rychle vršila a z českých zemí nepřicházela potřebná podpora, Husovi průvodci překročili k samostatnému protestu. K textu svolání, které na schůzi národních kurií přečetl 13. května jeho autor Petr z Mladoňovic, se připojilo deset českých šlechticů v Zikmundových službách spolu s pěti členy polského královského poselstva. Bylo to statečné gesto politicky nevýznamných rytířů, na něž o tři dny později reagoval carcassonský biskup Gerald de Puy. Jménem národních kurií odmítl propustit Husa na svobodu, neboť podle hodnověrných svědků mu byl králův glejt doručen až čtrnáct dní po jeho zatčení. Tak zjevnou nepravdu Husovi průvodci na příštím zasedání snadno vyvrátili a při této příležitosti předložili i další dokumenty ve prospěch obhajoby.²²⁶

Dění v národních kuriích nevráživě sledovalo kardinálské kolegium, jež se krok za krokem znovu ujímalo otěží koncilu. Na rozdíl od hašteřivých teologů ve vleku českých žalobců někteří kardinálové posuzovali proces v širších souvislostech a s ohledem na krále Zikmunda považovali za nevhodné odsoudit Husa bez slíbeného veřejného slyšení. Kromě toho by reformnímu programu koncilu neprospělo upálit českého kacíře bez náležitých formálních právních postupů. Hus ostatně dával najevo ochotu se poučit. Osmičlenná delegace v čele s kardinálem d'Aillym, která 18. května vyšetřovala Husa v Gottliebenu, nabyla dojmu, že jde o darebného kacíře, jenž tak jako tak svému osudu neujde. Na schůzi národních kurií 31. května pomocníci biskupa Jana Železného museli spolknout hořkou pilulku. V závěru odpovědi na petice Husových ochránců antiošský patriarcha a předseda francouzské kurie Jan Mauroux ohlásil Husovo veřejné slyšení na 5. června. Snad ještě téhož dne písař komise doktor Bertold z Wildungenu odvezl Husa z Gottliebenu, v jehož biskupském žaláři vystřídal českého vězně sesazený papež Jan XXIII., opět již jen Baltazar Cossa. Posledním Husovým vězením se stal klášter Menších bratří sv. Františka, jehož rozlehlá jídelna byla určena k veřejnému slyšení. Zde po mnoha týdnech dostal vydatnou stravu, aby svým zuboženým zjevem nevzbuzoval nežádoucí soucit.

První veřejné slyšení se konalo za zavřenými dveřmi, což v Husově kostnické družině vzbudilo podezření, že komise pro věci víry již sestavuje konečný rozsudek. Zikmunda poplašná zpráva zaskočila. Aniž prověřil pravý stav věci, vyslal rýnského falckraběte Ludvíka a norimberského purkrabího Bedřicha zjednat nápravu. Vysocí říšští hodnostáři komisi sdělili, že v prvním sezení má být Hus pouze vyslechnut a že král míní dát prozkoumat žalobní články svým doktorům. Při té příležitosti komisi předali Husův traktát O církvi a jeho polemiky proti Stanislavovi a Pálčovi, jež jim postoupil Václav z Dubé a Jan z Chlumu v klamně důvěře, že z nich průkazně vyjde najevo Mistrova

bezúhonnost. Hus se domníval, že mezi spisy byla i jeho polemika Proti skrytému odpůrci, trpce to svým přátelům vyčetl a radostně si oddechl, když se ukázal pravý opak. Z drobné příhody vysvítá, že Hus si přece jen byl vědom sporné povahy některých svých projevů, což je ve zjevném rozporu s jeho odhodlanou obranou vlastní pravověrnosti.²²⁷

V pátek 7. června vzbudilo všeobecný podiv zatmění slunce. Hodinu poté Hus vstupoval do zasedací síně k svému druhému slyšení, k němuž se dostavil se svou suitou i král Zikmund. Za předsednictví kardinála d'Aillyho přišly na řadu výpovědi svědků k pražským i kostnickým žalobám. Podle předpisů církevního práva byla jména svědků zamlčena, uváděny byly pouze jejich tituly. Naprostou většinu svědectví Hus rozhodně popíral anebo uváděl na pravou míru. Stereotypnost procesního řízení, v němž jedno tvrzení stálo proti druhému, popudilo florentského kardinála Zabarellu, který Husa okřikl, že si troufá oponovat tolika znamenitým a vysoce postaveným svědkům. Ne-li již dříve, pak po této zlobné replice bylo i Husovi zřejmé, do jaké pasti dobrovolně vlezl. Dále však srdnatě čelil posměchu i jízlivostem z pléna, dovolával se Boha i vlastního svědomí a v závěru čelem k Zikmundovi prohlásil svou ochotu pokorně uznat bludy, bude-li z nich usvědčen.

Třetí, závěrečné slyšení 8. června bylo vyhrazeno dokazování a obhajobě Husových tezí viklefské ražby, jejichž formulace přítomným prelátům pěnily krev. Jinak uvážlivý kardinál d'Ailly zcela již podlehl atmosféře v soudní síni a snažil se Husovi nasadit kacířskou čepici. Vhodnou příležitost mu poskytl sám Hus, když se na obhajobu jednoho svého pohoršlivého výroku z polemiky proti Štěpánu Pálčovi dovolával starozákonního dokladu o zavržení krále Saula (1 Sam 15, 23). „Ano, kdo jest v smrtelném hříchu, není h o d n ě králem p ř e d B o h e m.“ Proloženými slovy Hus podstatně zeslabil původní Viklefovou formulaci, nicméně i mravní diskvalifikace králů, papežů, biskupů a prelátů, o něž šlo v článku především, stačila, aby d'Ailly od předsednického stolu zatáhl do hry znuděného krále Zikmunda, který se bavil se svými dvořany. Hus byl donucen svůj výrok opakovat. Zikmundova odpověď měla pouhých šest slov: „Jene Huse, nikdo nežije bez hříchu!“ Kardinál kul železo, dokud bylo žhavé, a demagogicky Husa osočil, že svým učením by chtěl povalit nejen duchovní stav, ale i krále.²²⁸

Koncil se shodl s králem, Zikmund s koncilem. Napětí opadlo, zbývající články již na výsledku nemohly nic změnit. V závěrečném napomenutí d'Ailly dal Husovi na vybranou mezi úplným podrobením autoritě koncilu a dalším slyšením, které by mu ještě více přitížilo. Hus si bez váhání vybral druhou možnost. Zikmund, jenž mu již minule dosvědčil, že se dostavil do Kostnice svobodně na základě jeho glejtu, naposled mu podal pomocnou ruku. Kdyby bylo na něm, řekl Husovi, odpřisáhl by všechny bludy, aniž by je zastával. V Husově odmítavém stanovisku soudci spatřovali další důkaz jeho zatvrzelosti. Věčný rozpor mezi subjektivní pravdou a sebezáchovou tváří v tvář

hrozící smrti vůdce českého reformního hnutí přestal brát na vědomí a svou při podruhé již postoupil nejvyšší instanci: „Stojím před soudem božím, který mne i vás spravedlivě podle zásluh rozsoudí.“ Zikmund mávl nad touto záhrobní hrozbou rukou. Při odchodu dal kardinálům pokyn, aby s Husem i Jeronýmem naložili podle vlastního uvážení. Husovým slibům nelze věřit, neboť po návratu domů by k starým bludům připojil nové.²²⁹

Během dubna došly předákům českomoravské reformní šlechty znepokojivé zprávy o Husově ztížené vazbě po útěku papeže Jana. Zikmund nejen Husa nezařadil, jak ho o to moravští páni žádali, ale navíc v jeho prospěch nezasáhl ani ve chvíli, kdy utekli jeho strážci. Obrana bezprávně nařčeného kazatele a skrze něho celé Koruny české a „jazyka“ slovanského (tak z hlediska Moravanů!) stala se věcí prestiže panských obcí obou zemí. Mlčí-li panovník, je na nich zvednout hlas. Iniciativa i tentokrát vzešla z Moravy, jejichž jedenáct „korúhevních“ pánů na sjezdu v Brně 8. května 1415 důrazně vyzvalo krále Zikmunda, aby zjednal průchod svému glejtu a napravil tak otřesenou čest vlastního majestátu. Ještě ostřeji vyzníval o čtyři dny mladší list, který zpečetilo na 250 účastníků pražského sjezdu české a moravské šlechty. „Neb jinak napřed Tvé Milosti,“ praví se v něm předvídavě, „a potom všie České koruně byl by veliký úraz skrze také neřádné a nespravedlivé vězení člověka spravedlivého, jenž jest, jakož slyšíme, již v Tvé moci i v Tvém městě jat, maje Tvé sliby i listy kleytovnie; a mnohým byla by příčina, že by se Tvé Milosti kleytův lekalí, jakož již o toho řeči veliké jdú, kteréž o Tvé Milosti neradi slyšíme.“ Koordinovanost obou akcí je hodna pozornosti právě tak jako rodící se společná jednota většinových panských obcí obou zemí. Bylo by podceňováním politické samostatnosti a rozhledu obou panských obcí i jejich zemských institucí, spatřovat v květnových protestacích jen odezvu univerzitního centra. Zakřiknutá univerzita stále ještě mlčela, poklid panoval i ve městech, jejichž rady sledovaly Václavovu církevní politiku. Krok s pány držely jen skupiny nižší šlechty pod ochranou svých protektorů, tu a tam však i jednotlivci, ctižádostiví rytíři a páni z Nemanic, kteří se nebáli důsledků vlastního postoje. Osm šlechticů ze středních Čech, vesměs asi dobří známí Václava z Dubé, Jana z Chlumu a Jindřicha Lacemboka, se listem z 12. května obrátilo na české a moravské dvořany krále Zikmunda v Kostnici, aby u svého chleboďárce zakročili v Husův prospěch ve smyslu hlavního listu z téhož dne. Na druhé straně třeba vzít v úvahu, že i moc samostatně si počínajících reprezentantů moravské panské obce končila před hradbami markraběcích měst. Nedlouho po květnovém sjezdu olomoucká městská rada dala upálit dva mladé viklefovice, z nichž jeden, jménem Jan, byl řádným údem pražské univerzity. Ta skrze rektora mistra Brikcího z Budy poslala stížnost zemskému hejtmanu Lackovi z Kravař, aniž se dočkala účinného zásahu.²³⁰

Protestní listy sjezdů moravské a české šlechty v Kostnici zcela nezapadly. Zik-

mundův odjezd do Überlingenu, kde jednal s burgundským poselstvem, vzbuzoval mezi Husovými odpůrci zdání, že král si z obavy před českomoravskou šlechtou vynucuje odklad rozsudku. Později Zikmund využil této smyšlenky, aby si před českými pány Husovy víry umyl ruce. Ve skutečnosti hrál na obě strany a do Kostnice se vrátil v pravý čas, aby byl osobně přítomen Husovu závěrečnému slyšení. Bez mrknutí oka obětoval pražského mistra koncilu, na jehož přízni mu v dané chvíli nejvíce záleželo. A protože měl před sebou dlouhou cestu po zemích jižní a západní Evropy, hodil Čechy za hlavu v domnění, že je zkrátí později.²³¹

Někteří kardinálové, jmenovitě Zabarella, stále dávali přednost uvážlivému postupu a brzdili zaslepenost konciliárních jestřábů. Proti odkladu rozsudku se vzpíraly deputace národních kurií, které měl uklidnit zákaz přijímání laiků z kalicha, urychleně schválený plénem koncilu 15. června. O tři dny později komise pro věci víry Husa seznámila s návrhem rozsudku. Jeho poněkud umírněné znění mělo Husa zvíkat a odvrátit od smrti v plamenech, která mu jinak hrozila. V následujících dnech bylo v Husově cele živo, neboť jeden čelný prelát za druhým si u něho podávali dveře. Hus se již smířil se svým osudem. Desátého června se nabádavým listem rozloučil se svými přáteli v Čechách, později pak na některé z nich pamatoval vřelými listy. Koncem června ubezpečil mistry, bakaláře a studenty pražské univerzity, že žádný článek neodvolal, a žádal je, aby i oni pevně stáli v poznané pravdě, „která vítězí nade vším a sílu má až na věky“. Vedle pohanění věčného u nadpozemské instance Hus neztrácel ze zřetele důvěru lidu, jemuž kázal. Křivou přísahu, odvoláním svých pravd by pohoršil svůj lid doma, „za což by se slušelo,“ jak napsal jednomu ze svých kostnických přátel, „aby mi byl na šíji vložen žernov osličí a abych byl potopen v hlubině mořské“.²³²

Slavnostní zasedání pléna koncilu v kostnické katedrále dne 6. července bylo jen formálním soudním rituálem k připravené hranici na břehu Rýna. Písemné prohlášení, jež neústupný český kacíř vydal koncilu 1. července, učinilo další veřejné slyšení bezpředmětným. Pokus o poslední obhajobu zanikl v hluku nadávek a posměšků. Husovo NEODVOLÁM přesto však překonalo soufandnice místa i času, aby se neslo dějinami blízké i vzdálené budoucnosti jako výzva k neohroženému boji za pravdu.²³³

Koncem července měli kancelisté koncilu napilno. V mnoha exemplářích, určených různým příjemcům z Čech i Moravy, vyhotovovali list z 26. dne téhož měsíce, v němž předsedové národních kurií důrazně vybízeli adresáty, aby nedovolili dále šířit jedovaté učení Jana Viklefa a jeho upáleného žáka Jana Husa. O měsíc později se chystal na zpáteční cestu litomyšlský biskup Jan Železný, jemuž koncil vystavil rozsáhlé plné moci pro boj s kacířstvím ve všech zemích České koruny. Biskup se právem strachoval o svou bezpečnost, a proto prostřednictvím koncilu požádal pana Jana ml. z Jindřichova Hradce o všestrannou pomoc a záštitu. Jiným pánům zřejmě

tehdy ještě nemohl plně důvěřovat. Hned po návratu se uzavřel ve své lito-
myšlské citadele, z níž pak dirigoval protihusitskou ofenzívou.²³⁴

Potupnou smrt betlémského kazatele nejspíše jeho stoupencům osobně ohlá-
sil bakalář Petr z Mladoňovic, pro něhož 6. července posláni v Kostnici skon-
čilo. Vzhledem k tomu, že se Praha truchlivou zvěst dozvěděla nejpozději na
počátku srpna, poněkud překvapuje mlčení domácích pramenů o bezprostřed-
ní reakci lidových zástupů. Bouřlivou odezvu asi utlumilo předem očekávané
vznění procesu, zčásti pak i napětí mezi mistrem Jakoubkem a kazatelem Hav-
líkem. Jakoubek, jenž měl plnou hlavu kostnického zákazu kalicha, neměl ješ-
tě autoritu uznávaného Husova nástupce, Havlík zase svým bojkotem kalicha
sklouzl ke stanovisku koncilu, který dal správce Betléma upálit. Postoje ke kali-
chu navíc působily rozdílně v profesorském sboru i ve staroměstské radě, jež
jinak loajálně sledovala odtažitou neutralitu panovníka.²³⁵

Impuls opět vyšel z řad reformního panstva, pro něž Husova hranice
a imperativní list koncilu z 26. července byly políčkem nejen jeho nábožen-
ským pocitům, ale i, a to především, jeho stavovsky reprezentativní cti. Na tuto
notu uměl dobře zahrát doktor Jan z Jesenice, muž bezprostředně ohrožený
kuriálními klatbami a po Husovi i Jeronýmovi jeden z mála univerzitních pro-
fesorů, kteří měli živé styky s dvorskou a zemskou šlechtou. V dané situaci
nemohl s dvorskou aristokracií počítat, a proto jeho kroky směřovaly na ven-
kovská sídla zemských pánů. Avšak ani jejich předáci nečekali se založenými
rukama. Během dvou týdnů, jež předcházely 2. září 1415, se vzchopili k účty-
hodné aktivitě.²³⁶

Celá režie koordinovaného protestu reformních skupin obou zemských
obcí ve větším rozsahu opakovala osvědčený postup z první poloviny květ-
na. Tehdy se pražský sjezd uskutečnil v týdnu před pravidelným zasedá-
ním zemského soudu o „suchých“ dnech, čímž se bez širší agitace podařilo
zajistit větší účast pánů a rytířů, kteří by tak jako tak přijeli do Prahy. Není
proto vyloučeno, že již při této příležitosti bylo příští zasedání stanoveno na
2. září, dva týdny před „suchými“ dny. Podobný posun v rozpětí deseti až
čtrnácti dní je ostatně doložen o rok dříve, takže by nešlo o jev zcela výji-
mečný.²³⁷ Právě tak se vzhledem k institucionální samostatnosti obou zem-
ských obcí rozumělo samo sebou, že moravští páni a rytíři zaujmou stanovisko
k navrhovanému protestu před společným sjezdem v Praze. Jejich sjezd,
o němž jinak není v pramenech zmínky, se tak nutně musel odehrát krátce
před 2. zářím. Podle střídavého principu zasedání zemského soudu ve dvou
místech cúdy (soudního okrsku) přicházela by na řadu Olomouc, některé
náznaky však mluví spíše pro Brno. Ve srovnání s jedenácti účastníky mi-
nulého sjezdu stoupl počet přítomných pánů a rytířů na dvojnásobek. Cel-
kem třiadvacet příslušníků vysoké a střední moravské šlechty hned také
zpečetilo protestní list s textem, který v konceptu připravil mistr Jesenic.

I když se originál tohoto dokumentu nedochoval, lze důvodně předpokládat,
že nesl datum 2. září, tj. předem dohodnutého dne společného sjezdu.
Do Prahy se však vzhledem k cestovním nákladům nevydali všichni účastníci
moravského zemského shromáždění, nýbrž jen zvolení delegáti, a to morav-
ský zemský hejtman Lacek z Kravař a nejvyšší komorník brněnské cúdy Jan
z Lomnice. Oba dva také jako jediní z moravských pánů a rytířů v Praze zno-
vu zpečetili list účastníků českého sjezdu.²³⁸

Jakkoli tedy navenek celá akce vytvářela dojem početně zastoupeného spo-
lečného shromáždění reprezentativních částí obou zemských obcí, ve skuteč-
nosti šlo o jednotu, vyjádřenou z moravské strany delegovanou pravomocí dvou
zvolených mluvčích. Tím také na jedné straně stoupá iniciativní role hejtmána
Lacka z Kravař a na druhé straně klesá faktická akceschopnost víceméně for-
málně ustavené českomoravské reformní unie z 5. září 1415. Pokud jsou výše
uvedené indicie a domněnky přijatelné, jistoty se tu nelze dobat, je možné
postihnout i dějovou osnovu pražského sjezdu. Počátkem září se k zasedání
zemského soudu v hojném počtu dostavili zejména páni, pro něž kostnická hra-
nice byla neodpuštělnou křivdou, potupením dobré pověsti země i českého
„jazyka“ a v neposlední řadě i hrubým porušením zemských práv. Spolu
s několika málo rytíři, kteří rovněž přijeli do Prahy, ač patrně nepatřili k fóru
zemského soudu, čítala tato sešlost jednatřicet osob. Celá tato skupina spolu
s moravskými delegáty přivěsila své pečete k prvnímu z osmi pergamenů pro-
testní série, jemuž posloužil za vzor vyhotovený již list moravských pánů a rytířů
(tj. pátý v definitivním pořadí). Další listy určené pro nižší šlechtu, jak tomu
nepochybně bylo již v květnu, měly být zpečetěny v příslušných krajích či zhru-
ba vymezených obvodech. Aby zemané a panoši v různých stupních služební
a jiné závislosti nabyli jistoty o reprezentativním charakteru protestní akce,
pražský sjezd vydal manifest s datem 2. září 1415, v jehož úvodní intulaci byli
uvedeni všichni účastníci obou separátních sjezdů, kteří již zpečetili anebo se
chystali zpečetit dva pergameny prominentů. Pořadí pánů a rytířů vyplývalo
z váhy jejich úřadů, starobylosti rodu, majetku a mocenského vlivu. Po Čenkově
z Vartenberka jako nejvyšším purkrabím pražským následoval moravský zemský
hejtman Lacek z Kravař, dále Boček z Kunštátu a Poděbrad, dědičný nejvyšší
maršálek Hanuš z Lipé, oba nejvyšší komorníci moravských cúd Petr z Kravař
seděním ve Strážnici a Jan z Lomnice, dále pak ostatní páni a rytíři v sestupném
sledu. Stejný postup se uplatnil při zápisu českomoravského reformního svazu
o tři dny později. Z vydaného textu zápisu nedopatřením vypadla jména tří
pánů. Ve skutečnosti však intulace obou dokumentů uváděly shodný počet
58 jmen.²³⁹

Na rozdíl od Moravy, kde se k protestu připojili všichni tři nejvyšší
úředníci markrabství, v Čechách k této administrativní špičce z účastníků
sjezdu příslušel jen Čeněk z Vartenberka. Absence ostatních nemusela být vý-

razem protichůdných postojů. Řada pánů do Prahy z různých důvodů nepřišla, jiní čekali na vývoj situace, u některých zase rozhodovaly osobní vztahy ke králi anebo k čelným signatářům. Přehlednout nelze ani souběžné tažení pražské hotovosti k hradu Přimda, které zabránilo v účasti pánům z Rýzemberka a možná i jiným baronům plzeňského kraje. Nicméně pohled na mapu se sídly všech 320 českých pečetníků napovídá, že zastoupení jednotlivých krajů či oblastí odráželo jednak mocenské sféry čelných pánů, jednak předpokládanou intenzitu reformní agitace na daném území. Pomyslnou sféru mocenského vlivu husitsky orientované šlechty tak tvořilo kompaktní území na východ od dolní Otavy i Vltavy a na jih od Jizery. Nejvíce drobných pečetníků pocházelo z Bechyňska, Prácheňska, Čáslavska, Chrudimska a jižního Hradecka. Všude loajálně přivěšovali pečete služebníci a příslušníci klientel panských signatářů, jak tomu bylo průkazně na Bechyňsku a Novojičínsku.²⁴⁰ Pečet k příslušnému listu nejednou na dohodnutých místech připojovali příbuzní a přátelé toho kterého šlechtice. Jedním z těchto míst byl v bechyňském kraji dozajista rožmberský Choustník, na severní Moravě pak Šternberk. Datum vyhotovení tamějšího listu (28. září 1415) vymezuje zhruba dobu, kterou si celá protestní akce vyžádala. Všude se záměr nepodařilo v plném rozsahu uskutečnit, jak dokládá dochovaný opis listu kouřimského kraje bez jmen vydavatelů. I tak výsledek náročné kampaně vzbudil respekt, neboť do Kostnice bylo odesláno celkem osm pergamenů se 452 pečeti.²⁴¹

Vnějšímu účinku tohoto souboru obrovských pergamenů odpovídala i závažnost obsahu. Erbovníci „nejkřesťanštějšího Království českého a nejjasnějšího Markrabství moravského“ navzdory ukrutné a přezhoubné křivdě spáchané koncilem na mistru Janu Husovi ho svými otevřenými listy prohlásili za muže chvalně známého a osvědčeného dobrotou, spravedlností, mravy a bezúhonnou pravověrností. Kdokoli by tvrdil opak a navíc ještě rozšiřoval pomluvy vrhající hanbu na obě řečené země, lze jako nejhorší ničema, nejvěrolomnější poradce a ďáblův syn. Všechny tyto urážlivé výroky mířily proti hlavám koncilu, vyjímaje krále Zikmunda, jenž, jak pečetníci věřili, nenesl na svrchupsaných zločinech vinu. Do nástupu budoucího jediného a nepochybného papeže signatáři ponechávali satisfakci pomstě Páně, avšak s tím, že sami budou až do vylití krve hájit boží zákon a jemu oddané kazatele.²⁴²

Odvolání k budoucímu papeži předpokládá i zápis jednoty („smlůvy“) z 5. září 1415, který účastníky pod ztrátou cti a víry zavazoval odeslat do Kostnice protestní listy a přikázat na všech jejich panstvích a zbořích, „aby svedobně slovo božie bylo kázáno a slyšení dáno, ráno, po obědích i po nešpořích, v kostelech i v klášteřích bez překážky“. O kalichu zde nepadlo ani slova, o to větší pozornost však platila ustanovením omezujícím trestní pravomoci domácích biskupů, kteří se ve sporných případech museli podřídit

rozhodčímu výroku rektora a profesorů teologie pražské univerzity. Žádnou vyšší instanci vně obou zemí zápis až do budoucího papeže zásadně nepřipouštěl. V souladu s výrokem zemského soudu z července 1411 pozbývaly platnosti všechny klatby a půhony s výjimkou oprávněných trestů domácích biskupů. Zápisníci se na dobu šesti let zavazovali k vzájemné pomoci a k společnému odporu proti útisku ze strany světských činitelů a jejich světských pomocníků. V případě, že by některý z účastníků zápis porušil, měli proti němu podniknout patřičné kroky „starší“ spolku Čeněk z Vartenberka, Lacek z Kravař a Boček st. z Kunštátu. Jednomu každému z této trojice příslušelo právo přijímat do spolku za stejných práv a podmínek další zájemce, zaúmcem vyhlášení společné obranné akce vyžadovalo jejich vzájemný souhlas a příkaz. Pokud by jeden ze starších zemřel, měli zbývající dva zvolit na jeho místo jiného zápisníka, a to tak, aby vždy na dva pány z Čech připadl jeden z Moravy. O rok později, kdy Lacek z Kravař zemřel, tato potřeba vyvstala. Pokud je známo, nikdo Lacka nenahradil, neboť reformní jednota se mezitím rozpadla, aniž její složky ztratily na mocenském vlivu.²⁴³

Pod ochrannými křídly reformní unie vydala 11. září osvědčení o ctném a bezúhonném životě i působení svého mistra „božské paměti“ pražská univerzita. Méně slovy univerzitní manifest všemu křesťanstvu vychvaloval učeního filozofa, proslulého řečníka a především neohroženého hlasatele evangelických pravd mistra Jeronýma Pražského, o němž v Praze panovalo mínění, že již rovněž skonala na hranici. Tato okolnost napovídá, že univerzita a celá reformní strana ponechaly Husova přítele jeho osudu. Opuštěný Jeroným shodou okolností byl o den později donucen písemně sdělit panu Lackovi z Kravař, „žeť jest nebožčiček (tj. Hus) mnohé kusy psal bludné a škodlivé“. Dlouho se prý tomu vzpíral uvěřit, posléze však byl o tom poučen a dobrovolně to vyznal před celým koncilem. Jeroným se nepochybně uchýlil k úskoku, aby vyvázl ze spárů koncilu, jehož autoritu neuznával. Jeho nepřátelé z předních evropských univerzit však jeho záměr prohlédli, donutili ho o několik dní později odvolat i vlastní bludy a vymohli si jeho další tuhu vazbu.²⁴⁴

Husova smrt v Kostnici vyvolala na Václavově dvoře různorodé reakce. Hluboce dojala královnu Žofii i mincmistrovu manželku Annu z Frimburka, které společně vyvíjely nátlak na své muže, aby alespoň doma zamezili dalšímu pronásledování Husových stoupenců. Politické zřetele však ani unavený Václav nemohl zcela obětovat klidu v domácnosti. I když oba dokumenty vzešlé ze sjezdu reformní šlechty jeho osobu pomíjely, přece jen zdůrazněním státoprávního pojmu Koruny české signalizovaly stoupající stavovské aspirace vlivné části panské obce. Myšlenka rozštěpit české pány opozičním konfesním blokem římskokatolické šlechty byla natolik lákavá, že se ji Václav nevzpíral

podpořit. K roli nastrčeného dirigenta se nikdo nehodil lépe než pražský arcibiskup Konrád z Vechty, jemuž ji přímo ukládaly příkazy koncilu.²⁴⁵

Nejspíše ještě během zasedání zemského soudu arcibiskup vedl v této věci rozhovory s pány, kteří se nepřipojili k zápisníkům sjezdu reformní šlechty. Koncem září se již v Kostnici rozšířila potěšující zpráva, že král Václav spolu se čtrnácti barony čelí kacířskému spolku Čeňka z Vartenberka. Václav ovšem navenek zůstával v pozadí a všechnu odpovědnost svalil na bedra svého důvěrníka Konráda, který na sjezdu v Českém Brodě dne 1. října 1415 založil spolu s katolickými pány ligu na obranu římské církve a víry. Stručný záznam mezi účastníky jmenovitě uvádí nejvyššího sudího zemského Hynka Berku z Dubé na Hohenštejně, Jindřicha Berku z Dubé na Jestřebí, nejvyššího sudího dvorského Vojtěcha z Koldic na Bílině, Jana Michalce z Michalovic, Jana Chudobu z Vartenberka na Ralsku, Jindřicha z Elsterberka a Viléma Zajíce s Házmburka. Ke katolické lize však nepochybně od počátku patřili též nejvyšší komorník Jindřich Škopek z Dubé na Liběšicích, Ota z Bergova, o němž vzápětí bude řeč, a nejspíše ještě někteří další páni. Za hlavu ligy plaul králův hofmistr Jan ml. z Jindřichova Hradce, jenž Čeňkovi z Vartenberka nezapomněl, že ho před dvěma roky vystrnadil z úřadu nejvyššího purkrabího pražského. Některé panské rody (z Dubé, z Vartenberka, z Hradce) začala již štěpit rozdílná víra. Zanedlouho, ne-li souběžně, mělo tomu tak být i v ostatních vrstvách české společnosti.²⁴⁶

Katolická liga, pokud je známo, žádný manifest nevydala. Také v tomto případě šlo o víceméně formální spolek, jehož akceschopnost byla podvázána celkovým rozložením mocenských sil v zemi. I když v jeho řadách byla zastoupena většina nejvyšších úředníků, na druhé straně sama tato skutečnost nemohla vyvážit účinek demonstrativních aktů reformní unie. Mocenská váha obou bloků se zhruba vyrovnávala, takže otevřená konfrontace v dohledné době nepřicházela v úvahu. Více si král Václav ani přát nemohl a plně se spokojil s tím, že jedna část panstva blokovala druhou. Ani v nejmenším pak neměl v úmyslu podporovat katolickou ligu, jejíž předáci stále více sázeli na římského krále Zikmunda. Václav závazky vůči bratrovi splnil, zatímco Zikmund své sliby hodil za hlavu. Dokud bude v Čechách králem, nenechá si od bratra poroučet a raději bude manévrovat ode zdi ke zdi. Na podzim roku 1415 Václav naznačil svou příští politickou linii, když ve sféře své přímé moci zbrzdil nápor bojovného katolického duchovenstva a vyšel tak vstříc požadavkům reformní strany.

Pátého září, v den zápisu reformního spolku, konzistoř provokativně vyhlásila zákaz podávat laikům z kalicha s odvoláním na dekret kostnického koncilu. Zjevně se tím však nespokojila a pod záminkou volného pobytu vyobcovaného mistra Jesenice znovu v pražských městech zavedla interdikt. Tento krok byl v příkrém rozporu s dubnovým příkazem krále a všech městských rad, jenž zapovídal veškeré náboženské rozepře. S vědomím, že

mají oporu v čerstvě ustaveném panském spolku, husitští měšťané svolali na 16. září „českou obec“, jejímž jménem přednesli konšelům stížnosti na faráře a duchovní odmítající vykonávat bohoslužby a podávat svátosti. O kalichu se v petici nemluví, z čehož plyne, že jeho požadavek ještě nebyl pro většinu české obce přijatelný. Samo svolání separátní obce českých měšťanů je mimořádně závažným dokladem organizované již aktivizace měšťanských stoupenců reformního programu, kteří v dílčím obecním shromáždění získávali legální korporativní tribunu.²⁴⁷

Konzistoř nemínila ustoupit od tvrdého kursu a již 18. září vyhlásila postihy na kazatele reformní strany, působící bez povolení ve farních chrámech. Snad již v této době staroměstská rada přijala s mlčenlivým souhlasem krále jistá opatření odvetného rázu. Situace se opět prudce zostřila na přelomu října a listopadu. Zatímco litomyšlský biskup 29. října obeslal k soudu všechny kněze podávající laikům pod obojí způsobou, arcibiskup Konrád o tři dny později vyhlásil zostřený interdikt nad Prahou. Bylo to poprvé, kdy vystoupil za svou osobu, protože v předcházejících týdnech se dal zastupovat generálním vikářem Václavem z Kuřimě. Králi se tím zcela výjimečně nezavděčil. Václav totiž krátce předtím k sobě povolal za účelem smířliho jednání předáky zneprátelečných stran Jana Železného a Čeňka z Vartenberka. Ze schůzky sešlo, neboť husitská Praha si poradila sama.²⁴⁸

Hned po vyhlášení zostřeného interdiktu započalo mezi pražskými husity prudké vření, které na některých místech přerůstalo v živelné bouře. Třetího listopadu například ozbrojený zástup vtrhl do karmelitického kláštera Panny Marie Sněžné a pod pohrůzkou konfiskace řádového jmění donutil mnichy obnovit bohoslužby. K podobným incidentům došlo i v jiných kostelech. Pokud se faráři a kněží odmítali lidovému tlaku podvolit, byli vyhnáni a na jejich místa nastoupili chudí střídníci a oltářníci Husovy i Jakoubkovy školy. Tak dalekosáhlý zásah do církevních řádů nebyl možný bez podpory městských rad, které se zase opíraly o pokyny shora. Zábor některých kostelů husitskou většinou řešil svízelný problém interdiktu, aniž panovník musel sám zasahovat. Zanedlouho povolil uzdu ještě více, zatím toho však nebylo třeba, neboť napětí se svépomocnými akcemi husitské strany vybil. Rozšíření počtu svatostánek neobyčejně prospělo k vzestupu laického utrakvismu, i když učené polemiky o kalich dále pokračovaly. V uvolněných poměrech vzrostla odvaha i univerzitních radikálů, kteří se po tříleté přestávce připravovali k výroční disputaci. Kvodlibet mistra Šimona z Tišnova v lednu 1416 překonal svou bojovnou kritikou papežství a církevního majetku všechny předcházející univerzitní turnaje.²⁴⁹

Jiskřilo i na jiných stranách. Neklidnou oblastí již delší dobu byly východní Čechy, kde obdobně jako na Moravě operovaly drobné i větší družiny loupeživých feudálů. Někteří z nich přivěsili své pečete k protestním listům do Kostnice, aniž v praxi sledovali jakékoli vyšší cíle reformního či

proticírkevního hnutí. Většinou šlo o pouhé kořistnictví maskované drobnými zástěmi, nevyřízenými účty a rodovou či klanovou soudržností. Odbojným podnikem jiného druhu byl i přepad benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem Janem Městeckým z Opočna a Otou z Bergova. Oba páni se svými ozbrojenci pronikli 1. listopadu 1415 do ohrazeného kláštera, zmocnili se jeho pokladů a starého opata Petra Lazura, který jim zřejmě vzdoroval, utopili. Několik desítek mnichů se rozprchlo, část z nich pak v Hradci Králové zvolila nového opata. Konzistoř 27. ledna následujícího roku volbu schválila, přičemž pominula násilnosti z počátku listopadu. Král Václav v týchž dnech oběma pánům odpustil „všechny viny, nechuti i protivenství“ a smířil je i se staroměstskou radou. V pozadí akce zřejmě bylo tolik starších i novějších záští, že dvůr raději nad ní přivřel obě oči.²⁵⁰

Sotva se jeden konflikt podařilo utlumit, druhý zčistajasna rozbouřil veřejné mínění. Druhého února 1416 dav kutnohorských horníků, podnícený štvavými výpady kazatele Heřmana, vtrhl do hospody a zavraždil zde královského výběrčího Racka Kobylu ze Dvorce a tucet jeho služebníků. Racek spolu s Bořitou z Ostředka, jemuž se podařilo uniknout a oznámit zločin proti majestátu na Václavově dvoře, přijeli do Kutné Hory vyjednávat o splátky berně. Pozdější veršované letopisy udávají, že Racek nevybíravým způsobem „šacoval“ kněze v chrámu sv. Barbory, nepochybně však tu směšují zákroky královského výběrčího z roku 1411, které fanatickému kazateli daly podnět k nenávislé kampani. Václav zprvu kutnohorským vyhrožoval trestnou výpravou, záhy však jeho hněv pominul, když ho tamější rada uchlácholila „stříbrnými dary“ a popravou dvou horníků.²⁵¹

Kutnohorská aféra, v níž propukaly na povrch národnostní a náboženské rozepře, měla bezprostřední dopad na události v Praze a snad i v jiných královských městech. Krátce před Hromnicemi (2. února) arcibiskup Konrád z Vechty znovu vyhlásil zostřený interdikt, odůvodněný volným pohybem mistra Jesenice. Česká obec s podporou staroměstských i novoměstských konšelů zopakovala osvědčený postup z počátku listopadu minulého roku a vypudila „machometány“, jak se potupně říkalo římskokatolickým farářům a kněžím, i z těch kostelů, kde se dosud udrželi. Několik kleriků, mezi nimi i farář od sv. Havla, bylo zatčeno, tu a tam byly prelátům odňaty důchody nebo cennosti. Postižených zřejmě nebylo mnoho, neboť pražská kapitula ve svých stížnostech vypočítala pouze dva případy. Vše se dělo s mlčenlivým souhlasem panovníka, jenž po kutnohorských vraždách popustil uzdu početným stoupencům kalicha na svém dvoře. Zaúmcu husité a kališníci bez zábran naplňovali své duchovní potřeby, katolíci museli docházet za bohoslužbami „na pes, na hovnec, na huben“, čili do příměstských kostelů ve Psářích, v Ovenci a v Bubnech, na něž se spolu s vyšehradským chrámem interdikt nevztahoval.²⁵²

Od roku 1412 mívaly události v Praze větší či menší ohlas i na venkově. Husovi přívrženci v Novém Bydžově, vesměs řemeslníci, se pokusili v místním měřítku napodobit příklad Jana Městeckého a Oty z Bergova. Spoléhajíce se na záštitu pána města a jednoho z vůdců husitského svazu Čeňka z Vartenberka zaútočili někdy na konci roku 1415 anebo v následujících měsících na konvent tamějších minoritů. Mnichům se podařilo husity zahnat a jeden z nich pak sepsal posměšné veršiky o bydžovských „ševcích“, kteří by udělali lépe, kdyby se drželi svých kopyt. Huře dopadl nájemce písecké fary, který svým kořistnictvím proti sobě popudil nejen zámožné husity v tomto královském městě, ale i farníky z širokého okolí. Přepadu fary v Heřmani, kde se nájemce zdržoval, se zúčastnilo přes tři desítky osob z Písku a jedenácti vsí. Podnět či duchovní posilu jim dalo pět kněží včetně tří farářů, z nichž Jaroslav z Laziště snad byl příbuzným Mikuláše z Husi. Ozbrojený zástup zabavil faráři důchody, peníze i naturálie a oba kněze dovlekl do šatlavy písecké radnice. Také v tomto případě se tudíž na přepadu podíleli i konšelé.²⁵³

Husovi stoupenci dávali o sobě slyšet i v jiných městech. Během roku 1416 král Václav důrazně zakazoval náboženské rozbroje měšťanům v Domažlicích, Českých Budějovicích, Berouně a nepochybně i v dalších městech. Nejasnosti stále ještě panovaly v otázce kalicha. Na dotazy z Loun a z Příbrami univerzitní mistři odpovídali předběžným doporučením přijímání pod obojí způsobou, zatím však autoritativní souhlas ze strany univerzity či husitského svazu chyběl. V Plzni a zejména v Sezimově Ústí nešlo již jen o kalich, nýbrž o další radikální novoty, o nichž do Prahy i jinam proskakovaly hrůzostrašné pověsti. Český i moravský venkov se dával do pohybu a poskytoval bohatou látku katolickým pamfletistům, žalobcům a veršotepcům. Jejich adresnost se stupňovala, přední českomoravští baroni se ocitali ve „zločinném spřeženectví“ proti církvi s královými dvořany a služebníky i s bezejmennými řemeslníky, svedenými konšely a „ševci“ nové víry. Některé narážky mohou mít skutkovou podstatu, kterou v pramenech nelze ověřit. Jindřich Škopek z Dubé měl například zahubit děkana v Litoměřicích, plzeňský měšťan Račka usekl jistému venkovskému děkanovi obě uši, staroměstští konšelé údajně dali popravít kněze z Hostouně, snad jednoho ze svědků v Husově kostnickém procesu. Všechny tyto a další incidenty přiléhaly oleje do ohně, zvyšovaly neklid v zemi a osmělovaly tu a tam i obyvatele malých městeček a vsí. Někdy v této době např. měšťané z Plánic způsobili „buře, škody a ruoznice“ své klášterní vrchnosti v Pomuku kvůli čtyřem hřivnám grošů a čtyřiceti grošům ročního platu z tamějších krčem.²⁵⁴

Od jara 1416 postupně docházely do českých zemí výhrůžné i nabádavé listy koncilu a jeho světského protektora. Nejprve zasáhl koncil, který výnosem z 25. února vyhlásil 452 pečetitelů protestních listů za podezřelé osoby a každého z nich pohnal do padesáti dnů po doručení obsílky osobně do Kostnice. Další tah byl předem dohodnut s římským králem Zikmundem, jenž

stále ještě cestoval po západní Evropě. Listem datovaným v Paříži dne 21. března Zikmund třem náčelníkům husitského svazu dosti otevřeně naznačil bezvýhodnost jejich vzpoury proti koncilu. Věci by se patrně měly jinak, kdyby Hus přijel do Kostnice spolu s ním. „A to buch vie, že nám bylo jeho velmi žel, co se jemu stalo,“ píše pokrytecky. Zachránit ho bylo nad jeho síly, ostatně „to by vám bylo velmi těžko, že byste všemu křesťanskému sboru měli odolati“. Protesty koncil velmi popudily, „nebudete-li poslušni, snad na se kříž obdržíte“. S ním počítat nemohou, žádné nové nálezy ho neodtrhnou od poslušenství svaté církvi. Je na čase, aby spolu s jeho bratrem učinili záhubám přítrž a pokud by bylo třeba jeho smírčího prostřednictví, „v dobrý prostředek mezi vámi uhodíme“. Téhož dne Zikmund napsal i předním pánům katolické ligy. Pochválil jejich činorodou stálost ve víře a ujistil je svou trvalou podporou. O šest dní později koncil adresoval povzbudivé výzvy odpůrcům Husa i kalicha ve všech zemích České koruny.²⁵⁵

Protestní listy husitského svazu, které 30. prosince 1415 přinesl do Kostnice famulus (student-pomocník) mistra Jeronýma, obrátily znovu pozornost k uvězněnému Husovu příteli. Konciliární jestřábi, pro něž odpadlík byl horší pohana, se již dříve pro Jeronýma dožadovali nejtvrďšího trestu. Odvolávali se přitom na pařížského kancléře Jana Gersona, podle jehož výroku z 29. října 1415 každý bludař, byť odvolal, nemůže smýt svou poskvrnu jinak než doživotním vězením. Advokát českých žalobců Michal de Causis vyčítl vhodnou příležitost, narychlo podal novou obsáhlou žalobu, a protože snadno nalezl řadu ochotných svědků, koncil 24. února 1416 pověřil jejich výslechem dva komisaře. Koncem dubna komise akta uzavřela a z příkazu koncilu s nimi seznámila Jeronýma. Během osmi měsíců, jež uplynuly od jeho potupného odvolání, Jeroným pochopil marnost i nedůstojnost úhybného manévru, zatvrdil se a odpověď na žaloby podmiňoval veřejným slyšením. Kosa narazila na kámen. Po třech týdnech koncil ustoupil, takže 23. května Jeroným stanul svým žalobcům a odpůrcům tváří v tvář. Sám proti všem, neboť několik málo intelektuálů, které strhl svou neohrožeností, učeností a břitkým jazykem, mlčelo. „Lidé jste, a ne bohové,“ zahřímal vůči představitelům koncilu, kteří měli plná ústa reformem, ač se jim obávali jako čert kříže. Výslech se protáhl, a proto veřejné slyšení pokračovalo v kostnické katedrále ještě 26. května. V závěrečné obhajobě Jeroným nastínil vývoj národnostní rozepře mezi Čechy a Němci i smysl reformního úsilí mistra Jana Husa, který na sebe přivolal pomstu českých prelátů. Nikdy se prý neprohřešil proti svému svědomí více, než když ze strachu před ohněm přivoli k potupě knih Jana Viklefa a života i díla mistra Husa, muže svaté paměti. Jeroným si tím sám nad sebou podepsal rozsudek a se vztyčenou hlavou vstoupil 30. května 1416 na hranici. „Zemřel co pravý filozof,“ napsal o jeho skonu svému příteli italský humanista a pozdější florentský kancléř Poggio Bracciolini. „Tak zemřel tento muž, výtečný ve všem kromě víry.“²⁵⁶

Souběžně s obnovením Jeronýmova procesu čeští a říšští podněcovací tlačili německou kurii k návrhům ostrých zásahů jak proti členům husitského svazu, tak proti jiným hodnostářům české provincie, kteří v boji s kacífstvím neplnili své povinnosti. Trnem v oku jim byl zejména pražský arcibiskup Konrád z Vechty, jehož osočovali jako svatokupce i černokněžníka, a zčásti též olomoucký biskup Václav Králík z Buřenic. Postih dvou předních členů korunní rady krále Václava byl však delikátní záležitostí i vůči nepřítomnému Zikmundovi, a proto si předsednictvo koncilu nejprve vyžádalo jeho stanovisko. Zikmund nejspíše projevil svůj souhlas, neboť se domníval, že tato hrozba koncilu zapůsobí na Václavovu delegaci při říšském sněmu svolaném záměrně do Chebu. Třetího června koncil zahájil proces proti Konrádovi a jemu podobným prelátům, o týden později pak instruoval čelné účastníky chebského sněmu ve věci oboustranného nátlaku na českého panovníka.²⁵⁷

Václav IV. se ocitl v dvojím ohni. Zahraniční intervence zcela neházel za hlavu, v dané chvíli však musel čelit novým bouřím, které doma vyvolala zpráva o Jeronýmově hranici. Aby je utišil v samém zárodku, vydal 23. června spolu s korunní radou mandát, jenž kazatelům ukládal hlásat slovo boží a řídit se výroky svatých Otců. Husitské radikály kolem Jakoubka ze Stříbra, který mezitím vystřídal zprofanovaného Havlíka na kazatelně v Betlému, mandát osmělil veřejně pranýřovat odpůrce zákona božího v Praze i na venkově. Ve výroční den Husovy smrti Jakoubek pronesl kázání na paměť českých mučedníků a dal tak podnět k tradici 6. července, prvnímu a také jedinému samostatnému svátku husitské pospolitosti.²⁵⁸

Není vyloučeno, že mandát z 23. června současně vypovídal z Prahy mistra Jana z Jesenice, aby arcibiskup Konrád neměl důvod prodlužovat interdikt. Stalo se tak pouze formálně, Jesenic požíval ochrany členů královské rady a volně se pohyboval po Praze. Arcibiskup, jenž se již dozvěděl o svém postihu, začal mít více strach z koncilu než z krále a listem daným v Roudnici 19. července 1416 Václavovi jemně vyčetl, že všechny jeho dosavadní zásluhy chce obětovat neuvážené obraně kacíře Jesenice. Jeden z nejbližších rádců Václavovi vzdoroval, druhý 12. září zemřel. Devět dní po smrti olomouckého biskupa Václava Králíka z Buřenic většina kanovníků zvolila jeho nástupcem Jana Železného, jenž již 25. června uzavřel s kapitulou spolek na vzájemnou ochranu proti husitské šlechtě. Leč král v žádném případě nemínil povýšení Jana Železného připustit. Třetího října skupina kanovníků v královských službách provedla volbu Václavova oblíbence Aleše z Březí, od něhož také přijal přísahu pražský arcibiskup Konrád. Ten si byl dobře vědom osudů svých předchůdců Jana z Jenštejna a Zbyňka z Házmburka, právě tak jako nebezpečných ambicí litomyšlského biskupa. Alešova volba byla i pro něho nejschůdnějším řešením. Většina kapituly se ovšem odvolala ke koncilu, který 14. prosince pověřil osvědčeného již Jana Železného dočasnou správou biskupství. Mezitím moravská část husitského svazu opoziční kanovníky

rozehlna a napomohla Alšovi ujmout se správy biskupských statků. Tím však spor o uprázdněný stolec zdaleka ještě nekončil. Jan Železný nejprve vyobcoval svého odpůrce a v polovině února 1417 pohrozil klatbou i Václavovu hejtmanu v Litovli, jenž se z králova pověření ujal správy biskupského zboží. Konečné slovo nyní bylo na koncilu.²⁵⁹

Alešovo postavení nebylo záviděnihodné. Na jedné straně se musel mít na pozoru před koncilem a příštím papežem, na straně druhé byl odkázán na mocenskou podporu moravské husitské šlechty, která si při jeho intronizaci vynutila přijímání z kalicha. Smrtí Lacka z Kravař v prosinci 1416 husitský svaz utrpěl citelnou ztrátu. Jeho strýc a nástupce ve funkci zemského hejtmána Petr z Kravař seděním na Strážnici zdaleka nebyl osobností tak vyhraněnou i uznávanou, aby se mohl stát rovnocenným partnerem Čenka z Vartenberka. Lackovy dlouholeté osobní kontakty s královským dvorem a českými pány mu chyběly, právě tak jako znalosti pražských poměrů. Moravská část husitského svazu se postupně začala uzavírat českému vlivu, aniž přestávala podporovat husitské kněze a šířitele kalicha. Ještě za Lackova života přešel na Moravu mistr Šimon z Tišnova, který se však neusadil ve Velkém Meziříčí, nýbrž na faře v Tovačově, kam ho povolal Jan Tovačovský, příští spojenec táborů a sirotků v oblasti Hané. Hned po svém příchodu mistr Šimon započal bojovné polemiky se svým kolegou Pavlem z Prahy, tehdy farářem v Dolanech. Šimon spolu s Lackovým kaplanem mistrem Zikmundem z Jistebnice a později též s mladým mistrem slovenského původu Janem Vavřincovým z Račic dočasně posiloval učenou základnu moravského husitství jako protiváhu olomouckým kanovníkům a literárním odpůrcům z blízkých Dolan. Stížnosti, které katolickí preláti zasílali do Kostnice, dokládají nejen neustálý vzestup utrakvismu na panstvích moravské šlechty, ale i další přestupky proti liturgickým řádům. Tu a tam se jistě vynořovaly i na Moravě, nicméně se však zdá, že olomouckí kanovníci a krátce nato i převor Štěpán z Dolan tendenčně zveličovali a zdomáčňovali výstřelky, které znali jen z doslechu. Počínaje druhou polovinou roku 1416 vystřelily totiž v Čechách růžky zárodečné radikální buňky, pro něž přijímání z kalicha bylo prvním vykročením k nápravě církve v hlavě i v údech.²⁶⁰

Nejstarší stopy radikalismu v lidovém prostředí českého venkova vedou do kraje, v němž před svým odchodem do Kostnice působil mistr Jan Hus. V okolí Sezimova Ústí a Kozího Hrádku, jak pohoršeně ve své relaci uvádí děkan z Chýnova či Miličína, se Husovi stoupenci nespokojovali uctíváním kalicha a kostnického mučedníka. Odmítali chodit do kostelů „kuběnářů“, účastnili se bohoslužeb i kázání na neposvěcených místech, obrazy a sochy světců byly pro ně pouhé „lůtky“, nechávali křtít své děti obyčejnou vodou, při pohřbech se obešli bez kříže i kněze, jejich samozvaní apoštolové zpovídali v domech, mše sloužili bez ornátů a nepřipustně si je upravovali. V kraji sužovaném morovou epidemií bylo by možné některé výstřelky vyložit

vzrušenou náboženskou atmosférou i nezbytností svépomocných, radikálně zjednodušených liturgických úkonů. Nepochybně se do reformní agitace zapojovali též laičtí písmáci, kteří svými samostatnými představami připomínali kacírské sektáře. Především však tomuto radikálnímu kvasu stáli v čele zproletarizovaní kněží a klerici, kteří nacházeli útočiště ve městě zbožné paní Anny z Mochova. Zprvu šlo jen o nepočetnou skupinku, jejíž činorodý zápal široko daleko přesahoval za hradby Sezimova Ústí. Z města byl vyhnán kořistnický nájemce fary, leč před vraty místního dominikánského kláštera se očištění tažením zastavilo. Nejinak tomu bylo v blízkém Písku a v jeho okolí. Také zde vedli útok proti svatokupci z Heřmaně faráři a kněží reformní strany, jimž zřejmě více leželi v žaludku nehodní správci farních obrocí než žebraví mniši. V pozdějším soudním pŕihonu na iniciátory i aktéry píseckého očištného vzplanutí se nádavkem připomínají některé projevy liturgického radikalismu, které jakoby sem přeskočily ze sousedního Ústecka. To vše jsou žaloby z druhé strany, jimž by nebylo třeba přikládat velkou hodnověrnost, kdyby je nepotvrzoval vzrůstající neklid umírněného křídla univerzitních mistrů reformní strany.²⁶¹

Ve zjištěných poměrech metropole, kde žádná ze soupeřících stran nemohla počítat s trvalou mocenskou záštitou vrtkavého panovníka, husitský radikalismus praxe silně pokulhával za teoretickým předvojem. Již samo zavádění laického kalicha naráželo na odpor, který se Jakoubkově družině dařilo zmáhat jen s největším vypětím. Pro Mikuláše z Drážďan, ryzího teoretika bez přímé odpovědnosti za osudy převážně české obce, kalich byl pouhým počátkem návratu k pravzoru prvotní církve, očištěné od všemožných ideových a liturgických nánosů zesvětštělého papežství. Od sklonku roku 1415 Mikuláš krok za krokem předbíhal mistra Jakoubka, jenž jako nový mluvčí reformního hnutí začal více zvažovat praktický dopad ideových výbojů, jimiž se sám v mysli obíral. Zatímco Mikuláš kategoricky popíral jakoukoli úctu k obrazům, přísahu, očištec i jiné vnější kultovní projevy, Jakoubek odlišoval mezi podstatným i nepodstatným, mezi naléhavou nezbytností a potřebami budoucího či příhodného času. Kromě toho se radikální teze drážďanské školy začínaly nápadně blížit některým článkům valdenského kacírství, což bez ohledu na opodstatněnost této shody předem vrhalo stín na reformní většinu pražské univerzity. Za dosud nevyjasněných okolností univerzitní konzervativci někdy v druhé polovině roku 1416 Mikuláši z Drážďan odňali příbytek U černé růže a donutili ho odejít z Prahy. V Německu na něho čekala smrt v plamenech, za niž nesli odpovědnost i husitští mistři. Mezitím však Mikulášovy latinské spisy našly pozorné čtenáře mezi radikálními akademiky a čekateli na kněžství. Jejich prostřednictvím se myšlenky drážďanské školy přenášely i na venkov, kde je šířili též žáci mistra Jakoubka. Na tom není nic divného, neboť i z Jakoubkových spisů bylo možné čerpat náповědi blízké duchu prvotního táborství. Propojený oblouk mezi pražskými a venkovskými

radikálními ohnisky potvrzuje zpráva, podle níž účastníci nonkonformních pohřbů na Ústecku zpívali píseň „Nuž, křesťané viery pravé“, jejímž autorem byl Jakoubkův žák Jan Čapek.²⁶²

Nervozitu pražského reformního centra od podzimu roku 1416 zvyšovaly náznaky měnického se kursu královny církevní politiky. Úmrtí Václava Králíka z Buřenic a následující spory o biskupský stolec v Olomouci znovu posílily zájmovou soudržnost arcibiskupa Konráda s králem Václavem. Oba měli nebezpečného odpůrce v litomyšlském Janu Železném, jehož prokurátoři u koncilu začali rozšiřovat žaloby i na královský pár. Bez Zikmundova souhlasu by ovšem představitelé koncilu žádný krok proti Václavovi a Žofii nepodnikli, leč i tak sama tato pohrůžka předem nahrávala straně Jana Železného. A protože přerušení styků s koncilem i příštím papežem nepřicházelo pro dvůr v úvahu, jediným řešením byly víceméně formální zákroky vůči reformní straně, na něž by se bylo možné v Kostnici odvolávat.²⁶³

V dosahu přímé královny moci bylo možné vykonávat účinný nátlak jednak na univerzitu, jednak na městské rady. Konšelové pražských měst se loajálně podřídili, k žádným mimořádným obměnám rad alespoň nedošlo. Kalich ostatně, jak se ukázalo, ohrožen nebyl a také ztráty nově získaných svatostánků nebyly ve srovnání se stavem z konce minulého roku příliš bolestivé. Královští úředníci jistě také neopomenuli konšelům pošeptat, že podle pokynů panovníka se měl vlk načrtnout a koza zůstat celá. Obtížnější úkol připadl arcibiskupovi, jenž si jako kancléř měl poradit s nepokojnou univerzitou. Jakmile se věc roznesla, radikálové kolem Jakoubka ze Stříbra začali protestovat. Dočasně zastavení univerzitních důchodů z králova příkazu je sice záhy přivedlo k rozumu, přesto však úkosem pohlíželi na rektora Jana Kardinála, který spolu s mistry Křišťanem a Jesenicem sjednával přijatelný kompromis. Trojice těchto vlivných profesorů se spokojovala s kalichem a ve všech dalších novotách spatřovala třaskavou směs hrozící rozmetat spojenectví s husitskou šlechtou. Po několika předběžných poradách rektor Jan Kardinál na konci listopadu 1416 přijal sedm z osmi ultimativních požadavků arcibiskupa Konráda, když odmítl pouze zákaz kalicha. Zápis byl jistě určen především koncilu, a proto Kardinál souhlasil i s vyhoštěním svého přítele Jesenice, jehož exkomunikace byla příčinou interdiktu i arcibiskupova púhonu do Kostnice. Jesenic ostatně s dočasným odchodem z Prahy počítal, neboť předem zpeněžil svůj nemovitý majetek.²⁶⁴

Na základě univerzitní kapitulace král Václav 2. prosince přikázal radám svých měst provést restauraci církevních poměrů, vrátit vyhnaným kněžím jejich fary i důchody, zamezit působení neschválených kazatelů a nedopustit žádné náboženské osočování či třenice. Mandáty určené pražským konšelům přitom kališníkům výslovně vyhrazovaly pět kostelů či kaplí na Starém a tři na Novém Městě. Polovičatá politika měla polovičaté výsledky. Mistr Jesenic

se vracel do Prahy, kdykoli se mu zachtělo, a také městské rady nejevily ochotu vrátit některé zabavené důchody a propustit zajatého faráře od sv. Havla. S odvoláním na nesplněné body úmluvy pražská kapitula spolu s arcibiskupem odmítla královu žádost o zrušení interdiktu. Bez ohledu na to králův zákrok přišel pozdě i z hlediska koncilu, který již 14. prosince ustanovil administrátorem olomouckého biskupství Jana Železného. Jediným pozitivním, byť jen dočasným úspěchem Václavovy snahy byl Zikmundův přípis koncilu, který s odvoláním na příznivé zprávy od bratrových poslů odmítl násilný zásah do českých poměrů a doporučil zastavit proces proti členům husitského svazu.²⁶⁵

Bez násilných prostředků nemohly mít mandáty z 2. prosince faktickou účinnost. Václav k nim po zralé úvaze nesáhl, neboť se chtěl vyhnout konfliktu s husitskou šlechtou, a zejména pak bouřím v pražských městech. Pro vnitřní situaci v metropoli je příznačné, že mistra Jakoubka nejvíce pobouřil první článek mandátu, který ukládal všeobecnou poslušnost římské církvi. Z betlémské kazatelny svým posluchačům vyložil, jaké zlo by slepá poslušnost koncilu a papeži přinesla nejen všem stavovským obcím, ale i samotnému králi, jenž se dal ovlivnit arcibiskupem Konrádem a jinými nepočtenými původci řečeného článku. Počátkem ledna 1417, v předvečer výročního kvodlibetu, rozšířil mistr Petr z Uničova po Praze letáky, v nichž jménem „mistrů z Kostnice“ napadal zpupnost univerzitních viklefovců vůči autoritám celého světa. Jiný vzruch disputace nepřinesla, protože katolický mistr Prokop z Kladruh záměrně účastníkům zadal zcela abstraktní otázky školské povahy. Znakem ochablosti univerzitní obce bylo již to, že úřad kvodlibetáře v červnu minulého roku jednohlasně svěřila právě mistru Prokopovi. Pokud se však arcibiskup domníval, že vnitřně rozpolcená univerzita nebude již s to mu vzdorovat, další vývoj událostí mu nedal za pravdu.²⁶⁶

Desátého ledna 1417 Konrád z Vechty následoval Jana Železného, když pro celou diecézi oficiálně vyhlásil kostnický zákaz kalicha. Na protesty univerzity odpověděl odepřením souhlasu k mistrovským zkouškám a na svém stanovisku setrval i navzdory písemné intervenci krále Václava. V té době ještě nikdo nemohl tušit, že na další zkoušky budou kandidáti mistrovského gradu čekat dlouhých třináct let. Zákaz kalicha byl však i rukavicí hozenou svazu husitské šlechty, z níž většina již přijímala pod obojí způsobou. Jakmile se Čeněk z Vartenberka dozvěděl o arcibiskupově vyhlášení, ihned přijel do Prahy a povolal k sobě „starší“ mistry, aby s nimi dohodl další postup. Nejprve jim ostře vyčetl nevšimavost k radikálním výstřelkům, které pobuřují urozené stoupence kalicha. Pokud by univerzita k nim dále mlčela, nemohla by s pány a rytíři husitského svazu počítat. Za zvlášť nebezpečnou novotu označil podávání kalicha dítkám a nemluvnatům, na niž ho upozornil jeho kaplan Petr Candát. Mistři Jesenic, Křišťan i Kardinál sdíleli Čenkovy obavy a plně chápali odpor šlechty k rozvratným výzvám neodpovědných kazatelů.

S hořkým vědomím, že je čeká konflikt s Jakoubkovou družinou, přistoupili na ultimativní podmínky. Čeněk z Vartenberka jim dal lhůtu do počátku března, kdy měl znovu přijet do Prahy na zasedání zemského soudu.²⁶⁷

Konzervativní univerzitní triumvirát si rozdělil role a okamžitě začal jednat. Již 25. ledna 1417 doktor Jesenic vystoupil na univerzitě s ostrým projevem, v němž obhajoval povinnou poslušnost církevním autoritám, učení o očištění, úctu k obrazům a všechny další liturgické řády porušované radikálními buřiči. Ožehavé otázky přijímání dítek z kalicha se přitom obezřetně vyhnul, aby nepřilíh neprovokoval mistra Jakoubka, ideového původce započaté kampaně. Za Jakoubkovými zády se ještě téhož dne shromáždila na faře mistra Křišťana pečlivě vybraná skupina profesorů, která pod pečeti rektora Jana Kardinála vydala jménem univerzity varovný manifest v duchu Jesenicova projevu. Jedovatá glosa, kterou neznámý katolík připojil k opisu vyhlášky, trefně vystihla zpátečnickou notu dokumentu: „Čert čerta káže, ale pozdě; zmazavše Českú zem bludy, i odvolávají.“²⁶⁸

Jak se dalo očekávat, Jakoubek se proti křiklavému porušení korporativních výsad univerzitní obce prudce ohradil. Učinil tak v neděli 31. ledna veřejným odmítnutím úcty k obrazům a ostatkům svatých. Kázání v Týnském chrámu bylo určeno latiníkům, a sotva proto mohlo mít širší ohlas v lidových vrstvách Prahy. Jakoubek ostatně považoval útoky proti očištění za nepřijatelný návrat k valdenské herezi, a proto zřejmě polemiku zúžil na otázku, k níž již dříve zaujal vyhraněné stanovisko. Vytrvalý tlak, který mistři Jakoubkovy skupiny vyvíjeli na rektora, nezůstal bez odezvy. Proti všem předpokladům však nová vyhláška, kterou 9. února schválilo valné shromáždění mistrovského sboru, pouze nepodstatně zmírnila některé formulace. Co se dříve kategoricky přikazovalo a zakazovalo, nyní nabylo podoby doporučující instrukce, aby se zabránilo roztržkám a rozdělení „lidu“. Schůze jistě měla bouřlivý průběh, konzervativní triumvirát musel jít s pravdou ven a seznámit mistry s Čeňkovým ultimátem. Jakoubkova skupina se ocitla v menšině, takže dirigenti reformní pravice mohli přistoupit k druhé fázi kampaně. Zatímco mistr Křišťan z Prachatic nabádavým listem brzdil plzeňského radikála Václava Korandu a nejspíše též stejně smýšlející kazatele z Ústecka, doktor Jesenic zveřejnil snůšku autorit proti přijímání dítek z kalicha. A protože souběžně s ním si pospíšil s polemickým traktátem stejného obsahu i Čeňkův kaplan Petr Candát, univerzita si vysloužila plnou důvěru vůdčího představitele husitské šlechty. Zápas o ideový profil pražské univerzity nebyl ještě rozehnut, v dané chvíli však umírněná reformní většina výrazně napomohla udržet mocenskou záštitu ohroženého kalicha.²⁶⁹

V souladu s lednovým vyhlášením dekretu kostnického koncilu uložila konzistoř děkanům oznámit kněze podávající pod obojí způsobou a sama zpřísnila dohled nad udělováním uprázdněných farních a oltářnických obročí. Třebaže první doklad o vyhnání kališnického faráře je až z 3. března 1417,

konzistoř nepochybně k násilným zásahům přikročila již před tímto datem. Předák husitského svazu se rozhodl jednat. Únosem svěťícího biskupa Heřmana z Mindelheimu na svůj hrad Lipnici zabil dvě mouchy jednou ranou. Konzistoři se dostalo pádné odpovědi, reformní strana rozšířila základnu svého duchovenstva. Již 6. března ustrašený biskup volky nevolky vysvětlil první husitské kněze, mezi nimiž byla řada příštích kazatelů husitské levice. S tímto rizikem Čeněk nepočítal, v dané chvíli se mu však tak jako tak nemohl vyhnout, pokud se rozhodl pro kalich. Nyní byla na řadě pražská univerzita. I ona musela kousnout do kyselého jablka, vzepřít se koncilu a povýšit se nad jeho autoritu. Deklarací z 10. března 1417 veškerý sbor slavné obce vysokého učení pražského oficiálně schválil přijímání pod obojí způsobou jako pravověrné a odpovídající zákonu Kristovu. Mistr Jakoubek v této pohnuté chvíli zapomněl na spásu dítek, o níž deklarace pomlčela, a dočasně srovnal svůj krok s konzervativními kolegy. O tři dny později vystoupil jako hlavní řečník na univerzitním shromáždění, jež donutilo dříve již uvězněného mistra Petra z Uničova potupně odvolat jeho kostnické svědectví proti Husovi a všechno osočování reformní strany. Shromáždění byli přítomni purkmistři a konšelé pražských měst. Kacířská jednota univerzity, reformní šlechta a měšťanské české obce v kalichu trvale našly svůj společný program.²⁷⁰

BOJE O FARY, POUTĚ NA HORY A BOUŘE V PRAZE

Deklarací o spasitelném účinku laického kalicha se pražské vysoké učení konfesně uzavřelo vůči domácím a jiným katolíkům, kteří také během roku 1417 univerzitu postupně opouštěli. Silný pokles počtu uchazečů o bakalářské zkoušky navíc signalizoval úměrně prudký úbytek studentů. Univerzité chyběla mladá krev, z jejích poslucháren i z pražských ulic se vytratila dynamická nátlaková složka, která ještě před několika málo lety byla oporou reformního předvoje. Profesorský sbor byl nyní početnější než studentstvo, bez ohledu na to se však mistři tvářili, jako by mluvili jménem dřívější obrovské korporace. Třebaže v deklaraci stálo, že mistrovský sbor nechce neústupně zavádět „noviny“ proti apoštolské římské církvi, ve skutečnosti se vzpíral autoritě koncilu a primasa pražské církevní provincie. Za mocenskou záštitu, kterou měla v kališnické šlechtě a ve staroměstské radě, univerzita splácela respektem k zájmům a cílům svých protektorů. Tím nutně ještě více ztrácela krok s radikálním proudem, v jehož pohledu přestávala být vůdčím centrem všehusitské pospolitosti. Příklon univerzity k husitské aristokracii se navenek

projevil i v dubnové volbě rektora, jímž se stal člen předního panského rodu mistr Zdislav ze Zviřetic.²⁷¹

Přímý vliv vyšší zemské šlechty na pražské vysoké učení byl jevem zcela novým, neboť univerzita až do té doby spadala do sféry církevní a panovnické moci. Náběh k proměně univerzity v zemskou instituci pod patronací panské kališnické obce král Václav přešel mlčením. Obrana kalicha se jevila nezbytnou i části dvorské šlechty, takže kompetenční otázka institucionálního či statutárního rázu ustupovala do pozadí. Univerzitní deklarace o kalichu sice vyznívala hranici mezi soupeřícími stranami, jinak však nic nezměnila na celkově rovnovážném rozložení mocenských sil v zemi. A protože postoje ke kalichu štěpily i všechny složky přímé královské domény, Václav chtěl nechtěl musel zůstat nad stranami. I když mu konfesní rozpolcení panské obce vyhovovalo, přece jen nemohl ztrácet ze zřetele zahraničně politický aspekt husitské vzpoury proti koncilu. V lednu roku 1417 se jeho bratr Zikmund vrátil do Kostnice a bylo tudíž záležitostí času, kdy otázka české hereze znovu vstoupí na pořad konciliárního programu. Oboustranný zájem na osobním setkání se musil projevit již v dubnu, neboť 19. května Václav přikázal purkmistru a konšelům Českých Budějovic, aby zajistili dostatek potravin a jiných potřeb k sjezdu obou panovníků o svátku Jana Křtitele. Zikmund se však z Kostnice nemohl uvolnit a tak vzájemný kontakt opět zprostředkovali Václavovi poslové, kteří do města na břehu Bodamského jezera dorazili kolem 20. června.²⁷²

Je možné, že jedním z členů tohoto poselstva byl i Václav z Dubé, který koncilu doručil petici husitské šlechty ve věci kalicha. Snaha přimět všecírkevní shromáždění k odvolání jeho výnosu dokládá jednak politickou naivitu i špatnou informovanost reformního centra, jednak hluboce zakotvenou důvěru v samozřejmé vítězství pravd novozákonního poselství Kristova. Autorita Písma a výroky raných církevních otců měly být pro koncil postačujícím podnětem. Této bezmezné víře husitských ideologů později padnou za oběť všechna vítězství revolučních vojsk, což ovšem v první polovině roku 1417 nikdo nemohl předvídat. Na druhé straně petice koncilu dodávala reformnímu hnutí legální ráz a oddalovala konečnou roztržku s římskou církví. O tomto kroku se nepochybně uvažovalo již počátkem března, kdy také bylo rozhodnuto, že žádost společně podá husitská šlechta s pražskou univerzitou. Jelikož deklarace z 13. března pro daný účel nepostačovala, doktor Jesenic sestavil snůšku Autorit pro přijímání pod obojí způsobou, v níž hojně využil argumentace jednoho z traktátů kolegy Jakoubka. Průvodní list k oběma předloženým dokumentům se nedochoval, nicméně o jeho odeslání ve jménu magnátů a šlechticů Českého království a snad i Moravského markrabství nemůže být pochyb. Podle jednoho rukopisného záznamu byly uvedené písemnosti koncilu odeslány po letnicích, tj. v týdnu od 31. května, kdy v Praze zasedal zemský soud. Není proto třeba uvažovat o sněmu či sjezdu husitské šlechty, neboť

k danému účelu postačovala separátní schůzka kališnických pánů a rytířů, kteří se dostavili k zemskému soudu. Přítomnost některého z moravských zemských úředníků nelze přitom ani vyloučit, ani dokázat.²⁷³

Zikmund se do Kostnice vracel jako mimořádně úspěšný politik, jemuž se diplomatickou cestou podařilo mocensky izolovat tvrdošíjného vzdoropapeže Benedikta XIII. Již 13. prosince 1415 se za přítomnosti francouzských a skotských poslů přiklonily k účasti na koncilu delegace z Navarry, Aragonska, Kastilie a hrabství Foix. Výsledky narbonnešských úmluv se projevíly až s delším časovým odstupem. Teprve koncem března 1417 se nově utvořená pátá kurie „španělského národa“ plně zapojila do konciliární aktivity, byť se zjevnou zdrženlivostí v započatém procesu proti jejímu papeži. Slavnostního vyhlášení rozsudku nad nenapravitelným schismatikem a heretikem Benediktem XIII. dne 3. září se španělská kurie nezúčastnila. To však byla jen jedna z mnoha manifestací národnostních a teritoriálních rozepří, které Zikmund musel řešit. Konflikty mezi Anglií a Francií, mezi nepřátelenými magnátskými klany ve Francii či mezi státními útvary na Apeninském poloostrově se přenášely na půdu koncilu a co chvíli narušovaly jeho soudržnost.²⁷⁴

Snad nejvíce Zikmunda rozčarovala liknavost v záležitostech církevních reforem. Po celou dobu jeho dlouhé nepřítomnosti v Kostnici se o nich jen planě řečnilo. Většina kardinálů se cítila ohrožena útoky na svatokupectví, annáty, desátky i jiné finanční požadavky církevního ústředí, a proto ze všech sil opravnou iniciativu mařila a brzdila. Čím méně ta která kurie měla kardinálů, tím více se dožadovala reforem. Největší tlak v tomto ohledu vyvíjeli preláti a doktoři z říšských oblastí, kteří se zjevnou Zikmundovou podporou neustále upozorňovali na nesplněné cíle konciliárního programu. Ač se to bude zdát k nevíře, předními zastánci opravných zásahů byli zejména čeští Husovi odpůrci, jmenovitě Mařík Rvačka, Štěpán z Pálče a Matouš ze Zbraslavě. První z nich 9. května 1417 otcům koncilu předestřel, že jen ostrý chirurgický řez proti církevním neduhům vezme vítr z plachet husitskému kacírství. Maříkovy pozdější kazatelské promluvy vydráždily kardinála Zabarellu k replice, že by raději zemřel, než by se dal reformovat německou kurií. Štěpán z Pálče se zase ve svém slovním výpadu proti svatokupectví rozpomenul na odhozenou ideovou výzbroj viklefské školy. Pokud sama církev nepřikročí k reformám, varoval koncem června koncil, chopí se jich světská moc. Stupňované napětí dostoupilo vrcholu na zasedání koncilu 9. září, kdy italská, francouzská a španělská kardinálové pohrozili odchodem z Kostnice, bude-li se dále volba nového papeže oddalovat projednáváním reformních návrhů. Za zády krále Zikmunda, který spolu se svou družinou a říšskými doktory provokativně opustil shromáždění, se ozývaly výkřiky „ven s kacíři“.²⁷⁵

Českým záležitostí koncil v této etapě nevěnoval velkou pozornost. Jakmile čeští katolíci v Kostnici uvedli ve známost univerzitní deklaraci o kalichu, koncil vyhlásil až do rozhodnutí příštího papeže suspenzi všech školských aktů a privilegií pražského vysokého učení. Kdokoli by od té doby na kterékoli fakultě řečené univerzity přednášel či studoval, uděloval nebo přijímal grady, měl propadnout exkomunikaci. Ve výroční den oficiálního zákazu kalicha (tj. 15. června) kancelář koncilu znovu do českých zemí rozeslala text dekretu. Tím také nepřicházelo v úvahu, že by na pořad jednání byla zařazena petice husitské šlechty. Komise pro věci víry se spokojila předložením několika odmítavých učených pojednání, jež pak zaslala do Prahy. Nejvíce si pospíšil pařížský kancléř Jan Gerson, který v dobrozdání z 20. srpna opětovně požadoval tvrdý zásah světské moci proti kacířům. O pouhé čtyři dny později král Zikmund psal z Kostnice jistému vlivnému činiteli na dvoře Václava IV., aniž se slovem zmínil o reakci koncilu na červnovou petici. Jeho list je však zajímavý v jiném ohledu, neboť dokládá, že již v létě roku 1417 se někteří čeští páni a rytíři hlásili do služeb římského krále. Zikmund je mýnil najmout k vojenskému tažení proti francouzskému králi, jemuž 22. března 1417 vypověděl válku v souladu se spojeneckou smlouvou s anglickým panovníkem Jindřichem V. z července 1416. Jelikož však jeho přítomnosti bylo nezbytně třeba v Kostnici, Zikmund s lehkým srdcem tažení odložil. Hned po volbě nového papeže se mýnil osobně sejít s bratrem Václavem, jemuž měl neznámý adresát připomínat nebezpečí plynoucí z rozdělení země. Pány, kteří mu chtěli sloužit, bude vzpomínat v dobrém, „neb jich bohdá budem potřebovati“. Mělo potrvat ještě delší čas, než se Zikmundova strana v Čechách projeví jako samostatná mocenská složka, její zárodečné stadium však nepochybně spadá již do roku 1417.²⁷⁶

Na odmítavé traktáty konciliárních teologů odpověděli pražští mistři koncem roku řadou polemik, které již na oficiálním stanovisku římské církve nemohly nic změnit. Mezitím dal koncil 11. listopadu 1417 sjednocené západokřesťanské pospolitosti nového papeže. Z tří denního volebního klání v uzavřeném konkláve vyšel jako vítěz kardinál Oddo Colonna, novým jménem Martin V. Na rozdíl od všeobecné úlevy římskokatolického světa husitské Čechy neměly důvodu k optimistickým nadějím, neboť nový papež patřil k čelným odpůrcům viklefsko-husitské hereze. Záhy po své slavnostní intronizaci dal sice Martin V. otázku kalicha přešetřit zvláštní komisi, šlo však o pouhou formalitu, nezbytnou pro konečné zamítnutí papežského stolce. Stalo se tak první bulou z 22. února 1418, která navíc potvrdila platnost všech protihusitských výnosů koncilu. Druhá bula z téhož dne dávala přesné instrukce inkvizitorům, jak rozpoznat a potlačit Viklefovy i Husovy bludy. O měsíc později Martin V. adresoval české šlechtě poslední výstrahu, v níž nepokrytě vyhrožoval křížáckou výpravou. Zikmund ještě držel papeže na uzdě a zablokoval jeho nesmířlivé akty vůči králi Václavovi. Martin se zatím

musel spokojit s ultimativním výnosem, jenž ve čtyřiařiceti bodech českému panovníkovi ukládal naprostou restauraci církevních poměrů. Pokud koncil výnos skutečně podpořil svou autoritou, byl to jeden z jeho posledních dekretů, neboť 22. dubna 1418 ukončil svou činnost. Ještě předtím všeobecní shromáždění uložilo papeži svolat po pěti letech nový koncil a provést naléhavé reformy církve a zejména vlastní kurie.²⁷⁷

V českých zemích urputně pokračoval zápas o fary. Hned po vyhlášení kostnického zákazu kalicha arcibiskupem Konrádem z Vechty se v netušeném rozsahu projevila mocenská závažnost držby podacích práv. Všude tam, kde na sebe narážely vyhraněné postoje k přijímání laiků pod obojí způsobou, měli rozhodující slovo patroni farních a oltářních obročí. Pokud jejich spráci nebyli bezohledně vyhnáni, snažili se svá místa směniti s postiženými kolegy opačného vyznání. Konzistoř zprvu oboustranně dohodnuté směny potvrzovala, jakmile však univerzita kalich oficiálně schválila, začala od žadatelů vymáhat přísahu pravověrnosti. Prezentace kališnických kněží u konzistoře se tudíž stala bezpředmětnou, byť v některých případech generální vikář nebo jeho zástupci přivírali oči nad podezřelými směnami. Stávalo se tak většinou na žádost vlivných patronů, kteří se mezi sebou předem dohodli. Tomuto postupu se na svém přímém panství nebránil ani Čeněk z Vartenberka, jenž mimo jiné sjednal směnu farářů s panem Janem z Michalovic. Početné směny tohoto typu je zhusta obtížné jednoznačně zjistit, neboť konfesní postoje dotyčných kněží a patronů nejsou známy. Platí to i o řeholních kněžích odvolaných jejich převory a opaty. Reformní agitace nalézala odezvu i uvnitř premonstrátských, cisterciáckých i jiných klášterů, takže mezi tribuny radikálního opravného hnutí bylo nemálo zběhlých mnichů. Skutečný rozsah zápasu o fary nelze z konfirmačních knih plně postihnout, a proto časem bude třeba přihlídnout k poměrům v jednotlivých děkanátech i arcijáhenstvích. Ze sondy pro oblast širšího Tábořska například vyplynulo, že ze 45 farních kostelů minimálně jedna třetina změnila v letech 1417–1419 na nátlak příslušných patronů své správce, nájemce, střídáníky nebo oltářníky.²⁷⁸

Striktní postup konzistoře, která soudními výroky zbavovala úřadu podezřelé nebo udané kališnické kněze, mýjel se někdy účinkem, nicméně však vyostřoval náboženské rozpory v celé pražské diecézi. Páni a rytíři husitského svazu, kteří se na přelomu května a června sjeli do Prahy na zasedání zemského soudu, podepřeli platnost univerzitní deklarace vzájemným závazkem zajistit na svých panstvích svobodu kalicha bez ohledu na arcibiskupovy úřady. Jestliže již únos světícího biskupa Heřmana byl hrubým porušením církevních řádů, pak konfirmace kněží světskými patrony byla přestupkem mnohem závažnější povahy. Vytvářením kališnických kněží z pravomoci konzistoře se začala vytvářet paralelní síť reformovaných far, z níž se potenciálně mohla stát základna samostatné husitské církve. Tím také

až do vzniku zvláštní kališnické konzistoře nabývala na významu pražská univerzita jako autoritativní centrální orgán ve věcech víry.

Příkladem ostatním šel opět Čeněk z Vartenberka. Na jeho rozhodné stanovisko se také čekalo, neboť komplex šedesáti rožmberských far pod jeho poručenskou správou do značné míry určoval konfesní příslušnost celé jihočeské oblasti. Po návratu z Prahy Čeněk ihned svolal do Českého Krumlova rožmberské duchovenstvo včetně opatů patronátních klášterů v Třeboni a Vyšším Brodě. Podle svědectví účastníka této regionální synody, jež se uskutečnila 17. června 1417, shromáždění kněží nejprve v městském chrámu vyslechli promluvu hradního kaplana Jana Biskupce z Třebovetic. Po společném obědě na útraty vrchnosti jim pan Čeněk v přítomnosti dědice panství Oldřicha z Rožmberka zopakoval hlavní body dopolední vyhlášky. Každý kněz pod rožmberským patronátem měl napříště podávat lidu svátost pod obojí způsobou. Pokud by se tomu někteří duchovní vzpírali, aniž by využili možnost směniti si v určeném času fary, musili počítat se ztrátou obročí. Po kratší poradě se svými kolegy požádal třeboňský opat pány o čas na rozmyšlenou. Čeněk s Oldřichem jim vyhověli, aniž tím ustoupili od svého záměru. Situaci měli ostatně usnadněnu tím, že Čeněk již předtím usazoval na uprázdněné fary kališníky a že řada rožmberských kněží příkazu vrchnosti loajálně poslechla. Větší rozruch vzbudily pouze zásahy na farách v Miličíně a v Trhových Svinech. V prvním případě Čeněk udělil bohaté obročí, náležející pokatoličtému milíčovci Vojslavovi, exkomunikovanému světicímu biskupu Heřmanovi. Neméně choulostivé okolnosti byly spjaty s farním obročím v Trhových Svinech, které držel bratr vlivného krumlovského purkrabího mistr Václav Višně. Ten již dříve z příkazu vrchnosti na své faře strpěl vyhnání kališnického kněze Mikuláše Mníška, sám však z kalichu odmítl podávat. Obročí mu zřejmě bylo ponecháno, avšak s tím, že výkon jeho úřadu na sebe dočasně převzal Mikuláš Mníšek. Katolická publicistika bez ohledu na to hořekovala i nad jeho osudem a v černých barvách líčila hrůzné poměry na rožmberském dominiu. Záhy se ozval i arcibiskup Konrád z Vechty, který důrazně poručníka i dědice panství varoval před neposlušností církevních výnosů.²⁷⁹

Podobně jako Čeněk z Vartenberka si počínali též další páni, rytíři a zemané volného svazu husitské šlechty, kteří byli držiteli podacích práv. Většina z nich měla anebo dosadila kněze reformního směru již dříve, takže k násilným zákrokům vesměs nemusela sáhnout. Zhruba 210 patronátních far pod kontrolou české části husitského svazu ze září 1415 tvořilo jen jednu desetinu celkového počtu far pražské diecéze. Z toho však ještě nelze vyvozovat, že by ostatní fary příslušely římskokatolické straně. V některých lokalitách s kališnickou vrchností kněz dosazený katolickým patronem nemohl pro odpor farníků vykonávat svůj úřad, jinde zase alespoň jeden z kněží podával lidu pod obojí způsobou. Bez ohledu na faktickou držbu patronátů

tak platí, že kalich měl svobodu na celém území ovládaném husitskou šlechtou, a to zhruba ve stejných regionech, z nichž pocházeli signatáři protestních listů. Tu a tam se některý pečetník kalicha zalekl a vypuzením reformního kněze manifestoval svůj příklon ke straně pod jednou, tyto doložené případy však na dosavadním rozložení sil v zemi nic nezměnily. Spíše stojí za povšimnutí, že své náboženské postoje začínali samostatněji uplatňovat i příslušníci nižší a závislé šlechty. Ojedinele tak šli svou cestou i někteří členové širší rožmberské klientely, kteří na svých farách dosadili katolické kněze. Naopak zase jiní drobní feudálové vycházeli ze stínu mocných, aby v okruhu své působnosti zaštitili kališnické kazatele a kněze. Někdy v první polovině roku 1417 Přeč z Olbramovic, Heřman z Červeného Hrádku a Jan Leskovec zpečetili listinu, kterou si vzájemně slibovali pod propadením ctí, hrdel i všech statků pomoc proti každému, kdo by chtěl je nebo jejich poddané násilím odvrátit od „přijímání těla Kristova a krve jeho předrahé pod obojí způsobou“. Ochrana se v první řadě vztahovala na jejich kněze, jimž odpadla starost o církevní púhony a klatby. Dva z této trojice zemanů vltavského kraje bychom marně hledali v protestních listech z roku 1415, což z naznačeného hlediska není zcela nedbatelné.²⁸⁰

Až dosud byla řeč převážně o farních kostelech ve venkovských oblastech. Situace v řadě poddanských měst a městeček odpovídala celkové tendenci, i zde se uplatňovala nepsaná zásada „čí vláda, toho také náboženství“, vesměs však s přihlídnutím k většinovému postojům místního obyvatelstva. Stabilizačním faktorem až do konce roku 1418 byly velké farní osady královských měst. Panovník během let 1417–1418 do vnitřních záležitostí svých měst zasahoval jen zcela výjimečně, a pokud formálně obnovované rady zvládaly místní náboženské rozbroje, ponechal jim značnou volnost. Radám s kališnickou většinou, které lze důvodně předpokládat zhruba ve třetině českých královských měst, jistě vycházel vstříc i nový podkomoří, jímž se právě roku 1417 stal staroměstský měšťan Jan Bechyně. Podle Václavova privilegia z 9. června 1418, jež staroměstské měšťany a obyvatele ve shodě s nálezem zemského soudu chránilo od púhonů k církevnímu soudu zahraniční instance, by bylo možné usuzovat na širší rámcovou platnost uvedené právní zásady. Rubem panovníkovy neutrality, ovšem jen z hlediska českého kališnického obyvatelstva, byla setrvalost nadvlády německé katolické radní vrstvy v řadě významných měst. V jejich případech, do značné míry to však platí i o městech bez výrazné ideové profilace, měl později rozhodující zvrát způsobit revoluční závan vnější povahy.²⁸¹

Moravské poměry se od českých lišily potud, že všechna zeměpanská, nyní fakticky královská města pevně a trvale již stanula na římskokatolické straně. Její oporou, jak již víme, byl koncilem potvrzený administrátor olomouckého biskupství Jan Železný, jehož papež Martin V. 14. února 1418 ustanovil řádným držitelem tohoto stolce. Svého těžce vydobytého úřadu se

však mohl ujmout až koncem roku, neboť nejdříve musel odškodnit svého odpůrce Aleše z Březí, jemuž se souhlasem krále Václava postoupil litomyšlskou diecézi. Již předtím však jako komisař ve věci víry pro celou pražskou provincii pohnal výnosem z 5. února 1418 dvacet pět moravských duchovních, aby se v Litomyšli zodpovídali z viklefsko-husitské hereze a většinou též z okupace farních obročí. Na prvním místě čteme jméno Alšova oficiála Víta z Lomnice, což je samo o sobě pro poměry v olomouckém biskupství dostatek výmluvné. Není pak divu, že se desítky biskupských manů mohly volně hlásit k Husovi a později též ke kalichu. Citování kněží působili ve čtrnácti jmenovitě uvedených farních kostelech, z nichž jen jeden měl řádně potvrzeného správce, rovněž bludaře. Sídla těchto kněží byla jednak na Slovácku, jednak na Hané v blízkém okolí Kroměříže. Pět z protiprávně obsazených far se nalézalo na panstvích pánů z Kravař, tři na napajedelském panství Erharta z Kunštátu, jedna snad příslušela k ostrovskému zboží Haška z Valdštejna. V několika případech se obsílka vztahovala i na střídníky či druhé kněze některé z uvedených farností, citován byl i mistr Zikmund z Jistebnice, kaplan zemřelého hejtmana Lacka z Kravař. Naproti tomu ve výčtu chybějí jména mistra Šimona z Tišnova, který se vrátil do Prahy, a jeho kroměřížského pomocníka Jana Vavřincova z Račic, jenž se zase ztratil do Nitry.²⁸²

V kritické době počátečního nástupu římskokatolické strany kalich různými činy zaštilil zejména Čeněk z Vartenberka, jenž tak nemalou měrou přispěl k tomu, že se jeho svátostná podstata, nikoli jen symbolika, rychle stala sjednocujícím programovým požadavkem všech stavovských a ideových složek všennárodního opravného hnutí. Na jedné z osudových křižovatek, kdy musel volit mezi poslušností církvi a věrností kalichu, k němuž se již přidružovaly znepokojivé projevy reformního radikalismu, Čeněk postupoval v duchu Husova odkazu. Výnosy a manifesty, které z jeho pokynu vydala univerzitní pravice, nebyly s to radikální proud zastavit. Mezi lipnickými svěcenci uneseného biskupa Heřmana, jak již bylo naznačeno, byla řada vznětlivých a k mučednictví odhodlaných kazatelů, pro něž jediným smyslem života byla důsledná očista církve i společnosti podle doslovně chápaných příkazů božího zákona. Žádný z nich, pokud je známo, rožmberskou faru nezískal. Při volbě kněží si Čeněk počínal ve shodě se svými pražskými mistry, ani on však nemohl zabránit agitaci potulných kazatelů, kteří se volně pohybovali po jihočeském venkově. Až překvapivě široké pole působnosti měli zvláště v rožmberské Soběslavi. Farář tohoto poměrně velkého poddanského města poskytl na svém „dvoře i kóře“ útočiště nejen svému kolegovi Otíkovi, jehož vypudil katolický patron z blízkého Mnichu, ale i několika zběhlým řeholníkům. Katolická satira o přebarvených mniších tu zmiňuje jistého Filipa z moravského Znojma, který později na Táboře příslušel k umírněnému křídlu mistra Jana z Jičína, jeho druha Prokopa, snad příštího duchovního správce

polních vojsk a nepřímo též tábořského kněze Matěje Vlka. Filip ve svých kázáních napadal mistry „zboru pražského i také konstantského“, nejvíce však katolickému veršotepci vadilo, že se spolu s ostatními odpadlíky zmocnil kostelů a jejich materiálních požitků.²⁸³

Ze Soběslavi nebylo daleko do Sezimova Ústí, hlavní bašty venkovského radikalismu. I zde, jako všude jinde, náboženské rozepře hluboce zasahovaly do života obce, rozkmitovaly sousedy a narušovaly rodinné vztahy. Hořkého zklamání se dožila i Anna z Mochova, jejíž vlastní synové Prokop a Jan manifestovali svou právní dospělost vypuzením kališnického kněze z jejich dědictvím nabytého poddanského městečka Kamenice nad Lipou. Annu to nezlomilo, kalich v Sezimově Ústí díky svému většinovému podílu uhájila a mlčky strpěla, aby se zde usadili hlasatelé podezřelých novot. Tato „překrutná Jezábel“, jak ji nazval jeden z katolických satiriků, nevládla ve městě sama. Čtvrtinu majetkových podílů zdědil její nevlastní syn Oldřich z Ústí, zapřísáhlý odpůrce všeho husitství, jenž také držel ochrannou ruku nad místními katolíky a dominikánským klášteřem. V důsledku dělené moci tak v Ústí došlo ke zvláštní a mimořádné situaci, kterou trefně vystihl autor Veršovaných letopisů: „Skrze to (tj. víru) město na tré dělechu a nikdy mírem s sebu nebíchu.“²⁸⁴

Pro sociální mlhavost počáteční fáze husitského radikalismu je příznačné, že přístřeší a stravu příštím tábořským ideologům zajišťovali nejzáměrnější měšťané, jmenovitě pekař Joha a soukeník Pytel. Všech osm kněží, které hmotně podporovali, spoluvytvářelo dramatickou historii revolučního zvratu na jihu Čech. Jan z Jičína, jediný z univerzitních mistrů mezi tábořskými bohoslovci, opustil vnitřně rozkolísaného Jakoubka, stále však udržoval styk s pražskými radikálními kroužky a početnými posluchačkami svých kazatelských promluv. Věnek, jinak Vanček či Vaníček, patřil k staré gardě místních kazatelů. Vždy a všude byl o krok napřed. Byl to on, kdo před časem začal křtít nemluvnata v potoce, jemu připadla role vůdce poutí na hory, kterou osvědčil i při zakládání tábořské pevnosti. Iniciativního pomocníka měl zvláště v Petru Hromádkovi z Jistebnice, který jako chotěbořský hejtman zahynul v únoru 1421 na hranici v Chrudimi. Snad právě jemu připadla přezdívka „Veliký“, neboť Petru tábořské anály znají nejméně deset, z nichž jeden pocházel přímo z Ústí. K zakladatelům Tábora patřil též Jan z Bydlína, stoupenec arcipikarta Martina Húsky, k němuž se hlásil i Petr Kániš, upálený Žižkovými táboři v Klokotech. Další směry tábořského volnomyšlenkářství ve výčtu zastupují kněží Antoch a Pšenička. První jako stoupenec Korandovy strany středu vedl vzpouru proti Žižkovi, druhý zase pykal za své tábořské bludy v Praze. Tato radikální osma zřejmě náležela k stálému jádru ústeckého ohniska, jež však přitahovalo tribuny očištného hnutí i ze vzdálených koutů Čech a Moravy. Cenné podněty si odtud odnášel Moravan Bedřich ze Strážnice i hradecký kazatel Ambrož, zápalnou aktivitu tamější kolonie

svými písněmi a veršovanými traktáty posiloval básník Jan Čapek a tu svou pověst v očích univerzitních mistrů ještě více kompromitoval plzeňský novotář Václav Koranda. Přidáme-li k nim občasné hosty ze Žatecka, dostaneme obrisy paprskovitých spojnic, které již v předrevoluční době vedly z ústecké centrály k základnám husitské levice.²⁸⁵

Řada kazatelů personálně proměnlivé ústecké školy nepochybně svými slovy i skutky ve značné míře naplňovala literu článků zavržených univerzitními konzervativci. Očistec podle nich šidil lidi o peníze, a proto mu hanlivě přezdívali „ošistec“, obrazy i sochy světců byly pro ně pouhými „lůtkami“, zkrácené české mše sloužili bez „plachet“ ve stodolách i na jiných neposvěcených místech, ustrašeným pražským bohoslovcům snad již tehdy říkali „mistři-fistři“ a sami mezi sebou vzrušeně rozvíjeli představy, z nichž by i Jakoubkovi ze Stříbra hrůzou vstávaly hlasy na hlavě. Nejvíce je hnětlo, že mezi prostými venkovany pro svou agitaci nalézali pramalé pochopení, byť tu a tam jim pozorně naslouchali písmáci a utajení kacíři. Zatím jim nezbyvalo nic jiného, než trpělivě navazovat na Husovo působení, rozhlášovat elementární zásady proticírkevního programu a především pak čelit všudypřítomným odpůrcům kalicha. Radikalismus akčního jádra měl se ještě delší dobu projevovat převážně slovním odmítáním zesvětštělé církve, jejích „zpořádaných nálezků“ a kořistnických praktik. Neplacení církevních desátků, obrazoborectví či útoky proti svatostánkům byly dosud jevy natolik vzácnými, že o nich neměli potuchy ani regionální katoličtí pamfletisté, kteří jinak slyšeli trávu růst. Stojí za zmínku, že v jejich očích nebylo podstatného rozdílu mezi ústeckými Petry, Korandou, řadovými kališnickými faráři a Čeňkovými chráněnci, k nimž vedle zmíněného Mikuláše Mníška náležel i mistr Pavel z Oleše, potupně přezdívaný „Olešák“. Toho latinský veršotepec uvádí v čele Čeňkových rozsévačů kacířských bludů, které po vzoru apoštola Pavla slovem i písmem šířil od města k městu a ode vsi ke vsi. Nejméně osm desítek husitských kněží z jižních a západních Čech si vysloužilo posměšky a jedovaté sliny ochránců pravověří. Většina z nich přes názorovou rozrůzněnost překračovala úzký rámec pražského utrakvismu a pozvolan kypřila půdu, z níž na podzim roku 1419 prudce vybuchelo omamné kvítí revolučního chiliasmu.²⁸⁶

Odsouzením radikálních výstřelků a oficiálním vyhlášením kalicha získala pražská univerzita u husitské šlechty značný kredit, takže pro vlastní stranu mohla převzít roli svrchované autority ve věci víry. První příležitost se jí k tomu naskytla v létě roku 1417, kdy se k ní se svým učeným sporem o pojetí církve obrátil mistr Šimon z Tišnova. Vleklá Šimonova polemika s mistrem Pavlem z Prahy se již předtím ocitla na stole olomouckého biskupa Aleše z Březí, ten se jí však nehodlal zabývat. O to ochotněji se do věci vložili pražští mistři, leč ani oni nepřiměli mistra Pavla, aby před nimi obhájil své výpady proti Viklefovi a Husovi. Veřejné slyšení tak dostalo jednostranný ráz, neboť

během srpna se svými tezemi vystoupili pouze Šimon z Tišnova a jeho pomocník Jan Vavřincův z nitranských Račic. Rektor, jímž byl ještě mistr Zdislav ze Zvířetic, zveřejnil rozhodčí výrok mistrovského sboru zvláštní vyhláškou ze 6. září 1417. Univerzita se bez výhrad přiklonila k predestinačnímu pojetí církve, jež v návaznosti na Viklefa i Husa hájil mistr Šimon, a navíc se ohradila proti nactiutračným výrokům jeho odpůrce. Z doktrinního hlediska tak pražské vysoké učení zašlo ve své kacířské linii dále než v ochraně kalicha.²⁸⁷

Přijímání pod obojí způsobou mělo v pražských městech svobodu jen z dobré vůle panovníka, jenž se obával lidových bouří i odbojných aktů husitské šlechty. Na přelomu let 1417–1418, zhruba ve stejné době, kdy padly všechny naděje na dohodu s koncilem, se znovu rozhořela polemika o přijímání dítek z kalicha. K Jakoubkovým protivníkům se tehdy připojil i mistr Šimon z Tišnova, jenž zřejmě prosazoval protinovotářskou direktivu svých moravských chlebedárců. Přestože po Jakoubkově boku z univerzitních mistrů vystupoval pouze Jan z Příbramě, radikální praxe nebrala na konzervativní většinu profesorského sboru zřetel a tím její reputaci silně zpochybňovala. Snad právě tato okolnost přispívala k jistému útlumu polemiky, i když univerzitní pravice neustupovala od svého odmítavého stanoviska. Z pražských kazatelen hlásal Jakoubkovy věroučné zásady bývalý člen premonstrátského řádu Jan z Želiva, který již v této době svými ostrými proticírkevními výpady a bojovnou kritikou sociálních neduhů metropole získával pověst lidového tribuna. Na Novém Městě pražském, jehož řemeslnické vrstvy začaly již svou vznětlivostí zastíňovat zámožnější staroměstskou obec umírněných kališníků, Želivskému sekundovali další kazatelé, z nichž slupku anonymity prorazili zejména kněz Vilém a Jakub Vlč. Jistou dobu mohli v Praze ještě působit dva lipničtí svěcenci ze školy Mikuláše z Drážďan. Bartoloměj Rautenstock sice odmítl na Lipnici složit přísahu, přesto však po dobu jednoho roku kázal ve farnosti Panny Marie na Louži. Ještě déle agitoval v pražských městech jeho druh Jan Drändorf.²⁸⁸

Zhruba půldruhého roku univerzita přešlapovala kolem horké kaše zavržených, nicméně však všudypřítomných projevů husitského radikalismu. Vyrovnat se s nimi musel především Jakoubek ze Stříbra, který jim svými učenými úvahami prorážel cestu. Odpovědnost lodivoda mezi bouřlivými skalisky Jakoubka přiměla pozorněji se dívat nalevo i napravo. Hlavním cílem se mu nyní jevila jednota celého hnutí, k níž nebylo možné dospět bez kompromisů. Sám za sebe si s nimi snadno poradil. Svých věroučných zásad se nemínil vzdát, jejich praktickou aplikaci však odsunul na příhodnější dobu. Na pánech bylo, aby uznali, že spásonosný kalich nelze upírat dítkám a nemluvňatům. Radikálům pak bylo třeba důrazně připomenout, aby svými úspěchanými vývody nemátli prostý lid a aby se nepletli do výsostného hájemství univerzitních nalézačů víry. Všechny tyto směrnicí Jakoubek vtělil

do elaborátu, který vypracoval pro první synodu husitského kněžstva. Kteří z „mistrů, jiných starších bratří a přemnohých kněží“ se shromáždění koncem září 1418 zúčastnili, zůstane asi navždy zahaleno tajemstvím, právě tak jako další průvodní okolnosti. Třiadvacet článků usnesení svatováclavské synody více zakazovalo, než povolovalo. Jakoubkova linie levého středu v nich dostala závazný programový dokument, jenž snad postačoval pro Prahu, nikoli však pro venkovské radikály. Dříve než se mohly osvědčit v praxi, zachvěla se půda pod samotným kalichem.²⁸⁹

Poměrně početná skupina bludařských rodin z daleké Pikardie, kterou přilákala do Prahy pověst o „převeliké svobodě evangelické pravdy“ v Českém království, zatím vděčně přijímala pohostinství zámožných husitských měšťanů, aniž veřejně proklamovala své věroučné články, jež později přispěly k rozkolu revoluční levice. Starostlivost o ni projevovala i královna Žofie, která v doprovodu některých dvořanů navštěvovala uprchlíky v jejich příbytcích. Vcelku podružná zmínka v Husitské kronice Vavřince z Březové vrhá úzký pramínek světla do nábožensky tolerantní atmosféry dvora. V královské radě ještě v srpnu 1417 pospolu zasedali katolíci Vilém Zajíc z Házmburka a Jan ml. z Hradce s kališníky Petrem Zmrzlíkem ze Svojsína, Janem ze Smilkova a podkomořím Janem Bechyněm, zatímco Jindřich z Lažan a Hájek z Hodětína dosud kolísali. Radě v tomto složení se podařilo urovnat konflikt mezi panovníkem a Erhartem z Kunštátu, podobných záští a svárů měla však na stole hned několik. Z panovníkovy iniciativy se již na počátku roku 1417 ustavila jednota pánů, rytířů, prelátů a měst plzeňského kraje, která se pod vedením Bohuslava ze Švamberka později proměnila v katolický landfrýd Zikmundovy strany. Nesporným úspěchem jednoty, zejména však samotného krále Václava, jehož vnitropolitickou aktivitu v této době nelze přehlížet, bylo dobytí odbojných hradů Hasištejna a Štědré, které srazilo na kolena Jindřicha z Plavna a v červenci 1418 i Boreše Tistu z Přimdy. Vojenských výprav se zúčastňovaly i hotovosti pražských měst, jejichž obyvatelé tak měli stálý výcvik ve zbraní.²⁹⁰

Energické úsilí, jež římský král Zikmund vynaložil na zdárné dovršení unifikčního a reformního programu kostnického koncilu, vyneslo mu jisté uznání, neboť sotvakdo mohl zpochybňovat jeho podíl na konečném vyřešení církevního rozkolu. Řada jeho plánů, slibů i závazků zůstala viset ve vzduchu. Zikmundova pokladna zela prázdnotou, byt kurs uherských zlatých proti pražským stříbrným grošům stále stoupal. Bez peněz a úvěrů ztrácela rychle na lesku i Zikmundova velká politika. Po odvolaném tažení do Francie Zikmund rezignoval nejen na hrozbu Benátské republiky, ale i na posílení svých pozic v říši. Jeho nedochvilnost a liknavost byla již téměř příslovečná. Také ohlášenou cestu do Uher nastoupil se značným zpožděním, takže se v Pasově musel omluvit papežskému legátu Janu Dominici, jenž tu na jeho příjezd čekal již od počátku září. Jedním z úkolů tohoto kardinála byla

důrazná intervence do poměrů v pražské církevní provincii. Pokud se domníval, že král Václav uvítá vyslance sjednocené papežské kurie s otevřenou náručí, pak se nutně musel dočkat hořké pilulky. Pražský dvůr na jeho žádost o průvodní list, jak se zdá, vůbec neodpověděl. Leč ani Zikmund nepochodil lépe. V odpovědi na jeho písemné výzvy mu Václav bez obalu naznačil, že dobře ví o rubu tolik zdůrazňované bratrské lásky. Ze všech stran prý dostává zprávy o jeho podezřelých intrikách. „Náš úmysl jest,“ zakončil svůj list, „že my s boží pomocí, dokud jsme živi, mieníme sami kralovati a své země zpravovati.“ Zikmundova reakce v listu ze 4. prosince 1418 vyjadřovala údiv nad nehořkými pomluvami, současně je však potvrzovala. Jestliže Václav nezakročí proti kacírům, církev na něho povolá světskou ruku kříže.²⁹¹

Podle kronikáře kostnického koncilu Oldřicha z Richentalu přijeli do Pasova s římským králem vyjednávat předáci husitské šlechty Čeněk z Vartenberka, Petr Zmrzlík ze Svojsína a Voksa z Valdštejna. Pokud tomu tak skutečně bylo, skončila schůzka chladně. O kalichu Zikmund nechtěl ani slyšet, na druhé straně však nemínil jeho urozené vyznavače proti sobě popudit. Při jedné rozmluvě s pasovským biskupem oponoval názoru, že by každého husitu bylo třeba upálit. „Ne, ne tak,“ pravil, „nebo Čechevé nejsou ještě praví kacieři, jedné že sú na viere pochybili.“ Proto podle jeho mínění stačilo utopit viklefské a husitské kněze, zatímco svedeným světským pánům, měšťanům a sedlákům se mělo dostat milosti. Tuto zásadu zřejmě vyložil i několika českým a moravským pánům, kteří za ním přijeli do Lince. Vedle Jana z Michalovic a Viléma Zajíce z Valdeka se o jeho přízeň ucházeli Jindřich z Kravař a Půta z Ilburka, který v Kostnici intervenoval v Husův prospěch. Již v Pasově však Zikmund přijal do svých služeb Petra ze Šternberka a na Konopišti za roční plat 300 kop grošů. Zda byl stejně štědrý k jiným pánům a rytířům, kteří mu nabízeli své služby, nelze zatím prokázat. V každém případě měl však již v Čechách a na Moravě řadu skrytých spojenců, z nichž někteří, jak vysvitne, zaujímali čelná místa na Václavově dvoře.²⁹²

Václavova odpověď na list ze 4. prosince Zikmunda zastihla před odplutím z Lince. Vyplývalo z ní, diplomaticky řečeno, že čas k osobní schůzce ještě nedozrál. Neméně Zikmunda podráždilo rozhodné odmítnutí všech pomluv o českém kacírství. Kdyby Václav o nějakých bludařích ve svém království věděl, sám by je vyhlásil. Ve chvatu, již na lodi, Zikmund 16. ledna 1419 nadiktoval ultimativní vzkaz pro bratra, aby vyslal plnomocníky na sjezd v uherském městě Skalici nedaleko moravských hranic, kam se měli 9. února dostavit i někteří čeští páni. Nedosti na tom. Zikmund bratrovi kategoricky určil i sedm členů jeho širší rady, s nimiž chtěl přednostně jednat. Ke kalichu se z nich veřejně hlásil pouze Jan Sádlo z Kostelce, neboť Jindřich z Lažan, Mikuláš Chudý z Lobkovic a Filip Lout již s podporou reformní strany skoncovali. Katolíci Vilém z Házmburka, Albrecht z Koldic a Janek z Chotěmic byli už jednou nohou v Zikmundových službách. Ve Skalici měli urození

českomoravští bludaři, zejména pak exkomunikovaní zápisníci husitské jednoty, dostat poslední příležitost zachránit sebe a celé království. K dalším odkladům a ke zbytečným rokováním Zikmund již odmítl přistoupit.²⁹³

Ještě koncem roku 1418 dával Václav IV. i jinak najevo, že si do vladařských pravomocí nedá od nikoho zasahovat. Krátce před vánocemi dosadil v obou velkých pražských městech nové rady, jejichž národnostní a konfesní profil ponechal beze změny. Na Novém Městě nastoupilo konšelský úřad sedm nových mužů, z nichž nejméně pět patřilo k rozhodným husitům. Devět ze dvanácti členů této rady bylo stejnou funkcí pověřeno i v revolučním období, což přesvědčivě dokládá vzrůstající aktivitu radikální části novoměstské obce. Ve staroměstské radě se naopak objevilo jen pět nových tváří. Tři z těchto konšelů spolu se dvěma dalšími sice po výbuchu revoluce z Prahy uprchli, celkově si však i osmnáctičlenná staroměstská rada udržela výraznou kališnickou většinu.²⁹⁴

Ke změně politiky královského dvora došlo až na přelomu ledna a února 1419, kdy korunní rada začala projednávat Zikmundovo ultimátum. Většina jejích členů, které římský král pocítil svou důvěrou, přiměla Václava k ústupu. Po dohodě s arcibiskupem Konrádem z Vechty, jenž za určitých podmínek slíbil odvolat interdikt, odjelo poselstvo do Skalice oznámit, že pominuly důvody vnějšího zásahu do církevních poměrů pražské provincie. Obětí nového kursu se stal doktor Jan z Jesenice, jehož vyhoštění z Prahy bylo jednou z arcibiskupových podmínek. Mnohem ožehavější záležitostí byla požadovaná restaurace římskokatolické správy ve všech církevních institucích, kterých se kališníci v Praze zmocnili. Radám všech pražských měst král sice nejspíše pohrozil odvoláním, pokud by bezodkladně neprovedly jeho příkaz, nemohl tím však zabránit případným lidovým bouřím. Konšelům se zřejmě podařilo přesvědčit obce o dočasné nezbytnosti tohoto kroku. Snad se přitom odvolávali i na pokyny kališnických dvořanů, podle nichž se mělo vyčkat dalšího vývoje situace po opadnutí současného tlaku zvenčí. Na váhu jistě padala i možná ztráta mocenské opory na obou radnicích. Tento faktor patrně rozhodl, takže zabrané kostely byly katolickým farářům bez odporu vráceny.²⁹⁵

Ačkoli předání kostelů mělo podle královy vůle proběhnout bez nepřístojností, vzájemných pohan a provokací, katolické duchovenstvo se již natolik cítilo v sedle, že při každé příležitosti dávalo kacířům na vědomí brzký zánik jejich bludařské víry. Faráři okázale vysvěcovali kostely i oltáře, vyháněli kněze i věřící husitské strany a vylévali před nimi víno určené pro hromadné přijímání z kalicha. Tu a tam také odmítli poskytnout poslední pomazání bez odpřísáhnutí bludů. Těchto případů nebylo mnoho, neboť příbuzní měli možnost povolání k nemocnému kališnickému kněze. Nejvíce protestů však vzbuzoval nátlak farářů na školní mistry a žáky příslušné osady. I když nižší školy byly od počátku spjaty s farními kostely, jimž zajišťovaly bohoslužebný

zpěv a na jejichž hřbitovech se také zpravidla nalézaly, nevydržovala je církev, nýbrž obec či farní osada. Jakmile se proto rodiče a chlebedárci doslechli, že plebáni vyžadují od školních správců, kantorů a žáků pokání za jejich služby při husitských obřadech, vznášeli obcím stížnosti na porušování králova příkazu. V posledním únorovém týdnu se situace do té míry vyhrotila, že purkmistři, konšelé a obecní starší tří pražských měst po vzájemné dohodě vyslali ke králi společnou deputaci. Václav jí vyhověl potud, že na 25. února před svou radu povolal zástupce obou náboženských stran.²⁹⁶

Schůzka se uskutečnila v domě Petra Zmrzlíka ze Svojšína, jednoho z mála členů korunní rady, kteří se v té době zdržovali v Praze. Zmrzlíkova osoba nebudila u konzistoře a kapituly důvěru, a nejspíše právě proto se jejich delegáti dostavili se zpožděním a v malém počtu. Když staroměstský purkmistr Jan Reček přednesl stížnosti pražských rad a obcí, katoličtí preláti a faráři si vyžádali lhůtu na odpověď do příštího dne. Královští rádci jim k tomu dali souhlas, současně však vyzvali pražské zástupce, aby se ještě zdrželi. Po návratu od krále, jenž v zimě přebýval ve svém pražském sídle, radové delegaci oznámili jeho vůli. Kališníci kněží, které faráři vyhnali ze svých kostelů, měli sloužit mše „jinde, kde by se jim dalo“. Král ani do budoucna nemínil nikomu bránit jít za mší, kam by chtěl, sloužit je i v domech, avšak s vyloučením zpívání bohoslužeb. Pro ně Václav nově kališníkům vyhradil klášterní kostely u sv. Ambrože a u Panny Marie Sněžné na Novém a chrám sv. Benedikta na Starém Městě. V obou kláštěrech měli kališníci kněží kázat, sloužit mše a podávat pod obojí způsobou společně s mnichy, nijak „jedni druhým nepřekazující“. Řeholní kostel sv. Benedikta Václav zřejmě zvolil z toho důvodu, že si na něj po konfiskaci jmění řádu německých rytířů činil patronátní nárok. Do návratu poselů od Zikmunda král přikazoval zachovat klid a nedopustit „rumrejch“. O papežských listech a klatbách král bude jednat se zemskými pány, které obeslal k nejbližším „suchým dnům“, i s univerzitními mistry. Do středopostí (23. března 1419) měly být všechny náboženské rozepře spravedlivě posouzeny, aby v království opět zavládl klid.²⁹⁷

Vše bylo jinak, i když arcibiskup splnil svůj slib a počínaje nedělí 25. února odvolal interdikt. Mezitím však Zikmund ve Skalici vzplanul zlostí nad polovičatou bratrovou odpovědí, zvláště když mu někteří Václavovi důvěrníci indiskrétně sdělili, že ústupky mají pouze uklidnit papežského legáta. Ten zůstal v Bratislavě a do Skalice za sebe poslal španělského kanonistu a luckého biskupa Fernanda, jenž se z titulu papežského nuncia ujal českých záležitostí. Zikmund si s nevýznamným biskupem snadno poradil a přiměl ho, aby 20. února vydal půhon na královnu Žofii, v níž spatřoval hlavní překážku katolické strany na pražském dvoře. K žádnému jinému aktu schůzka nedospěla. A protože husitští páni a rytíři do Skalice nepřijeli, Zikmund mohl připsat na svůj vrub jen další sblížení s některými českými a moravskými šlechtici katolické víry.²⁹⁸

O zasedání zemského soudu ve dnech 8. až 11. března prameny mlčí. Půhon na královnu, která se měla dostavit do třiceti dnů do Hodonína, zůstal planou hrozbou, stačil však zmařit plán na formální restauraci církevních poměrů s mlčky uznávaným dvojevěřím. Král Václav se nepochybně smlouval s některými pány, kteří se sjeli na zasedání zemského soudu. Útlum aktivity i mocenského vlivu husitského svazu se již začal projevovat, stále však ještě nenabyl povahy hromadného odpadlictví. Po Lackovi z Kravař utrpěl svaz těžké ztráty úmrtím Husova příznivce Jindřicha Škopka z Dubé, dále Jana st. z Hradce a zejména pak Bočka z Kunštátu, druhého „staršího“ náčelníka původního triumvirátu. Od února minulého roku, kdy se patnáctiletý Oldřich z Rožmberka ujal svého obrovského dědictví, značně poklesl vliv pana Čenka z Vartenberka, třebaže Oldřich, vychovaný v kališnické víře, zatím postupoval podle jeho pokynů. Všechny tyto i další okolnosti však ještě neposílily katolickou stranu natolik, aby mohla násilně potlačit reformní hnutí v zemi bez pomoci vnější intervence. I když král Václav husitské Praze poněkud ustoupil, situace v ní byla na ostří nože. Vše při starém zůstávalo ve venkovských královských městech s husitskou většinou v zastupitelských orgánech. Naopak ve městech s katolickou a německou radou již začínala prudká kampaň proti kacířům, kterou souběžně na svých statcích přitvrdili též páni a rytíři sílící Zikmundovy strany.²⁹⁹

Jestliže v předcházejícím období se zápas o fary projevoval především zásahy urozených patronů do církevní správy, od počátku roku 1419 prudce vzrůstala aktivita reformních kazatelů i lidových stoupenců kalicha. Situace koneckonců nebyla pro reformní zástupy zvláště kritická ani na jihu Čech, neboť v rožmberských i jiných kostelích se stále lidu podávalo pod obojí způsobou. Jinak tomu bylo z hlediska některých regionů, např. Mladovožicka, Kamenicka a užšího Bechyňska, kde měly rozhodující vliv katolické vrchnosti. Zde se již dříve kališníctví poddaní tajně scházeli při občasných obřadech ústeckých i jiných kazatelů anebo si pro duchovní útěchu docházeli do nejbližších husitských kostelů. Snad nejlépe lze místní okolnosti vysledovat v případě poutního návrší „na Beránku“, severovýchodně od Hlasiva u Rašovic. Místo leželo nejen ve středu okolních katolických farností, ale i v oblasti Mladovožicka, těžce postiženého morem v letech 1413–1415. V blízkém okolí se však nalézaly i kališnické fary, takže ani zde potřeba lesních a náhorních shromaždišť nebyla zvláště naléhavá. Také v případě hory Burkováku u Nemějic, již se dostalo jména Tábor, okolnosti jednoznačně nesvědčí pro utajené srazy pronásledovaných kališníků před kritickým obdobím jara roku 1419. Podle zprávy Husitské kroniky Vavřince z Březové katolických farářů a kněží toho roku blízko hradu Bechyně velmi tvrdě napadali lidi přijímající z kalicha, „vyhánějíc je ozbrojenou mocí z jejich kostelů jako bludaře a kacíře“. Držitelem bechyňského panství byl v té době Jindřich Lefl z Lažan, který zřejmě tento příkaz vydal svým úředníkům po návratu ze

schůzky s králem Zikmundem ve Skalici. Leč i v těsném sousedství bechyňského panství byla možnost navštěvovat kališnické kostely. Poloha Burkováku kromě toho usnadňovala účast na poutních shromážděních husitům ze spádového území Písecka. Zhruba poloviční vzdálenost mezi hlavními středisky jihočeského husitství, Pískem a Sezimovým Ústím, je z hlediska mobilizační strategie faktorem stejně závažným, jako vůdčí role ústeckých kazatelů Věňčka a Hromádky.³⁰⁰

Z náznaků pramenů plyne, že pronásledování kališníků bylo jen jedním z podnětů k tzv. poutím na hory, které uvedly do pohybu husitský lid jihočeského i jiného venkova. Jinak obtížná nutnost docházet za kázáním a bohoslužbou do vzdálených míst měla z hlediska vnitřního stmelení venkovského husitství mimořádně pozitivní přínos. Vesničtí i městští husité se při společných obřadech vzájemně poznávali, sblížovali i podporovali. Velmi záhy se z praktických důvodů začaly organizovat okružní bohoslužby a srazy na výhodně položených návrších, neboť tímto způsobem mohli být ambulanti kazatelé v pravidelném styku s věřícími celé přílehlé oblasti. Velké pouti umocňovaly svou atmosférou náboženský prožitek, posilovaly společné odhodlání a v neposlední řadě sjednocovaly ideové poselství dříve rozptýlené kazatelské agitace. Nosná linie kultu svátosti pod obojí způsobou organicky srůstala s biblickou ideou Kristova zjevení na hoře a s velikonočním poselstvím nejvyšší oběti. Nejen tudíž vzhledem k ročnímu období, ale i z hlubšího smyslu jarních svátků církevního kalendáře se první velká pouť na horu Tábor uskutečnila právě v období velikonoce, které v roce 1419 připadly na neděli 16. dubna.³⁰¹

Požadavky, jež při poutích na hory zazněly, měly ostře proticírkevní ráz, třebaže nepřesahovaly dříve již dosaženou metu husitského radikalismu. Zjevnou a všem srozumitelnou sociální motivací měl zvláště článek o záměně povinných desátků dobrovolnými příspěvky duchovním, který přesně odpovídal aktuální situaci. Desátky katolickým farářům, kteří kališníky odháněli od vrat svých kostelů, nabyly povahy veřejného zla, jež nebylo možné ničím ospravedlnit. Jejich odmítání při svatojiřském termínu bylo prvním, byť zatím lokálně i jinak omezeným popřením ustálených řádů feudálního systému. Celková ideová tendence poutí na hory, jak ji zachytily vyprávěcí prameny, však ještě nesměřovala k sociální či stavovské rebelii. Do popředí naopak vystupovala bratrská láska, překonávající bariéry uvnitř společenství víry, současně však posilující společný postup vůči všem odpůrcům kalicha bez ohledu na jejich stavovskou příslušnost. Čím více rostl násilný tlak světských činitelů katolické strany, tím více také vystupovala na povrch mobilizační nota organizované aktivní obrany. Regionální záběr poutí na horu Tábor se stále více rozšiřoval, takže z Burkováku se během jara stalo ústřední husitské shromaždiště na českém jihu a jihozápadě. Vedle zmíněného již „Beránku“ se dochovala paměť o poutích na vrchu Bradle u Kamenice nad Lipou i u kaple

sv. Markéty v blízkosti Horní Cerekve. Časem se poutě rozšířily i v západních Čechách (Bzí u Blovic, Olivetská=Zelená Hora u Pomuku), v Posázaví (vrch Melechov u Ledče n. S.) a zejména na východě Čech, kde dvě poutní místa nesla rovněž biblická jména (Oreb u Třebechovic a Tábor u Lomnice nad Popelkou).³⁰²

Inspirativní podnět jihočeských poutí nalezl překvapivě ranou odezvu i v Praze. Již pátého dne po prvním známém shromáždění na hoře Tábor vysvětloval Jan Želivský z kazatelny u Panny Marie Sněžné novoměstskému lidu smysl biblické zvěsti o duchovních hodech na vyvýšených místech. Želivský, jenž v únoru musel opustit své působiště ve farním kostele sv. Štěpána na Rybníčku, se nesmířil s potupným omezením evangelických svobod a k nelibosti univerzitních mistrů i samého Jakoubka ze Stříbra vyostřoval radikální apelativnost svých promluv. Jakoubkův Betlém s opatrnickou ostrážitostí na všechny strany ztrácel pro novoměstské husity dřívější přitažlivost. Předchozí vytrvalé úsilí Jana Želivského a jeho pomocníků začínalo nést ovoce. Sociálně vzrušivější vrstvy novoměstského řemeslnictva a chudiny neděli co neděli proudily k Panně Marii Sněžné, která se stala poutním místem radikální husitské Prahy. Dosavadní uzavřené obvody farních osad se tím prolomily a procesí zakončená kázáním ve vyhrazených klášterních chrámech nahrazovala chybějící články organizační infrastruktury mimo rámec velké obce a některých cechů, v jejichž stanovách se již dříve tu a tam vynořila reformně laděná náboženská pravidla.³⁰³

Od února byly stálým zdrojem svárů farní školy, které kališníci osadníci odmítli vydat. „Školy jsou naše, neboť my žáky vydržíme, nikoli faráři,“ znělo jejich stanovisko, k němuž se připojily též městské rady. Faráři si proto sháněli katolické žáky, jimž vykazovali příbytky ve věžích a zvonících. Žáci různé víry při jednom kostele se vzájemně častovali posměšnými veršiky a potupnými popěvkami, a to katoličtí vesměs latinskými, husitští zpravidla v rodném jazyce. Před posvícením u sv. Petra na Poříčí si tamější farář Mikuláš pozval k slavnostním bohoslužbám zpěváky z křižovnické farní školy na Zderaze. Sotva se v kostele objevili, strhla se rvačka, během níž svatopetrští školáci zazvonili na poplach. Okolní řemeslníci, zvláště pekaři, vetřelce snadno zahnali. Při panickém útěku jeden ze zpěváků vrazil nůž do krku svému druhu, jehož omylem považoval za pronásledovatele. Mezitím se seběhly i ženy, které kameny zaútočily na faru. Její správce se sice zachránil v blízkém špitálním dvoře, jeho místo však zaujal kališnický kněz. Když se král Václav doslechl o obsazení svatopetrské fary, dal zatknout třináct sousedů příslušné osady. Patrně šlo o první vážný incident tohoto druhu, neboť uvěznění kališníci se záhy dostali na svobodu.³⁰⁴

Další výtržnosti na sebe nedaly dlouho čekat. Většinou se odehrávaly na Novém Městě, leč jedna z nich měla dějiště nedaleko Staroměstské radnice. V neděli 18. června, kdy se v osadě sv. Mikuláše slavilo posvícení, okolní

kališníci bouřlivě vtrhli do kostela, aby z něho vyhnali katolického správce. Jeho pomocník Mikuláš, nižší klerik z Jindřichova Hradce, bránil vstup do sakristie tak úporně, že přítom asi smrtelně zranil jednoho z útočníků. Druhého dne pak byl stát, z čehož by bylo možné usuzovat, že kališnická většina staroměstské rady postupovala zaujatě. Nejspíše se jí však podařilo konflikt utlumit, takže panovník proti ní nepodnikl žádné sankce. Václav se naproti tomu rozhodl učinit přítrž neustálým rozbrojům na Novém Městě, a proto v předvečer výbušného svátku husitských mučedníků zde dosadil novou, pečlivě vybranou radu. Osm z jejích členů úřad již dříve zastávalo, z toho však pět před rokem 1409, tj. před nástupem reformní strany. A jelikož tři ze čtyř poprvé jmenovaných konšelů přišli o život při husitském převratu, patřili i oni k odpůrcům kalicha. Kariéra sedmi z osmi konšelů, kteří defenestraci přežili, jednou provždy skončila. Nová rada se uvedla předáním škol katolickým farářům a násilnými zákroky proti kališnickým procesím. Když pak uvěznila několik stoupenců Jana Želivského, podepsala si ortel sama nad sebou.³⁰⁵

Všechny známé projevy spontánních lidových bouří v pražských městech měly až do 6. července 1419 jednoznačně náboženskou a proticírkevní motivaci. Dosazením protihusitské rady se však situace na Novém Městě změnila, neboť nepřítel nyní proti vůli většiny obce sídlil i na radnici. Výpady tribuna Želivského proti konšelům a jiným protivníkům tím získaly adresnost a znásobily svou účinnost mezi chudým lidem, jenž vždy a za všech okolností bral za své novozákonní heslo „kdo nepracuje, ať nejí“. Želivský ovšem neměl v úmyslu dosadit na radnici zástupce plebejské opozice, to jen v případě krajního nezbytí, nýbrž odané a osvědčené stoupence radikální husitské očisty. A protože nebyl jen mužem ohnivého slova, ale i rozhodného činu, snažil se navázat styky s vůdci jihočeských táborů i s některými urozenými stoupenci kalicha, které zahlédl na svých kázáních. Vedle postaršího hejtmana královské stráže Jana Žižky z Trocnova jeho oko padlo na Mikuláše z Husi, jenž pravděpodobně již dříve získal pověst průbojného zastávce kalicha. Mikuláš se s králem osobně stýkal, a třebaže teprve před nedávnem byl jím omilostněn z dosud neobjasněného skupinového odboje, jevil se Želivskému a jeho stoupencům vhodným mluvčím petiční akce. Jednoho dne, když právě Václav přebýval ve svém hospodářském dvoře u sv. Apolináře, „obklopilo ho veliké množství neozbrojeného lidu obojího pohlaví“, jehož jménem Mikuláš z Husi krále požádal o svobodné podávání svátosti pod obojí způsobou dospělým i dětem. Panovník pravděpodobně shromážděné zástupy uklidnil nezávazným příslibem, jakmile se však dostal do bezpečí Nového Hradu u Kunratic, přikázal novoměstským konšelům zosířit bezpečnostní opatření a pro výstrahu zatknout několik husitských rebelů.³⁰⁶

Ve dnech „velkého pronásledování“ Želivský své naděje upínal k blízkici se velké pouti na horu Tábor, na níž se měli 22. července setkat husité ze všech krajů Čech i z daleké Moravy. Soudobé prameny mluví o čtyřiceti i více

tisících poutníků, i kdyby však šlo o pouhou čtvrtinu či pětinu tohoto počtu, zanechalo toto hromadné shromáždění vyznavačů kalicha na všech stranách dojem mohutné manifestace reformního či podvrtného hnutí. Novoměstští konšelé vyslali na Tábor své zvědy, kteří se vrátili s poplašenými zprávami o chystaném povstání, jež mělo svrhnout krále i arcibiskupa a do čela země postavit Mikuláše z Husi a jednoho z husitských kněží. Špehové nejspíše vycházeli z útržkovitých rozmluv, které zaslechli, a zejména z celkové atmosféry poutě, jež zdaleka neodpovídala idealizovanému obrazu husitských vyprávěcích pramenů. Alespoň v datu údajně zamýšleného obležení krále na Novém Hradu u Kunratic se nemýlili, neboť vůdci poutníků na konec září vyhlásili celozemský husitský sraz na Křížkách u Ládví, odkud bylo k Václavovu venkovskému sídlu zhruba tři hodiny cesty. Pokud hlavním záměrem příštího srazu skutečně byla masová petiční manifestace před zraky krále, bylo snadné jí přiřkládat povstalecké cíle. V každém případě panovník relaci novoměstských konšelů nehodil za hlavu, neboť Mikuláše z Husi vykázal z Prahy. Vzhledem k obvinění z plánované králozrady šlo o zákrok neúměrně mírné povahy. Vše nasvědčuje, že korunní rada prchlivého Václava brzdila, majíc sama obavy z jeho mocenské izolace. Snad i z jejího popudu král odložil svůj úmysl nastolit protihusitské rady ve všech pražských městech.³⁰⁷

Přítomnost novoměstských zvědů na Táboře potvrzuje početnou účast pražských radikálů, jejichž konspirativní porady s vůdci venkovských poutí konšely nejvíce zajímaly. Bylo by s podivem, kdyby tuto příležitost propásl právě Jan Želivský, pokud pro odpoutání pozornosti za sebe nevyslal důvěryhodné zástupce. Jestliže tábořská pouť pražským husitům dala pocit, že nejsou sami, na druhé straně jejich bezprostřední očekávání poněkud zklamala. Před chlebem z nastávajících žní musel ustoupit i společný boj za kalich. Odklad příštího srazu do konce září vylučoval pomoc venkovských zástupců, což vzhledem ke kritické situaci na Novém Městě znamenalo pro radikály kolem Jana Želivského obrovské riziko, ať by se již rozhodli čekat, anebo samostatně vystoupit. Misku vah ve prospěch druhé alternativy patrně převážily obavy z dalších represí, které předznamenávalo vypovězení Mikuláše z Husi. Celý průběh událostí z neděle 30. července 1419 ukazuje na záměrnou a předem připravenou organizaci nátlakové demonstrace velkého rozsahu. Všechny okolnosti nebylo ovšem možné odhadnout, a proto i samotné dobytí radnice mohlo vyplynout z davového impulsu, jehož roli v nábožensky zjitřených poměrech metropole nelze ztrácet ze zřetele. Avšak i s přihlédnutím k faktorům spontánní živelnosti lze mít za to, že vrcholná scéna defenestrace pouze korunovala dílo konspirativně připravené revolty.³⁰⁸

Po obvyklém ranním kázání v neděli 30. července Želivský své posluchače vyzval, aby tělo i krev Páně přijali až ve farním chrámu sv. Štěpána, odkud byli spolu s ním před půlrokem vypuzeni. Když procesí dorazilo k svému prvnímu cíli, násilím vniklo do kostela a posílilo se zde

hromadně podávanou svátostí pod obojí způsobou. Mezitím se na blízké radnici shromáždilo několik konšelů, obecních starších a úředníků, pro něž sročení u sv. Štěpána nevěstilo nic dobrého. Po skončeném obřadu Želivský za další úkol vytyčil osvobození uvězněných bratří v radničním vězení. Konšelé dali před blížícím se procesím pevně uzavřít vrata a Želivskému, který jim s monstancí v ruce přednesl žádost hrozivě mlčícího zástupu, odmítli vydat vězně. Zdá se nepravděpodobné, že by se kdokoli odvážil z radnice vrhnout kámen proti svátostnému symbolu. Pokud tomu tak bylo, což nelze ani tvrdit, ani vyvrátit, stačila sama tato blasfemie zažehnout jiskru vybušného útoku. Právě tak není jisté, zda pokyn k násilnému dobytí radnice vzešel od Jana Žižky, v němž někteří historici spatřují světského vůdce převratu. Jakmile se útočníkům podařilo proniknout do radnice, svrhli z oken purkmistra, dva konšely, rychtářova zástupce, pět obecních starších a jednoho pacholka. Na všechny čekaly nastavené sečné zbraně, které husité měli předtím skryty pod oděvem. Právě použití zbraní při útoku a následném aktu lidové pomsty je závažnou indicií konspirativní přípravy demonstrace. Jedenáctou obětí se stal další konšel, který svou smrt nalezl v mučírně.³⁰⁹

Zvenčí dirigoval své stoupence Jan Želivský, jenž také bděl nad tím, aby nedošlo k loupežím a ke zmatkům. Pražská spodina zřejmě propásla svou příležitost. „Čepice čisté i opásání stříbrné každého z nich (tj. zabitých konšelů) na něm položili,“ dodává se zjevnou úlevou starý letopisec. Také další průběh událostí nasvědčuje tuhé kázání a organizovanému řádu. Kritická chvíle nastala, když se na scéně objevil podkomoří Jan Bechyně v čele početných ozbrojenců hradních posádek. Ač jich mělo být kolem tří set, kališnický odpadlík Bechyně přece jen zaváhal a dal povel k ústupu. Narychlo svolaná novoměstská obec zvolila až do ustavení řádné rady čtyři hejmany, jimž svěřila pečeť, symboly a pravomoci konšelů. Účast na tomto shromáždění údajně již měli též podruzi, jev do té doby zcela ojedinelý, jenž by předznamenával příští rozšíření tzv. velké obce o neplnoprávné měšťany. Radnice, věže i brány byly pevně obsazeny domobranou a obyvatelstvo prořídle o uprchlé odpůrce kalicha s napětím vyčkávalo, co se bude dít.³¹⁰

Po opadnutí králova nepřítelného hněvu začali jeho kališníci dvořané hledat oboustranně přijatelné východisko z krizové situace. V úzké součinnosti se staroměstskou radou vybídli vzbouřenou obec, aby se formálně pokořila panovníkovi, jenž po splnění této podmínky jevil ochotu schválit nově zvolené konšely. Již třetího dne po krvavém převratu Václav skutečně potvrdil navrženou radu, která pak zůstala u moci až do května následujícího roku. Rada, v níž Želivský měl jen tři své důvěrníky, byla svým složením značně nesourodá, jako celek pokulhávala za radikálním proudem a ve své většině ztratila důvěru novoměstské obce. Ze sedmi řemeslníků pověřených konšelskou funkcí pouze tři zasedli v radách revolučního období, a to popolu s dřívějším mnohonásobným konšelem Janem Plzenským. Znovu se tak

ukazuje, že majetkový či profesionální status nemusel za všech okolností značovat odpovídající sociální či ideové postoje.³¹¹

Znepokojivé zprávy o venkovských poutích a zejména pak novoměstská defenestrace zasadily podlomenému zdraví osmapadesátiletého krále poslední úder. Krátce po obědě dne 16. srpna 1419 Václav IV. po prudkém záchvatu mrtvice skonal. Žádná událost spjatá s rozpornou osobností tohoto krále neměla pro dějiny českých zemí tak závažný dopad jako jeho smrt. Představitel státní moci ustoupil z cesty celonárodnímu husitskému hnutí, jež od revolty směřovalo k revoluci.

SHRUTÍ

Hlavní fáze reformního procesu a jeho radikálního vyústění vplynuly z rozdělení dějinného toku do sedmi kapitol, jejichž názvy však nemohly do sebe pojmut všechny podstatné rysy.

Počátky reformního hnutí v době Karlově se vyznačovaly individuálním zvýrazněním jinde již běžných nonkonformních proudů na české půdě. Teatrálně působivou kritiku rakouského mravokárce Konráda Waldhausera přijímaly vládnoucí kruhy německé Prahy jako očištnou lázeň pro uklidnění vnitřních výčitek. Do svědomí zámožných vrstev, zpychlých prelátů a lenošivých mnichů promlouval i Milíč z Kroměříže, jenž na rozdíl od svého předchůdce již kolem sebe vytvořil družinu následovníků chudého Krista. Milíčův Jeruzalém byl první kazatelskou školou české reformace a současně též předobrazem vzorné křesťanské pospolitosti, o jejíž nápodobu se za jiných podmínek a v mnohem širším rozsahu pokusil až revoluční Tábor. Jestliže Konrád byl trnem v oku především žebravým řádům, na Milíče se již hrnuly žaloby i od pražských farářů. Naproti tomu mlhavé hnutí tzv. nové zbožnosti vně Milíčova okruhu pouze zvyšovalo vnímavost k vnitřním zdrojům náboženského života, aniž se samo odvážilo přímé konfrontace s aparátem zesvětštělé církve.

Z Milíčova odkazu vycházel i Matěj z Janova, myslitel hlubokého ponoru, jenž svým následovníkům zdůvodnil návrat k ideálům prvotní církve. Také on se musel zodpovídat strážcům dogmatu. Odvolal, ale neustoupil. Počátek schismatu prohloubil rozpory v pražské církevní provincii a zčásti i reformní snahy na vysokém učení. Ponejvíce jen v německé části profesorského sboru, neboť mistři domácího „národa“ se více upínali k cílům emancipační povahy, jež se pohříchu omezovaly na obsazení uprázdněných míst v kolejích. Jejich úsilí souznělo s širším hnutím jazykově českého nacionalismu v královských městech s německou většinou v samosprávných orgánech. Na Starém Městě

pražském se čínorodé jádro národní strany vytvořilo kolem kramáře Kříže, jehož zásluhou začal od roku 1391 vyrůstat komplex Betlémské kaple jako duchovní centrum české Prahy. V letech naplněných konflikty mezi králem, arcibiskupem a panskou jednotou však nevýrazné poselství betlémských kazatelů zprvu nebylo příliš slyšet.

Českou reformní školu začalo výrazněji profilovat až převzaté učení anglického učeného heretika Jana Viklefa. Nastupující průbojná generace mistrů Českého „národa“ stále více svým příklonem k viklefskému realismu provokovala německou nominalistickou většinu, která se semkla k vzájemné obraně svých institucionálních a ideových pozic. Jakmile Stanislav ze Znojma překročil tolerovaný rámeček akademické diskuse, univerzita si roku 1403 pospíšila s oficiálním odsudkem 45 článků vyňatých z Viklefových děl. O rok dříve však již český viklefismus získal díky nově jmenovanému betlémskému kazateli další veřejnou tribunu. Husovou zásluhou se Betlém stal Betlémem. Zprvu se o to zasloužil i arcibiskup Zbyněk Zajíc z Házmburka, který několik let držel nad Husem ochrannou ruku. Žaloby na české viklefovy u papežské kurie a stížnosti pražských farářů vůči Husovým kazatelským výpadům přiměly arcibiskupa k rychlému ústupu. V květnu 1408 se nad viklefskou skupinou převálily těžké mraky, když univerzitní korporace Českého „národa“ byla přinucena vyhlásit bludnost či pohoršlivost Viklefových tezí. Ohlas reformního zápasu však již přeskakoval z univerzitního a měšťanského prostředí mezi dvorskou šlechtu. Prudké střetnutí arcibiskupa s králem v otázce účasti na concilu v Pise přineslo náhlý zvrat, jenž viklefovece jedním rázem vynesl do čela třířádkové univerzity.

Dosažení první, převážně české rady na Staroměstskou radnici a změna univerzitních hlasů v důsledku Dekretu kutnohorského z 18. ledna 1409 předznamenaly krátkou, avšak rušnou etapu, kdy se za povšechné cíle českého reformního hnutí postavily všechny rozhodující složky feudálního mocenského systému od panovníka přes dvorskou a zemskou šlechtu až k radám pražských měst. Zvlášť závažným činitelem měla do budoucna být vysoká šlechta z Čech i Moravy. První reformní unie ztroskotala v polovině roku 1412 na Václavově souhlasu s prodejem papežských odpustků. Poprava tří mládenců na čas utlumila bouřlivé demonstrace v pražských ulicích. Neméně těžce Hus nesl odpadlictví Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče, kteří svou minulost napravovali horlivým služebnictvím církevní hierarchii. Na druhé straně reformní hnutí získávalo nové stoupence v některých královských městech, která se později měla stát základnami husitských svazů.

Další tvrdý úder zasáhl Husa a jeho stranu v říjnu 1412, kdy zostřená klatba papežské kurie s sebou nesla hrozbu interdiktů. Útok německých osadníků na Betlém signalizoval prohlubující se roztržku mezi českým a německým obyvatelstvem pražského souměstí, a to navzdory tomu, že univerzální cíle viklefsko-husitského programu přilákaly do Prahy

nonkonformní mistry a kleriky z různých končin střední Evropy. Rozpad jednotné fronty univerzitního Českého „národa“ v reformní ideologii zeslabil přidruženou nacionální ideu, jejímiž teoretiky byli mistři Jeroným Pražský a Jan z Jesenice. O to více se začaly projevovat spontánní národnostní fobie, které v sousedních zemích živily stovky mistrů a studentů pražské univerzity, účastníci protestního spříseženectví po vyhlášení Dekretu kutnohorského. V jihočeském exilu Hus odhodil dosavadní zábrany, vyostřil kritiku svatokupectví a reformním záměrům své strany vtiskl radikálnější osnovu. Po Husově odchodu reformní aktivita v metropoli poněkud opadla. Ač porůznu již působili odchovanci jeho kazatelské školy, byla to především Husova osobnost, která strhovala lidové zástupy. Několik měsíců jeho působení v okolí Sezimova Ústí a Kozího Hrádku stačilo, aby tamější kraj ožil proticírkevním ruchem, z něhož později univerzitním konzervativcům přibývaly vrásky na čele. Pozváním na koncil dostala Husova individuální vzpoura proti církevní autoritě evropskou ozvučnost. Ještě před jeho odchodem do Kostnice vystoupil Jakoubek ze Stříbra se vzrušivou myšlenkou laického přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou a bez ohledu na Husův soudní proces ji začal uvádět ve skutek.

Koncil odsoudil kalich dříve než Husa. Zákaz zůstal bez účinku, neboť kalich se rychlostí větru stával podstatnou součástí husitské reformace a jejího vnějšího odlišení od římskokatolické církve. Také Husova smrt na hranici měla zcela opačný dopad, než který koncil se svým patronem římským králem Zikmundem zamýšlel. I když husitství zdvihalo vzdornou hlavu ve všech svých stavovských složkách, nejdůležitější se proti koncilu ozvala česká a moravská šlechta. Její protestní listy koncil sice nebral na vědomí, nicméně na mezinárodním fóru jimi husitské kacířství dostávalo punc zemské vzpoury proti autoritě nejvyššího církevního shromáždění. Z domácího hlediska svaz husitské šlechty z Čech i Moravy vytvořil mocenský blok, jenž byl s to čelit narůstajícímu tlaku církevní hierarchie v čele s biskupem Janem Železným i jejím panským oporám z řad katolické ligy. Názorová diferenciacie postupovala rychle kupředu ve všech vrstvách společnosti, nevyjímaje okruh univerzitních ideologů. Radikalismus nepočtené ještě skupiny venkovských kazatelů znepokojoval jak univerzitní pravici, tak i čelné představitele husitského panstva. Krizový moment vyvolaný nástupem katolické strany a oficiálním vyhlášením kostnických dekretů v pražské diecézi se však v březnu 1417 znovu podařilo překonat.

Univerzitní deklarací o kalichu a únosem světicího biskupa předákem husitského svazu Čeňkem z Vartenberka naplno započal zápas o fary. Kališnické pospolitosti se přes všechny překážky podařilo nejen uhájit značnou část svého venkovského teritoria, ale i pevněji zformovat provizorní síť paralelních farních obvodů. Zčásti k tomu přispěla i konfesně nevyhraněná církevní politika krále Václava, jenž v pražských i jiných královských městech

ponechal v úřadě reformně orientované rady. Během let 1417–1418 univerzité vyrostlo opoziční radikální středisko v kolonii kazatelů, kteří našli útočiště v Sezimově Ústí. Postupná krystalizace jihočeského táborství šla ruku v ruce se zvýšenou agitací mezi poddaným obyvatelstvem, většinou však jen v těch oblastech, kde již dříve husitství zapustilo kořeny. Potvrzení všech protihusitských dekretů novým papežem Martinem V. přinášelo již reálnou hrozbu křížové výpravy. Římský král Zikmund jí využíval k nátlaku na svého bratra Václava i na kolísavou část vysoké šlechty kališnického vyznání, zatímco s katolickými pány již uzavíral tajné paktů. Na přelomu ledna a února 1419 Václav ustoupil a polovičatou restaurací církevních poměrů v Praze se snažil zachovat pro sebe přijatelný status quo. Nezavděčil se tím nikomu. Katolická fronta přecházela na venkově do protiútoků, v pražských městech kališnické rady jen s námahou držely na uzdě sousedy bouřící se proti citelnému omezení náboženských svobod. Jestliže si až dosud vůdčí roli v reformní straně nárokovali univerzitní mistři a mocnější činitelé starých stavovských a správních struktur, od jara téhož roku stále více osvědčovali svoji organizační způsobilost lidoví kazatelé, jejichž společným úsilím se podařilo zmobilizovat a na poutních shromaždištích i názorově stmelit plebejské složky husitského souručenství měst i venkova. K této akční unii se přihlásila i nižší šlechta kališnického vyznání a počátkem léta též novoměstská radikální obec Jana Želivského. Pražským povstáním z 30. července 1419 reformní hnutí dospělo k svému kulminačnímu bodu.

²¹² Podrobně k této etapě NOVOTNÝ 1921, s. 346–354, jenž na rozdíl od BARTOŠE 1944, s. 21, pozn. 9 počítá s Husovým uvítáním v Praze 6. srpna 1414. Zprávy o synodě doplnil BARTOŠ 1947, s. 381, pozn. 1, o Jesenicově aktivitě KEJŘ 1965, s. 86–89.

²¹³ Husův list Zikmundovi z 1. září 1414 a další dokumenty z přípravného období na cestu do Kostnice vydal NOVOTNÝ Kor., s. 191–211, č. 74–87 (zde též záznamy nedochované korespondence). O Husově ideové výzbroji do Kostnice DOBLÁŠ-MOLNÁR 1965, kteří přeložili latinské texty do češtiny.

²¹⁴ Srov. notářský opis ve Zmrzlíkově domě, o němž již výše (ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 57–59). Urozené průvodce Jana Železného uvádí PALACKÝ 1877/III-1, s. 182, avšak bez dokladu, který se zatím nepodařilo zjistit. List tří baronů Zikmundovi otiskl PALACKÝ Doc., s. 531–532, č. 63 a NOVOTNÝ 1915, s. 42–43, č. 1, FRB VIII, s. 65. List přinesl Petr z Mladoňovic či někdo jiný zpátky do Prahy, kde se dochoval v Archivu Univerzity Karlovy, Listiny I, č. 70.

²¹⁵ Cenné zprávy o Václavově poselstvu a jiné údaje ve vztahu k Zikmundovi zjistil BARTOŠ 1944, s. 26 (zvl. pozn.). V rozsáhlé literatuře o Zikmundově glejtu, který mj. vydal NOVOTNÝ Kor., s. 209–210, č. 88, nejednou převládají subjektivní soudy. Srov. zvl. NOVOTNÝ 1896, s. 10–24, 67–86, 146–171 a 1921, s. 344–345 (zde v pozn. rozsáhlá starší literatura), dále MÜLLER 1898, s. 41–86, Pekař v ČČH 21, 1915, s. 406–407, pozn. 2, BARTOŠ 1941a, s. 3–11 a HOKE 1983, s. 172–193.

²¹⁶ Husův proces v Kostnici má již bohatou literaturu, takže zde není třeba zacházet do podrobností. Srov. zejména SEDLÁK 1915, hl. VII, NOVOTNÝ 1921, hl. IX, BARTOŠ 1947, hl. IX, DE VOOGHT 1975–1, hl. VIII a BRANDMÜLLER 1991, s. 323–359. V poslední době vzbudila pozornost nová lokalizace Husova příbytku (viz BLECHNER 1983 a ref. F. Šmahela v HT 8, 1985, s. 364–366). Výběr dalších prací u ZEMANA 1977, s. 55–58. Hlavním vyprávěcím pramenem je Relace Petra z Mladoňovic, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, kde též některá další akta, z nichž staročeská vydala znovu NEDVĚDOVÁ 1953. Základním svodem pramenů zůstává HARDT 1696–1700/I–VI, neméně závaznou kolekci připojil FINKE Acta I–IV.

²¹⁷ Zatímco BARTOŠ 1947, s. 392 a po něm SPINKA 1968, s. 234 Zikmunda nařkli, že dal souhlas k Husovu zatčení (!), MIKULKA 1957, s. 143–145 a DE VOOGHT 1975–1, s. 365–366 velmi věcně posuzují Zikmundovy kroky ve prospěch Husa. Ze Zikmundových služebníků nejvíce pro Husa vykonal Jan z Chlumu, zatímco jeho strýc Lacembok později schvaloval hranice s Husem i Jeronýmem (k tomu FIKERLE 1903, s. 184).

²¹⁸ List Jana z Chlumu s dotazem na kalich a Husovu odpověď vydal NOVOTNÝ Kor., s. 238–241, č. 105–106.

²¹⁹ Věcně správnou interpretaci Husova stanoviska v listopadu až lednu 1414–1415 podal SEDLÁK Počátky, s. 790–791. Naproti tomu NOVOTNÝ 1921, s. 367–368 a ještě více BARTOŠ 1931, s. 86 se snažili odstranit či omluvit rozdílnost mezi pojetím Husovým a Jakoubkovým. Sedlákovy vývody podpořil KAMINSKY 1967, hl. III, srov. zvl. s. 126–136. Zde také rekapitulace celého problému kalicha s odkazy na literaturu a prameny.

²²⁰ Sporné otázky o podílu Mikuláše z Drážďan na zavedení laického kalicha jsem se dotkl již v předcházející hlavě. Stav diskuse do poloviny šedesátých let zachytil KAMINSKY 1967, s. 98n., nověji DE VOOGHT 1972, s. 129 soudí, že myšlenka kalicha visela již ve vzduchu, že však iniciativa náležela Jakoubkovi. Zcela rozdílné pojetí mluvící ve prospěch Mikuláše z Drážďan hájí vytvare CEGNA 1977, 1978, s. 103–114 aj. K různým praktikám při podávání svátosti pod obojí způsobou GIRGENSOHN 1964, s. 90–94.

²²¹ Husův výrok podle Rokycanovy paměti uvádí NOVOTNÝ 1921, s. 352, kde také již zmínka o nominálním farářství Michala de Causis v kostele sv. Vojtěcha v Jirchářích, tj. pod Zderazem. Na rozdíl od Sedláka a Novotného, kteří podávání z kalicha kladli do doby před Husovým odchodem do Kostnice, BARTOŠ 1931, s. 86n. a po něm KAMINSKY 1967, s. 108, pozn. 34 je posouvají až za Jakoubkovu univerzitní disputaci. Bartoš v této souvislosti počítá se synodálním zákazem kalicha. HLEDÍKOVÁ 1970 ve svém soupisu říjnovou synodu z roku 1414 neuvádí. Čtyři kostely (včetně Betlémské kaple), kde se začalo podávat pod obojí, zmiňuje Vavřínek z Březové, ed. GOLL FRB V, s. 330. Mistra Jana z Hradce jako člena doprovodu Jana Železného uvádí SEDLÁK 1915, s. 314, o jeho polemikách BARTOŠ 1931, s. 107, pozn. 87, podle něhož zde byl místofarářem Mikuláš z Drážďan (viz s. 129). Pouhé jméno Mikuláš k podobné identifikaci nestačí. Jistý Mikuláš byl např. roku 1412 farářem v druhém novoměstském kostele sv. Vojtěcha v Podskalí (viz TOMEK 1905, s. 248). *Libri confirmationum* nedávají možnost personální situaci na uvedených farách objasnit. TOMEK 1893, s. 560–561 ve spojitosti s kalichem uvádí i kostel sv. Mikuláše na Starém Městě, kde se roku 1414 stal farářem mistr Soběslav z Rožnova.

²²² Držím se tu interpretace Havlíkova konfliktu, kterou podal KAMINSKY 1967, s. 127–131. Podle sdělení dr. Emanuela Michálka nejsou známé staročeské doklady v rozporu s tímto výkladem. Soupis Jakoubkových děl o kalichu u SPUNARA 1985, s. 225–232, č. 603 až 616, k uvedenému již literatuře viz dále KADLEC 1982, s. 35–47 o polemikách Ondřeje z Brodu.

²²³ Důležité zprávy o protiutrakvistické kampani v Kostnici má Relace Petra z Mladoňovic, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 44–53. Průběh konciliární debaty o kalichu až po jeho zákaz 15. června přehledně podal GIRGENSOHN 1964, s. 150–153, nověji viz BRANDMÜLLER 1991, s. 360–370. Husův list kazateli Havlíkovi z 21. června vydal NOVOTNÝ Kor., s. 294–295, č. 141.

²²⁴ MIKULKA 1957, s. 126, pozn. 54 se vyjádřil k identifikaci mistra Jeronýma Pražského s doručitelem králova listu na krakovský dvůr skepticky. Doktor Jeroným Seidenberg však již zemřel († 1410) a mnich Jeroným zv. Silvanus byl v té době v Itálii (viz ŠMAHEL 1966a, s. 90, pozn. 31). K tzv. „hladové“ válce mezi Korunou polsko-litevskou a řádem německých rytířů BARTOŠ 1947, s. 382–383 a BARBOROVÁ 1967, s. 191–201. Politiku řádu v Kostnici osvětlil mj. JÄHNIG 1970, s. 102–108. List devíti moravských pánů vydal NOVOTNÝ 1915, s. 43–45, č. 2, k jeho dataci do počátku ledna se připojil KEJŘ 1965, s. 140, zatímco BARTOŠ 1947, s. 406, pozn. 1 dává přednost první polovině února.

²²⁵ K tomuto úseku podrobně NOVOTNÝ 1921, s. 383–400. Husova zmínka o Pálčovi v listu ze 3. ledna (NOVOTNÝ Kor., s. 237, č. 104), postesk na Jakoubka v listu po 19. lednu (tamtéž, s. 244–245, č. 110).

²²⁶ O Jeronýmově zatčení a jeho výslechu 23. května BARTOŠ 1956-IV, s. 56–57. Prohlášení kostnické skupiny ze 13. května s důležitým komentářem Petra z Mladoňovic vydal NOVOTNÝ FRB VIII, s. 44–46, zprávy o českých šlechticích v Kostnici shromáždil SEDLÁČEK 1921a, s. 49–61, z pěti Poláků byli vyslanci krále Vladislava Jan Kališský a Závist Černý.

²²⁷ Husovy narážky na neprozřetelné vydání spisů v jeho listech z 5. a 7. června (NOVOTNÝ Kor., s. 260–263, č. 124–125). V rozporu s tím Petr z Mladoňovic píše, že Hus si traktáty prohlédl a veřejně se k nim přiznal (viz NOVOTNÝ FRB VIII, s. 74).

²²⁸ Tuto klíčovou epizodu zachytila Relace Petra z Mladoňovic (viz NOVOTNÝ FRB VIII, s. 95–96).

²²⁹ Závěrečné napomenutí kardinála d'Aillyho, Zikmundova domluva a Husova replika tamtéž, s. 103–110, kde rovněž o králových pokynech, které po skončeném zasedání vyslechli Husovi průvodci. O Zikmundově politice v Kostnici podrobně nyní BAUM 1993, kap. 8–10.

²³⁰ Protestní listy z 8. až 12. května vydal NOVOTNÝ 1915, s. 50–56, č. 4–6. Mezi 11 korouhevními pány z Moravy bylo 8 signatářů lednového zápisu. Počet 250 pečeti udán v dodatku opisu. O jazykově patriotické terminologii a moravském „jazyku“ ŠMAHEL 1971, s. 54–60. Zatímco podle V. Novotného byl autorem protestní série listů Petr z Mladoňovic (!), F. M. Bartoš a J. Kejř dali přednost mistru Janu Jesenicovi. Rozbor otázky podal KEJŘ 1965, s. 139–150, viz k tomu J. Mezník v SMM 85, 1966, s. 273. O žádném tlaku lidových vrstev na pány tu nelze mluvit, jejich iniciativu je třeba rehabilitovat. Mlčení univerzity se neznámý pisatel snažil zastít fingovanými listy, které zveřejnil NOVOTNÝ 1915, s. 56–58, č. 7–8. Podle MIKULKY 1957, s. 133n., nelze přeceňovat faktický dosah intervence polského poselstva. Na omezené pravomoci Lacka z Kravař jako zemského hejtmána upozornil VÁLKA 1986a, s. 94–95, list rektora Brikcího z Budy vydal PALACKÝ Doc., s. 561–562, č. 78, více k protihusitským postojům v Olomouci HOSÁK 1960, s. 5n. K mučení jistého kněze Mikuláše v Olomouci již 1413 VIDMANOVÁ 1980a, s. 224, pozn. 1.

²³¹ List z brněnského sjezdu byl snad předložen koncilu 31. května, zápis pražského sjezdu až 12. června. Skrovné ohlasy zachytil NOVOTNÝ 1915, s. 19, pozn. 2 a 21, pozornosti si zaslouží údajná námitka Štěpána z Pálče, že páni obešli krále Václava. O Zikmundově pobytu v Überlingen BARTOŠ 1947, s. 440–441.

²³² Husovy kostnické listy z června a počátku července vydal NOVOTNÝ Kor., s. 260–339, č. 124–165; citované výroky na s. 285, č. 138 a s. 323, č. 155. K pořadí některých listů viz BARTOŠ-SPUNAR 1965, s. 229–246, č. 244–277.

²³³ Obsáhlé vylíčení posledního dne Husova života podal NOVOTNÝ 1921, s. 454–460. Podnětný rozbor Mladoňovicova záznamu a Kroniky Oldřicha z Richentalu publikoval HERKOMMER 1984, s. 114–145.

²³⁴ List koncilu z 26. července 1415, jenž byl určen řadě adresátů v zemích Koruny české, vydal ERŠIL ASP II, s. 599–601, č. 1073. Tamtéž s. 610–613, č. 1086–1088 další uvedené listy koncilu včetně výzvy k duchovenstvu pražské diecéze z 2. září. Srov. též list Jana Železného králi Václavovi z 11. července (PALACKÝ Doc., s. 563–565, č. 79).

²³⁵ PALACKÝ 1877/III-1, s. 234–235 sice zmiňuje svědectví Dětricha z Niemu o nepokojích v Praze bezprostředně po zprávě o jeho smrti, tomu však neodpovídá vývoj událostí v září. Za málo důvěryhodné označil kostnické pověsti již TOMEK 1893, s. 591, pozn. 16.

²³⁶ Protestní akce české a moravské šlechty má již rozsáhlou literaturu. Srov. zejména NOVOTNÝ 1915, k této práci pak recenzi J. Pekaře v ČČH 21, 1915, s. 399–410 a následné polemiky v ČSPSČ 23, 1915, s. 105–122, 24, 1916, s. 90–93 či v ČČH 22, 1916, s. 232–237 a 493–494. Dále viz FLAJŠ-HANS 1916, s. 288–315, TÁBORSKÝ 1916, s. 117–123, SEDLÁČEK 1917, s. 85–109, 310–352 a 1922, s. 3–17, NEUMANN 1939, s. 37–39, BARTOŠ 1953, s. 50–60 a 1965, s. 15–18 a ZILYNSKYJ 1983, s. 195–237, kde další drobné práce (pozn. 3–4 na s. 214). Jesenicův podíl na formulaci protestu dokládá KEJŘ 1965, exkurs II.

²³⁷ Ve výkladu organizace a průběhu protestních akcí postupují samostatně. Zasedání zemského soudu, pokud se dá zjistit, dosti pravidelně připadala na suché dny. K posunům došlo v letech 1396, 1409, 1410 a 1414 (viz EMLER RT I, s. 561 a II, s. 61, 72, 110). Jelikož však třikrát v těchto případech došlo k posunu podzimního termínu na 2. října, není vyloučeno, že tomu tak bylo i v roce 1415. V tom případě by pak zasedání zemského soudu více konvenovalo pánům katolické ligy a naopak by vzrostl spontánní i politický aspekt husitského sjezdu. Spojitost květnového sjezdu se zasedáním zemského soudu zdá se být zřejmá.

²³⁸ Samostatný sjezd moravské šlechty před 2. zářím 1415 literatura nebrala v potaz, neboť se prostě předpokládalo, že se do Prahy sjeli i moravští zápisníci spolku. Tím zůstávalo nevysvětleno, proč v prvním protestním listu z Moravanů figurovali pouze Lacek z Kravař a Jan z Lomnice, kteří pečtili i pátý list. Srovnáním seznamu moravských baronů a rytířů pátého listu s výčty vydavatelů manifestu z 2. září a zápisu z 5. září jsem zjistil, že pořadí jmen se ve všech případech shoduje, avšak s tím, že v manifestu a v zápisu se moravští páni a rytíři prolínají s českými podle váhy úřadu, rodu, majetku apod. Tím také vyšla najevo mylná identifikace Jana z Lomnice v listu I s Janem Košíkem u SEDLÁČKA 1917, s. 92. Jan z Lomnice se totiž vyskytuje v manifestu a zápisu jen jednou. Navíc v obou dokumentech jsou Milota z Kravař a Jan Puška z Kunštátu, kteří doprovázeli pana Lacka do Prahy, aniž by se zúčastnili moravského sjezdu. Pro revizi srov. PALACKÝ AČ III, s. 193–195, č. 7 (zápis) a NOVOTNÝ 1915, s. 59–61, č. 9 (manifest) a s. 65–70 (pečetníci I. a V. listu). K jednotlivým variantám a dochovaním protestních listů ZILYNSKYJ 1983, s. 196–204.

²³⁹ Charakter společného listu českých a moravských pánů z 2. září 1415 dobře vystihl ZILYNSKYJ 1983, s. 197. K dochovaným textům zápisu spolku tamtéž, s. 206. Autor rovněž zjistil, že starší opisy mají shodný počet jmen jako manifest (s. 219, pozn. 50). Tím se vysvětlil zdánlivý rozdíl, na který upozornil KAMINSKY 1967, s. 144.

²⁴⁰ Pekař v ČČH 1915, s. 403–404 rozvíjel nepodložené domněnky o dalších nedochovaných listech, takže počet pečetníků z nižší šlechty mu vzrostl na 950 vladyk obou zemí. Naproti tomu BARTOŠ 1953, s. 57–58 mocenskou váhu v Čechách podceňuje, neboť klade přílišný důraz na počet stranou stojících pánů a na funkce členů katolické ligy. K tomu zaujal kritické stanovisko již ZILYNSKYJ 1983, s. 210–211.

²⁴¹ Řadu cenných poznatků přinesly regionální studie doplňující a upřesňující SEDLÁČKA 1917, s. 85–109 a 310–352. Z poslední doby srov. zejména JUROK 1980, s. 25–44 (rozbor pečetitelů z Novojičínka) a ŠMAHEL 1988, kap. III a příloha 2 (pečetníci z Bechyňska).

O způsobech pečetení SEDLÁČEK 1917, s. 85n., na zajímavý formulář protestu ve věci zneužití pečeti upozornil SEDLÁK 1916a, s. 85–89, o listu kouřimského kraje podrobně ZILYNSKYJ 1983, s. 199n.

²⁴² Srov. NOVOTNÝ 1915, s. 61–65, bystré postřehy interpretačního rázu připojil J. Pekař, ČČH 21, 1915, s. 400–401, který však přecenil nosnost ideje „politického národa českomoravského“.

²⁴³ Srov. PALACKÝ AČ III, s. 193–195, č. 7, další přetisky uvádí ZILYNSKYJ 1983, s. 219, pozn. 51. Během roku 1416 však „starší“ husitského svazu zřejmě některé kroky společně podnikli, neboť jim nemůže přijít na jméno neznámý glosátor legendy o sv. Ludmile (viz BARTOŠ 1935a, s. 47).

²⁴⁴ *Testimonium universitatis* z 11. září 1415 vydal NOVOTNÝ FRB VIII, s. 228–230, č. X. O první fázi Jeronýmova kostnického procesu BARTOŠ 1956, s. 57–59, jeho list Lackovi z Kravař vydal PALACKÝ Doc., s. 598–599, č. 89.

²⁴⁵ K atmosféře na královském dvoře PALACKÝ 1877/III-1, s. 236–237, kde také na s. 242 o ústním Václavově příklonu ke katolické lize. V dalším výkladu opět postupují samostatně.

²⁴⁶ Zprávy o katolické lize mají „noviny“ z Kostnice a z Čech, které otiskl PALACKÝ Doc., s. 601–602, č. 91. Zde také výčet jmen sedmi účastníků. Některé další členy ligy uvádějí listy koncilu a krále Zikmunda. Srov. PALACKÝ Doc., s. 619–621, č. 98 a ERŠIL ASP II, s. 622–624, č. 1096, kde navíc ještě Jaroslav a Mikuláš z Házmburka, Vilém a Zikmund z Vartenberka na Děčíně, Petr z Děvína u České Lípy a opavský vévoda Přemek.

²⁴⁷ Zákaz konzistoře z 5. září u PALACKÉHO Doc., s. 595–596, č. 87. PALACKÝ AČ III, s. 195–196, č. 8 rovněž vydal stížnosti a návrhy (*propositiones*) „české obce“. Otázku, zda šlo o sdruženou obec všech pražských měst, nechal MEZNÍK Praha, s. 188 otevřenou. Snad především na pražskou „českou obec“ míří veršovaná skladba Jakuba Trcha Truhle k nebi: „Obci české v nenávisť sme dáni, platy kněžské, role drží páni“ (ed. VILIKOVSKÝ 1940, s. 124). K problematice pražské obce jako revoluční instituce HRUBÝ 1972, s. 9–43.

²⁴⁸ O druhém zákazu konzistoře z 18. září mluví bez dokladu TOMEK 1893, s. 595. Vyhlášku Jana Železného, kterou vydal LOSERTH 1895, s. 378–381 a připsal podle rukopisu k roku 1416, BARTOŠ 1965, s. 20, pozn. 12 klade do roku 1415. Vyhlášení interdiktu zmiňuje Vavřinec z Březové, ed. GOLL FRB V, s. 341, KEJŘ 1965, s. 99, pozn. 15 právem usoudil, že šlo již o zostřený interdikt. HLAVÁČEK 1974, s. 23 mluví o prvním jistém rozporu mezi arcibiskupem Konrádem a králem Václavem až v roce 1416. Pozvání Čenka z Vartenberka do Prahy, v němž se mluví o glejtu pro Jana Železného, otiskl PALACKÝ AČ III, s. 298, č. 18.

²⁴⁹ Vavřinec z Březové, ed. GOLL FRB V, s. 341 mluví o pražských bouřích spíše ve spojitosti s druhým vyhlášením interdiktu v únoru 1416. Incident v karmelitánském kostele však dosvědčuje, že první fáze bouří se již odehrála na počátku listopadu 1415. Událost popisuje listina APH, archiv metropolitní kapituly XXVI-24, o níž více KEJŘ 1965, s. 98–100. K soudní dohře NOVOTNÝ 1915a, s. 420. Vše podstatné o kvodlibetu m. Šimona z Tišnova u KEJŘE 1971, s. 97–101. Vysoké ocenění bojovnosti tohoto kvodlibetu připouštím s jistými výhradami. Viklef-

sky podbarvenou kvestii m. Martina z Prahy o simonii vydala NECHUTOVÁ 1973–1974, s. 309–314.

²⁵⁰ O bojových a loupeživých družinách ve východních Čechách před rokem 1419 HOFFMANN 1987, s. 81–103, prameny vypovídající o přepadení opatovického kláštera rozebral KALOUSEK 1903, s. 275–291. Zde také řada náznaků o širším pozadí násilného činu. K témuž srov. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ 1925, s. 37–39 a ŠEBEK 1989, s. 62–63.

²⁵¹ Zatímco SLČ-R (ŠIMEK 1937, s. 16, ale též jiné texty) mluví o splátkách berně, Veršované letopisy (ed. SVEJKOVSKÝ 1963, s. 156–157) Rackovi Kobylovi přiřítají odírání kněží. TOMEK 1893, s. 605–606 a po něm i BARTOŠ 1965, s. 20 událost kladou do dní únorového interdiktu, MACEK 1952, s. 221 a KEJŘ 1958, s. 17 se spokojili s pouhým udáním roku 1416.

²⁵² Vyhlášení interdiktu v únoru 1416 uvádí Kronika Vavřince z Březové (ed. GOLL FRB V, s. 341). Jeho zprávu o vyhnání kněží a škodách způsobených prelátům doplňuje Latinská kronika novoměstského písaře Prokopa (ed. HÖFLER Geschichtschreiber I, s. 71–73, český překlad ve VÝBORU 1964, s. 292–294). Zde také průpovědka „Na pes, na hovnec, na buben“. Stížnosti na škody způsobené kanovníkům a farářům v přípisu pražské kapituly z konce téhož roku (ed. PALACKÝ Doc., s. 607, č. 94).

²⁵³ Veršovaná skladba o bydžovských ševcích (ed. VÝBOR 1963, s. 293–295) je tu jediným pramenem. MACEK 1952, s. 215 přepad konventu kladl do roku 1412 (?), dataci po 11. říjnu 1415 zdůvodnila RAKOVÁ 1981, s. 64 a 89, pozn. 32. Nejméně dva z útočníků (Šíře a Světlík) zasedali v městské radě (viz KAPRAS 1907, s. 227–228 a 238–239). O posměšných narážkách na husitské mistry jehly a verpánku ŠMAHEL 1983c, s. 89–96. Události v Heřmani a v Písku na základě notářského instrumentu s citací provinilců z 5. května 1418 vylíčil MACEK 1953b, s. 113–114 a 118–124 (edice listiny), o možném příbuzenství mezi Jaroslavem, farářem v Lazišti, a Mikulášem z Husí naposled POLÍVKA 1981, s. 202–203.

²⁵⁴ Panovníkovy mandáty městům vydal PALACKÝ Doc., s. 642–645, č. 106, odpověď univerzitních mistrů na dotaz z Loun SEDLÁK Poč. 1914, s. 115 a mladší list do Příbrami BARTOŠ 1932, s. 493, pozn. 43. Řadu drobných zpráv o konkrétních násilnostech husitů obsahují zápisky neznámého katolického glosátora Legendy o sv. Ludmile, které zpřístupnil a časově zařadil BARTOŠ 1935a, s. 43–49. Zde také výčty známých i méně známých „hejtmanů“ bludařů, které doplňují *Invectio satyrica*, ed. PALACKÝ Doc., s. 687–698. Situaci v Plánici (k ní viz HAAS CIM IV-1, s. 322, č. 213) příliš nadsazuje ČECHURA 1982, s. 202.

²⁵⁵ Uvedené listiny koncilu z února a března 1416 vydal ERŠIL ASP II, s. 618–624, č. 1093, 1095–1096, Zikmundovy listy českým a moravským pánům i biskupům otiskl PALACKÝ Doc., s. 609–615, č. 95–96. Tamtéž s. 619–622, č. 98 další Zikmundův list katolickým pánům z 30. března 1416, v němž římský král nepokrytě ohlašuje své dědické nároky po případné bratrově smrti.

²⁵⁶ Jeronýmův proces v Kostnici na základě všech dochovaných pramenů vylíčil BARTOŠ 1956, s. 60–64 a ŠMAHEL 1966, s. 157–189 (zde také české překlady Jeronýmovy závěrečné promluvy a Poggiova listu). O kritickou edici hlavních vyprávěcích pramenů o mistru Jeronýmovi

Pražském se zasloužil NOVOTNÝ FRB VIII, č. XV-XVIII, s. 323–367. Ke vztahu Poggia a Jeronýma nejnověji ŠMAHEL 1988b, s. 75–91, kde další odkazy.

²⁵⁷ Anonymní relací z Kostnice o útocích německé kurie proti Konrádu z Vechty otiskl PALACKÝ Doc., s. 622–624, č. 99, k její dataci KEJŘ 1965, s. 101, pozn. 31, nactiuháňných pomluv se dotýká HLAVÁČEK 1974, s. 17. O vyhlášení procesu 3. června viz BARTOŠ 1965, s. 32, pozn. 41, listy koncilu z 10. června pro hodnostáře chebského sněmu vydal ERŠIL ASP II, s. 625–629, č. 1097–1098.

²⁵⁸ Králův mandát z 23. června zmiňuje úvod k tzv. husitskému pranýři, který doplnkem k jeho neúplné edici (viz TRUHLÁŘ 1900-Paběrky 48, s. 566–567) otiskl BARTOŠ 1950a, s. 63–64, avšak s mylnou datací do roku 1417. Tu autor vzápětí napravil (s. 112). „Pranýř“ jmenovitě uvádí 16 osob a dále karmelitány od P. Marie Sněžné. Jakoubkovo betlémské kázání na paměť nových mučedníků vydal NOVOTNÝ FRB VIII, č. XI, s. 231–242, zde také další literární doklady pozdějšího kultu.

²⁵⁹ Konrádův list Václavovi z 19. července u PALACKÉHO Doc., s. 630, č. 101. Jinou datací hájí KEJŘ 1965, s. 197, pozn. 24. Spory o biskupský stolec v Olomouci přehledně u ODLOŽILÍKA 1925, s. 45–51, většinu dokumentů vydali BRETHER 1893, s. 64–87, č. 3 až 8 a LOSERTH 1895, s. 386–416.

²⁶⁰ Na přijímání pod obojí v olomoucké katedrále za přítomnosti Aleše z Březí útočí list opozičních kanovníků a volitelů Jana Železného, který mimo jiné dokládá i účast některých českých pánů a rytířů (Jana Sádla z Kostelce, snad i Jana Hájka z Hodětínka a Jana z Vlašimě) ve sporech o olomoucké biskupství (viz BRETHER 1893, s. 64–68, č. 3a). K situaci Aleše z Březí důvtipně ODLOŽILÍK 1925, s. 52n., jenž obšírně pojednal zejména o polemikách Šimona z Tišnova, jeho přátel i odpůrců. Naproti tomu NEUMANN 1939, s. 41–48 kladl důraz jen na žaloby katolické strany. K osobám Lackových nástupců HOFFMANN 1984, s. 64.

²⁶¹ Z pramenných svědectví srov. Noviny o kacířství na Kozím Hrádku ve VÝBORU 1963, s. 473–475 a část kostnického půhonu z 5. května 1418 u MACKA 1953b, s. 120. K výkladu těchto dokumentů viz zejména KAMINSKY 1967, s. 161–180 a V. hlavu tohoto díla. O konkrétních poměrech v Sezimově Ústí a jeho okolí nejnověji ŠMAHEL 1988, kap. III.

²⁶² Počátky husitského radikalismu z různých zorných úhlů již osvětlila řada badatelů. Plně podložený výklad, který přihlíží k ideovým subtilitám i k historickým okolnostem, podal KAMINSKY 1967, kap. IV. Více k této problematice již v předcházející hlavě.

²⁶³ Kostnické žaloby na krále Václava a jeho choť Žofii (ed. PALACKÝ Doc., s. 638–642, č. 105) PEKAŘ 1927, s. 15 bezdůvodně položil do roku 1417. BARTOŠ 1932, s. 490 je zařadil do konce února 1416, k němu se s jistými výhradami připojil KEJŘ 1965, s. 101, pozn. 32. Vzhledem k tomu, že společné uctívání Husa i Jeronýma přicházelo v úvahu až od poloviny roku 1416, hypoteticky tyto žaloby spojují až s podzimní kampaní biskupa Jana Železného. Reakcí na ně byl pak list koncilu králi Zikmundovi z listopadu či prosince 1416 (ed. PALACKÝ Doc., s. 647–651, č. 108), k jehož dataci viz KEJŘ 1965, s. 103, pozn. 44.

²⁶⁴ K celé této etapě podrobně KEJŘ 1961, s. 136n. a 1965, s. 94–96 (Jesenicovy finanční

transakce) a 101–106. Úmluvu arcibiskupa s rektorem vydal PALACKÝ Doc., s. 645–647, č. 107.

²⁶⁵ Z králových mandátů se dochovaly dva. Přípis pro Prahu vydal LOSERTH 1895, s. 375–376, nedatovaný list pro Beroun PALACKÝ Doc., s. 642–645, č. 106/C. Tamtéž, s. 606–608, č. 94 odpověď děkana kanovníků pražské kapituly na královu žádost o zrušení interdiktů a důležitý Zikmundův list koncilu (s. 652–654, č. 109). K dataci posledního dokumentu KEJŘ 1965, s. 105, pozn. 51.

²⁶⁶ Devět dochovaných bodů Jakoubkova prohlášení u BARTOŠE 1948a, s. 31–33. Jeho domněnku, že se na formulaci podílel mistr Jesenic, podpořil KEJŘ 1965, s. 106. V tom případě by oba ještě táhli za společný provaz. Avšak ani Jakoubkovo autorství není zcela jisté. O kvodlibetu mistra Prokopa z Kladruhu naposled KEJŘ 1971, s. 101–104, soupis 77 otázek a 40 účastníků tamtéž, s. 158–169. Leták mistra Petra z Uničova (?) vydal SEDLÁK Něk. textů 1911/X, s. 39–41, KADLEC 1966, s. 78 ho mezi Petrovými spisy neuvádí.

²⁶⁷ Konrádova vyhláška z 10. ledna 1417 u LOSERTHA 1895, s. 382–383, o jeho zákazu mistrovských zkoušek zpravuje děkan artistické fakulty Mikuláš z Pavlíkova v MUPR I-1, s. 442–443. Svolání porady „starších“ mistrů Čeněkem z Vartenberka prozradil Křišťan z Prachatic v listu Václavu Korandovi (ed. PALACKÝ Doc., s. 635, č. 103). Není vyloučeno, že Čeněk odjel z Prahy až po 25. lednu, neboť univerzitní vyhlášku mnil zveřejnit na svém panství. Jeho postoje k radikálům přesvědčivě vystihl KAMINSKY 1967, s. 228–229. Jinak srov. KEJŘ 1961, s. 142n., který inspirátorku celé rozsáhlé akce vidí ve skupině univerzitních konzervativců.

²⁶⁸ Stručně závěry Jesenicova projevu z 25. ledna objevil BARTOŠ 1932, s. 493, pozn. 43, univerzitní vyhlášku z téhož dne vydal PALACKÝ Doc., s. 654–656, č. 110, kde též český přípisek.

²⁶⁹ Obsah Jakoubkova útoku proti obrazům a ostatkům podal NEJEDLÝ 1955/IV, s. 104–116. Ve shodě s MACKEM 1952, s. 225, pozn. 92 pochybují o vzrušeném ohlasu tohoto učeného projevu mezi pražským lidem (jiného mínění je spolu s F. M. Bartošem KEJŘ 1961, s. 144). Text druhé univerzitní vyhlášky vydali PALACKÝ-BIRK MC I, s. 385 a LOSERTH 1895, s. 283. K rozkolísané dataci (7. až 9. února) KAMINSKY 1967, s. 234, pozn. 35 a nejnověji KEJŘ 1981, s. 12, pozn. 36. Jesenicovy *Auctoritates contra communionem parvulorum* objevil a v kontextu počáteční fáze polemiky vyložil KEJŘ 1980a, s. 5–21. Zde také údaje o traktátu Petra Candáta.

²⁷⁰ Na závažnost administrativních zákroků konzistoře proti kališnickým kněžím upozornil KAMINSKY 1967, s. 240. První zápis tohoto druhu u EMLERA, LC VII, s. 220. Zprávy o Čeněkově únosu biskupa Heřmana eviduje KAMINSKY 1967, s. 242, pozn. 58–60. Deklaraci z 10. března 1417 vydal PALACKÝ AČ III, s. 203–205, č. 11 podle dochovaného originálu v SOA Třeboň. Literaturu a prameny k odvolání Petra z Uničova uvádí KEJŘ 1961, s. 149 (srov. zvl. SEDLÁK Poč., s. 315–322). Účast představitelů pražských měst a jiných světských hodnostářů připomíná zpráva, kterou otiskl TOMEK 1893, s. 617, pozn. 28.

²⁷¹ Na právnické univerzitě se však ještě roku 1417 dalo imatrikulovat 12 studentů, z toho dva

cizinci. O rok později již jen tři. Srov. tabelární přehledy u ŠMAHELA 1967, s. 83–85. O Zdislavovi ze Zvířetic, jehož promotorem byl mistr Jan Hus, BARTOŠ 1958, s. 20–23.

²⁷² Václavův příkaz do Českých Budějovic z 19. května 1417 uvedl do literatury TOMEK 1893, s. 618, jeho poselstvo v Kostnici zmiňuje Zikmundovo privilegium pro Cheb z 26. června (viz ČELAKOVSKÝ CIM II, s. 1175, č. 870).

²⁷³ Jako doručitele petice uvádí Václava z Dubé seděním na Leštné pražský manifest z 8. února 1421 (ed. PALACKÝ UB II, s. 493, první dodatek A 2). K edici a rukopisnému dochování Jesenických *Auctoritates* SPUNAR 1985, s. 255–257, č. 710 (zde také cenné incipity a kolofony), který vychází zejména z KEJŘE 1963a, s. 83–90. Velice závažné údaje ve vztahu k červnové petici lze nalézt u PROKEŠE 1927, s. 194–195, pozn. 95–98. Zde také ojedinělý doklad o spoluúčasti moravských pánů. Vedle Prokeše mluví o sněmu též KEJŘ 1965, s. 114 a BARTOŠ 1965, s. 41, který při této příležitosti opět zneužil svůj kombinační talent. O králi v žádném z rukopisných textů není řeč, tím méně pak přicházela v úvahu iniciativa českých katolíků.

²⁷⁴ Pro první informaci srov. HANDBUCH 1968, s. 561–567 (zde také další literatura), politické a mocenské otázky spjaté s koncilium ve výstižném náznaku osvětlují DELARUELLE-LABANDE-OURLIAC 1962, s. 188–200.

²⁷⁵ Reformní agitace Mařka Rvačky si povšiml již PALACKÝ 1877/III-1, s. 269–270, soupis jeho literární činnosti sestavil KADLEC 1979, s. 145–164 a znovu SPUNAR 1985, s. 308–326 (zde srov. zvl. č. 858–876). Obšírně se reformní aktivitou českých profesorů teologie zabýval BARTOŠ 1965, s. 44–47.

²⁷⁶ Nedatovanou suspenzi pražské univerzity otiskl HÖFLER *Geschichtschreiber* II, s. 237–239, další rukopisný text uvádí KEJŘ 1961, s. 152–153, který přesvědčivě zdůvodnil dataci do roku 1417. Opětovaný výnos koncilu proti kalichu z 15. června 1417 dokládá originál v SOA Třeboň, jehož text vydal ERŠIL ASP II, s. 630–631, č. 1100. O Gersonově dobrozdání a dalších projevech konciliárních teologů PROKEŠ 1927, s. 195–196, pozn. 100–106. Zikmundův list z 24. srpna 1417 otiskl PALACKÝ Doc., s. 656–658, č. 111, BARTOŠ 1965, s. 49, pozn. 3 důvtipně za možného adresáta označil Jana z Chotěmic.

²⁷⁷ Oficiální odpověď na kostnické traktáty zpracoval Jakoubek ze Stříbra, který své pojednání ukončil 2. prosince 1417 (srov. SPUNAR 1985, s. 228–229, č. 610, k dalším projevům pražských mistrů BARTOŠ 1965, s. 42–43, pozn. 75). Buly Martina V. z 22. února 1418 mj. vydal HARDT IV, sl. 1518–1531, edice dalších těžko dostupných dokumentů u BARTOŠE 1932, s. 501, kde též jejich stručná charakteristika. K této závěrečné etapě koncilu, jež by si z českého hlediska znovu zasloužila pozornost, srov. dále BARTOŠ 1965, s. 42–49 a KEJŘ 1965, s. 116–119.

²⁷⁸ Ve stopách H. Kaminskyho (srov. výše pozn. 270) objeveně analyzoval zápisy konfirmačních knih KLASSEN 1978, kap. 8–9, na jehož poznatky také navazují. Přesto si však jeho cenný výzkum časem vyžádá celkovou revizi s použitím širší pramenné základny, pokud jde o jednotlivé osoby a lokality. Některé regionální údaje z Bechyňska upřesnil již ŠMAHEL 1988, hl. III, přehled konfesní příslušnosti 45 far na Táborsku srov. u ŠMAHELA 1986a, s. 282–283, tab. 2.

²⁷⁹ Svědectví přímého účastníka rožmberské synody v Českém Krumlově ve SLČ E-LN i R, srov. mj. ŠIMEK SLČ, s. 17. O kaplanu Janu Biskupcovi DOBLÁŠ 1954, s. 411, pozn. 257. Čeňkovy prezentace kališnických kněží před červnem 1417 uvádí KLASSEN 1978, s. 108–109, případ mistra Václava Višně ve vztahu k Mikuláši Mníškovi osvětlila VIDMANOVÁ 1980, s. 56–57, neméně sporný případ velešinského faráře objasnil KAMINSKY 1967, s. 244, pozn. 67, který v následující poznámce oprávněně zpochybnil existenci zvláštního synodálního zákazu kalicha v důsledku Čeňkova postupu. Nedatovaný list arcibiskupa Konráda z Vechty Čeňkovi z Rožmberka, který objevil a otiskl BARTOŠ 1949e, s. 93, se skutečně jeví pouhým protestem proti násilnému aktu. Publicistický ohlas z katolické strany srov. zejména v *Invectio satirica*, ed. PALACKÝ Doc., s. 694–696, č. 120.

²⁸⁰ Některé odpady pečeti kněží protestních listů evidoval KLASSEN 1978, s. 121–123, pro rožmberskou oblast jeho údaje upřesnil ŠMAHEL 1988, hl. III. List tří zemanů vltavského kraje uchovával v paměti PAPROCKÝ 1602, O stavu rytířském, s. 81–82, faktické zásahy Přecha z Olbramovic a Heřmana z Hrádku vysledoval KLASSEN 1978, s. 111, k sporné identifikaci Jana Leskovce DOBLÁŠ 1936, s. 37–38, pozn. 116.

²⁸¹ Situaci a vývojem v českých královských i poddanských městech v předvečer revoluce jsem se již obšírně zabýval v samostatné kapitole IV. hlavy. Pro celou tuto dobu je více než příznačné, že o městských nepokojích prameny mlčí. Václavovo privilegium vydal ČELAKOVSKÝ CIM I, s. 214–216, č. 133. K podkomožskému úřadu Jana Bechyně TOMEK 1905, s. 45. Třeba ještě dodat, že od roku 1414 byl hofrychtěrem královských měst další staroměstský měšťan Jan Celný (tamtéž, s. 46).

²⁸² K závěrečné etapě sporu o olomoucké biskupství mj. BRETHER 1893, s. 16–18, který rovněž otiskl smírčí články podle návrhu Jana Železného a citaci z 5. února 1418 (s. 85–87, č. VII-VIII). K tomu srov. povrchní interpretaci u NEUMANN 1939, s. 45–48. K celkové situaci srov. VÁLKA 1986a, s. 96–98 a výčet husitských či kališnických kněží u HOFFMANN 1985, s. 110–111. Deset biskupských manů, kteří se hlásili k husitství, zjistil jen na Novojičfnsku JUROK 1980, s. 34.

²⁸³ Pokřivený odraz poměrů v Soběslavi zachytila satira Vlka poznáš po srsti, ed. SVEJKOVSKÝ 1963, s. 99–101 a VYBOR 1963, s. 388–390. K lokálním reáliím více ŠMAHEL 1988, kap. III.

²⁸⁴ O poměrech v Sezimově Ústí podrobně ŠMAHEL 1988, kap. III, z literárních pramenů třeba uvést zejména Veršované letopisy, ed. SVEJKOVSKÝ 1963, s. 158, vv. 62–78.

²⁸⁵ Výčet kněží tábořské strany s odkazy na prameny a literaturu u ŠMAHELA 1988, příl. 3.

²⁸⁶ Procesí rozsévání husitských bludů pod patronací Čeňka z Vartenberka je cenné překvapivě dobrou regionální informovaností. Srov. *Invectio satirica*, ed. PALACKÝ Doc., s. 694–695, č. 120.

²⁸⁷ Obšírně se polemikami Šimona z Tišnova, Jana Vavřince z Račic a Pavla z Prahy zabýval OD-LOŽILÍK 1925, kap. II. Rozhodčí výrok univerzity ze 6. září 1417 vydal PALACKÝ Doc., s. 663–665, č. 113.

²⁸⁸ Údaje o pražských kazatelích v předvečer revoluce jsou velice kusé. V případě Jana Želivského je jistou oporou jeho údajná postila v rkp. APH-KMK F 40, o níž zpravuje BARTOŠ 1955, s. 21–32. Ke vztahu Želivského k Jakoubkovi více v první knize hlava V, kde rovněž o uvedených žácích drážďanské školy.

²⁸⁹ Rozbor usnesení svatováclavské synody s důrazem na její dataci do roku 1418 jsem podal již v předchozí hlavě. Tento důležitý dokument vydal PALACKÝ Doc., s. 677–681, č. 118.

²⁹⁰ K příchodu utečenců z Pikardie Vavřinec z Březové, ed. GOLL FRB V, s. 431. Soupis členů královské rady v reg. listiny z 20. srpna 1417 u KOPIČKOVÉ RBMV III, s. 309, č. 786 (v záležitosti Erharta z Kunštátu). Důležité dokumenty ke vzniku plzeňského landfrýdu vydal STRNAD Listář I, s. 283–290, č. 254 a 257. Více k uvedeným tažením a k účasti pražských hotovostí TOMEK 1893, s. 622–624. Vnitropolitickým mocenským konfliktům a přesunům v letech 1417–1418 bude třeba věnovat větší pozornost. Velice závažné indicie o všeobecném stavu nejistoty přinesly studie F. Hoffmanna (srov. podle soupisu literatury).

²⁹¹ Politickým aktům v době Zikmundova pobytu v Pasově a v Linci věnovali již pozornost PALACKÝ 1877/III-1, s. 281–283 a TOMEK 1893, s. 631–633, některé podrobnosti připojil BARTOŠ 1965, s. 51–53. Zikmund Václavův list neuvedeného data začlenil do své odpovědi ze 4. prosince 1418 (ed. PALACKÝ Doc., s. 682–684, č. 119). Zde také v dodatku zápis Zikmundovy rozmluvy s pasovským biskupem, o níž v následujícím odstavci.

²⁹² K pobytu husitské delegace v Pasově Kronika Oldřicha z Richentalu, ed. FEGER 1964, s. 261. Zikmundovu smlouvu s Petrem ze Šternberka z 30. prosince 1418 vydal PALACKÝ AČ I, s. 147, č. 10 spolu se záškodním listem pro Racka z Janovic na Rýzmburku z téhož dne (č. 11).

²⁹³ Zikmundovo ultimátum z 16. ledna 1419 zpřístupnil PELZEL Urkundenbuch II, s. 169–171, č. 250, český výtah u HAASE 1947, s. 170, č. 276.

²⁹⁴ Zevrubný rozbor novoměstských rad před a po roce 1419 zatím není k dispozici. V textu vycházím z vlastního předběžného výzkumu podle seznamů u TOMKA 1905, s. 85–97. Pro Staré Město srov. MEZNÍK 1990, s. 175–181, kde též další podrobnosti.

²⁹⁵ Výnos krále a jeho rady se nedochoval, je však potvrzen řadou několika dalšími prameny. Srov. zvl. úvod k tzv. *Incidentia*, jinak též *Anonymus de origine Taboritarum et de morte Venceslai regis*, který z basilejské verze otiskl PALACKÝ 1877/III-1, s. 283, pozn. 375. Celý text z jiného rukopisu povrchně vydal HÖFLER Geschichtschreiber I, s. 528–534 (více o něm PEKAŘ 1928, s. 75–78). O posledním období Jesenicova života KEJŘ 1965, s. 122–125.

²⁹⁶ Reakce husitské Prahy na králův výnos z počátku února 1419, vyplývají ze zápisu o rokování před královskou radou dne 25. února, který vydal PELZEL Urkundenbuch II, s. 171–173, č. 251. O školách ještě níže, k Praze opět MEZNÍK 1990, s. 195n.

²⁹⁷ Zápisu o jednání s královou radou literatura nevěnovala dostatečnou pozornost. Výjimkou byl PEKAŘ 1933, s. 192–193.

²⁹⁸ Příkaz nuncia Fernanda z 20. února 1419 zveřejnit citaci proti královně Žofii a notářské prohlášení z následujícího dne, že se tak stalo, otiskl NEUMANN 1930, s. 48–51, č. 4–5.

²⁹⁹ BARTOŠ 1965, s. 55n. sice oprávněně kladl důraz na personální oslabení husitského svazu úmrtím či odpadlictvím jeho několika vlivných členů, jinak však libovolným přeskupováním pramenů a zejména zcela pomýlenou představou o mechanismu revolučního zvratu, způsobil v literatuře citelný zmatek. Zatímco husitskou šlechtu v rozporu s vývojem událostí po smrti Václava IV. škrtl z mocenské scény, celý zvrát připsal nedoloženým městským převratům a vůdčímu géniu Jakoubka ze Stříbra, jemuž se naopak události zcela vymkly z rukou. Bartošovy konstrukce z větší části již vyvrátil MEZNÍK 1967, s. 193–203 i 870–873, dále srov. MEZNÍK 1971, s. 227–238 a rozbor celé otázky ve IV. hlavě tohoto díla.

³⁰⁰ K lokálním okolnostem poutí na horu Burkovák a Beránek více ŠMAHEL 1988, kap. III, kde také údaje o literatuře a pramenech.

³⁰¹ Rozbor ideových kontextů a programových článků poutí na hory jsem podal již výše v V. hlavě, a proto se zde více zaměřuji na jejich mobilizační roli v dané etapě.

³⁰² Zprávy o poutích mimo oblast jižních Čech se většinou vází až k druhé polovině roku 1419. K mylné záměně hory Bzí u Bukovska se stejnojmenným vrchem u Blovic naposled ŠMAHEL 1983, s. 144, o sporných otázkách Olivetské=Zelené Hory POLÍVKA 1981, s. 231–233 a ČECHURA 1981, s. 333. K východočeským poutním vrchům s biblickými jmény ČAPEK 1966, s. 92–93 a o shromážděních na Melechově, o němž však víme až z jara roku 1420, mj. MACEK 1955, s. 20–22.

³⁰³ Na kázání Jana Želivského z 21. dubna upozornil v souvislosti s poutí na horu Tábor KAMINSKY 1967, s. 282. Tamtéž na s. 271–296 rozsáhlý rozbor celé problematiky včetně doktrinální analýzy promluv novoměstského tribuna, jimiž se nejnověji obíral též RANSDORF 1986, kap. IV. Vlastní přístup jsem již opět naznačil výše. Některé nábožensky motivované závazky novoměstských měščíků a kovářů zmiňuje TOMEK 1893, s. 629, který rovněž pronikavě postřehl mobilizační ráz „hlučných procesí“ k sv. Ambroži a Panně Marii Sněžné (tamtéž, s. 637).

³⁰⁴ Výůžnosti v Praze vylíčili již PALACKÝ 1877/III-1, s. 284–286 a TOMEK 1893, s. 636–637. Hlavním zpravodajem, který zná i jména některých aktérů, je Prokop písař, jehož zlomek tzv. Latinské kroniky vydal HÖFLER Geschichtschreiber I, s. 72–73. Zde navíc ještě o rvačce na hřbitově u kostela sv. Míchala v Opatovicích, v níž katolický kněz Zikmund zabil jednoho Husova stoupence.

³⁰⁵ Poměrně obšírné svědectví o bouři ve staroměstském kostele sv. Mikuláše podává Kronika university pražské, ed. GOLL FRB V, s. 580. První purkmistr rady ze 6. července 1419 byl Jan Podvinský, zřejmě katolík. Ke kalichu se hlásil Václav z Hrobky, jehož povolal do rady kníže Korybut (viz MEZNÍK 1990, s. 196).

³⁰⁶ Datace manifestačního shromáždění u sv. Apolináře má závažný význam pro rekonstrukci přípravné fáze novoměstského povstání, sama o sobě však vyvolává nemalé rozpaky. V jediném prameni, jímž je Kronika Vavřince z Březové (ed. GOLL FRB V, s. 345), se o ní mluví v souvislosti

s velkou poutí na horu Tábor 22. července 1419, po níž král Václav na základě poplašných pověstí vypověděl Mikuláše z Husi v Prahy. Až do té doby Mikuláš tudíž přebýval v metropoli. Podle Vavřince ke shromáždění na řečeném místě došlo „předtím jednoho dne“. Vzhledem k tomu, že svátek sv. Apolináře připadl na 23. července, nabízí se tím možný důvod králova pobytu. V tom případě by se Mikuláš musel vrátit z poutí na horu Tábor, které se nepochybně zúčastnil, okamžitě do Prahy. Králův trest sice mohl následovat s dvou, až tří denním odstupem, bylo by však s podivem, kdyby vzhledem k známým okolnostem jménem zástupu mluvil právě podezřelý Mikuláš z Husi. Jelikož panovník měl v blízkosti kapitulního kostela sv. Apolináře svůj hospodářský dvorec (viz TOMEK 1892, s. 244), není třeba se v úvahách vázat jen na sváteční den 23. července, bytí Václava lze v Praze doložit pouze do 18. června (srov. HLAVÁČEK 1970, s. 431). Podle posledního životopisce Mikuláše z Husi se jeho interpelace odehrála někdy mezi 10. červnem (kdy je Mikuláš bezpečně doložen v Praze) a „zřejmě ještě před 6. červencem“, tj. před dosazením protihusitské rady na Novém Městě (viz POLÍVKA 1981, s. 230 a 1982, s. 50–51). Přelom června a července nelze ztráct ze zřetele, neboť pak by změnu na Novoměstské radnici bylo možné zdůvodnit královým osobním zážitkem při petiční akci. Před 6. červencem, pokud šlo o předem připravenou (tak Polívka) a nikoli jen živelnou manifestaci, mohli však vznést požadavek zástupci rady, o jejíž jednoznačně husitské orientaci nemůže být pochyb. Ze všech naznačených důvodů se proto přikláním k dataci této události krátce před velkou poutí 22. července. Nezdár prosebného procesů pak považuji za jeden z rozhodujících momentů v předvečer násilného převratu.

³⁰⁷ O králově záměru dosadit nové rady na všechny pražské radnice se zmiňuje *Anonymus de origine tabularum* (ed. HÖFLER Geschichtschreiber I, s. 530). Zde také o novoměstských zvědech, kteří podle PALACKÉHO 1877/III-1, s. 291, pozn. 383 dosvědčují starodávnost „tajné policie“ v Čechách. Obsah poplašných pověstí o spiknutí udává Vavřinec z Březové (ed. GOLL FRB V, s. 345). Idealizovanému obrazu husitských vyprávěcích pramenů o tábořských poutích podřídil svůj výklad BARTOŠ 1932, s. 510–511, který si z nouze vypomohl smyšlenými pražskými bouřemi 6. července. Pronikavý a ve všech ohledech přesvědčivý rozbor situace z druhé poloviny července podal až KAMINSKY 1966, s. 114–126. Zásluhou tohoto badatele vzrostl politický a organizační význam setkání předních husitských vůdců 22. července, a to nejen pro sjednocení regionálních středisek tábořského hnutí, ale i pro Prahu.

³⁰⁸ V přípustných mezích domyšlí prameny o všehusitském srazu 22. července KAMINSKY 1967, s. 289–292. Jeho interpretaci by snad bylo možné vytknout nadměrné zdůraznění politických momentů na úkor všudypřítomné již nábožensky rozjitřelé atmosféry, z níž vyrůstaly samovolné živelné akce. Z tohoto důvodu v textu připouštím i dílčí varianty předpokládaných procesů a jevů.

³⁰⁹ Jednotlivé fáze převratu z 30. července 1419 rekonstruoval KAMINSKY 1966, s. 111–114. Závažné místo v jeho výkladu zaujímá odlišná datace dochovaných kazatelských příprav Jana Želivského. Kaminsky tak přisoudil zmíněné neděli kázání vskutku buřičské povahy (srov. tamtéž, s. 120–126). Naproti tomu MOLNÁR 1982, s. 238–240 nepovažuje tyto důmyslné sice, nicméně příliš chtěné posuny za přesvědčivé a dále klade důraz na eucharistický moment ohroženého kalicha. Tuto otázku ponechávám otevřenou. Pokud však jde o explozivní účinek kamene údajně vrženého proti svátostnému symbolu, neskrývám své rozpaky, neboť touto smyšlenkou bylo možné v očích kališnické veřejnosti ospravedlnit krvavou revoltu proti královým úředníkům. Rozdílné názory literatury o účasti Jana Žižky stručně shrnul

ŠMAHEL 1969, s. 203–204, pozn. č. 10. Jména zabitých konšelů a sousedů u TOMKA 1893, s. 640–642, kde též některé další podrobnosti o násilném zaboru kostela sv. Štěpána.

³¹⁰ Starý letopisec ukrutnosti odsuzuje, a proto zřejmě považoval za potřebné detaily zvýraznit neloupeživý charakter davové pomsty. Zde také výčet sečných zbraní, z nichž však v úvahu přicházejí spíše meče a kordy než oštěpy a sudlice, které nebylo možné skrýt pod kabátem. Jinak má tato relace značně věrohodné zprávy (srov. SLČ-R, ed. ŠIMEK 1937, s. 19). O podkomořím Janu Bechyně, jehož postoj podstatně přispěl k úspěchu revolty, TOMEK 1899, s. 8 soudí, „že nedržel tehdejší se stranou pod obojí“.

³¹¹ Jmenovitý soupis členů novoměstské rady schválené 2. srpna 1419 u TOMKA 1905, s. 93. Podle tohoto dějepisce byl první purkmistr Petr Kus řezníkem, takže řemeslníci zaujali v této radě plně dvě třetiny míst. Ani on však v příštích letech nezískal důvěru revoluční obce (srov. TOMEK 1893, s. 643). Složení této rady příkládám značný význam, neboť poodhaluje pohled do zákulisí Novoměstské radnice.